

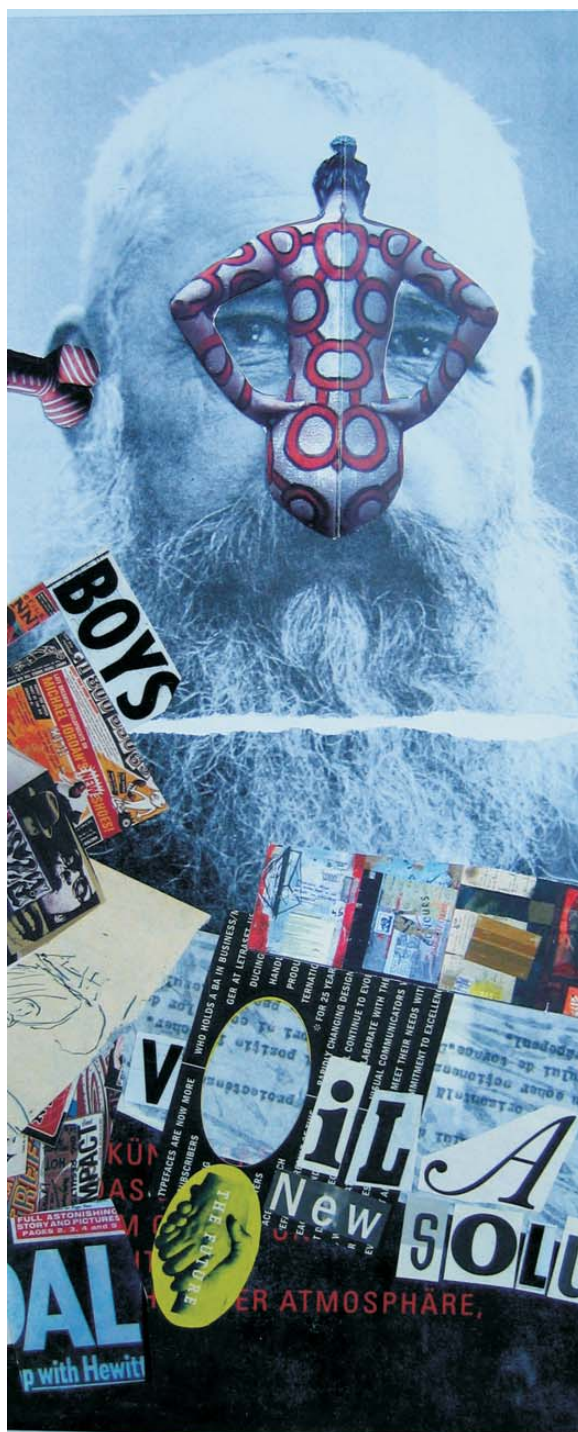
caiete critice

6-7 (236-237) / 2007

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: Eugen SIMION

Fragmente critice

*Un discurs
îndrăgostit și amical.*

*Melancolia
fructului oprit
de Eugen Simion*

Cronici literare

*Proza
comportamentistă
de Paul Dugneanu*

Interviu
cu Martin Heidegger
*"Doar un zeu
ne mai poate salva"*

Cromentarii

*Deconstrucții
necesare.
Istorie, ficțiune
și roman politic
de Alina Crihană*

Literatură străină

*Rainer Maria Rilke
- Jurnal*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție
și
Editura Expert,*
sub egida
Academiei Române

Redacția:

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN
Andrei GRIGOR
Bogdan POPESCU
Răzvan VONCU
Daniel CRISTEA-ENACHE
Călin CĂLIMAN
Maria MOLDOVEANU
Ana-Lucia RISTEA
Oana SOARE
Andrei MILCA
Paula NEACȘU
Nicolae LOGIN
Luminița LOGIN

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edexpert@zappmobile.ro
office@fnsa.ro

ISSN: 1220-6350

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI
Serge FAUCHEREAU (Franța)
Valeriu IOAN-FRANC
Klaus HEITMANN (Germania)
Mihail METZELTIN (Austria)
Thierry de MONTBRIAL (Franța)
Maurice NADEAU (Franța)
Basarab NICOLESCU
Eugen SIMION
Dumitru ȚEPENEAG

CUPRINS

FRAGMENTE CRITICE

Eugen SIMION: Un discurs îndrăgostit și amical. Melancolia fructului oprit 3

CRONICI LITERARE

Paul DUGNEANU: Proza comportamentistă 11

DOCUMENT

Interviu cu Martin Heidegger: "Doar un zeu ne mai poate salva" 15

COMENTARII

Andrei GRIGOR: Critica postbelică 31

Cristina BALINTE: Înnăscut în U.R.S.S. 35

Alina CRIHANĂ: Deconstrucții necesare. Istorie, ficțiune și roman politic. 38

Lucian CHIȘU: Unde dai și unde crapă. 43

Grigore Traian POP: Drama postumă a mandarinului valah (I) 45

MEMORII UITATE

Ioan LĂCUSTĂ: 1951-1953. Aida Vrioni, martor al tristeților românești 51

LITERATURĂ STRĂINĂ

Rainer Maria Rilke Jurnal. Westerwede. Paris. 1902. 58

NEGRU PE ALB

Nic ILIESCU: FERMENTAȚII... 69

ȘTIINȚĂ ȘI FILOSOFIE

Viorel BARBU: Concertul European 73

Mircea ITU: Marele Anonim și cenzura transcendentă la Blaga, Brahman și maya la
Çankara 75

caiete critice

CARNET PARIZIAN

Virgil TĂNASE: Jean Baudrillard..... 84

ÎNTÂLNIRI DE DESTIN

Alexandru ZUB: Iulian Antonescu – în amintire87

MASS-MEDIA

Cristian Florin POPESCU: Ficțiunea în jurnalism, jurnalismul ficțiunii sau
despre posibilele "lumi reale"90

Maria MOLDOVEANU: Particularitățile produselor mass-media (I).....96

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

Andreea VASS: Migrația creierelor românești între risc și oportunitate.....101

ARTĂ ȘI SPECTACOLE

Dana DUMA: Cinematograful în era digitală. Două festivaluri107

Călin CĂLIMAN: Premiere cinematografice - California Dreamin.....110

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistului plastic
Mihai ZGONDOIU

Eugen
SIMION

Un discurs îndrăgostit și amical Melancolia fructului oprit

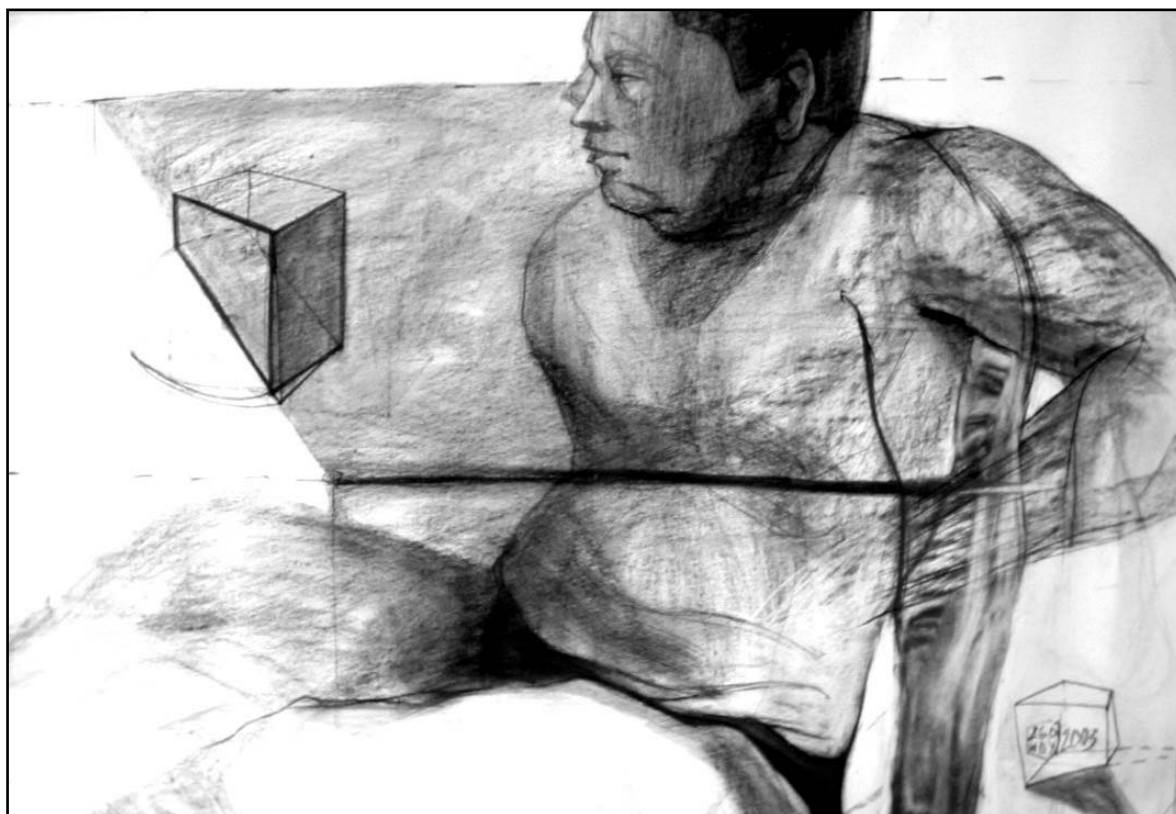

Cât de sinceră poate fi corespondența unui artist? G. Călinescu crede că, în scrisori, mințim pios și că, pentru a fi un document pentru biografie, corespondența trebuie să fie opera unui Flaubert care „trăiește epistolar”... Cu această interrogație în minte, citesc scrisorile filosofului Noica adresate unei femei de litere, Sanda Stolojan, nepoata lui Duiliu Zamfirescu, traducătoarea lui Blaga și Cioran în franțuzește*. Este vorba, în fapt, de un mic *discurs îndrăgostit* bazat pe ceea ce prefațatorul cărții, istoricul Matei Cazacu, numește în chip corect „un sentiment de «amitié amoureuse» transcendent oricăror contingente materiale sau sexuale, [relația dintre] un Abélard și o Eloiză dinainte de căderea în ispită”... Se întâmplă ca, în acest caz, Abélard să fie filosof și, după cât se știe, locul unui filosof îndrăgostit este, dacă-i dăm crezare lui Nietzsche, într-o comedie, nu în literatura sentimentală. Cum iese C-tin Noica, filosoful care în tinerețe visa să trăiască într-un sat al filosofilor, din această situație? Am văzut mai înainte ce s-a întâmplat cu prietenul său Cioran care, în ciuda scepticismului său fundamental trece, după 70 de ani, printr-o aventură sentimentală greu de imaginat de cititorii aforismelor sale... Dar omul conceptelor, Noica, el cum trece prin acest scenariu pe care, la o vârstă chiar mai înaintată decât a lui, îl cunoscuse și Goethe? Trebuie precizat de la început că discursul lui Noica nu este niciodată direct, explicit, dimpotrivă, este codificat, aluziv, atent să nu depășească „pragurile”. Și, mai ales, *discursul îndrăgostit* al filosofului este

inclus într-un discurs mai larg în care regăsim temele sale curențe: *noi, românii, și Occidentul, cultura și politica, utopia de a înființa „o școală de înțelepciune”, obsesia de a scrie o metafizică înaintea „marii tăceri”* etc. Adică fantasmale pe care le găsim și în eseurile lui. Noica din aceste scrieri private, confesive, nu-i altul decât acela din cărți. Puțin doar mai curtenitor, cu rare momente de sentimentalitate, înamorat, în chip evident, de „o ființă frumos distribuită” și inaccesibilă. Ființa frumos distribuită este, la rândul ei, o

1 Sub semnul depărtării. *Correspondența Constantin Noica – Sanda Stolojan*. Prefață de Matei Cazacu. Humanitas, 2006.

ființă morală și din scrisorile sale se poate deduce că nici ea nu se gândește să depășească într-un chip oarecare „pragurile”. Într-un rând spune: „Sunt între noi lucruri esențiale,, de ordinul spiritului”... Filosoful este puțin mai concesiv, o numește „ființa aleasă” și-i cere să-i dea voie să scrie pentru ea („să-ți cer să mă lași să scriu pentru tine”). Iată un mod ocolit de a-și exprima sentimentele printr-o dedicație culturală! În alt loc vorbește de „subtila melancolie” a ființei frumos distribuite și o dojenește blând numind-o „rătăcitoare prin lume ca prin inima mea”.

În limitele acestei prietenii îndrăgostite se pot strecura și sugestii mai profunde despre starea „filosofului scripcar”, (cum își zice el în chip voit denigrator) ispitit de o dragoste târzie. Târzie și interzisă. Elogiul (orice discurs îndrăgostit este, în fond, un elogiu al ființei bine alcătuite, un *laudatio* care folosește toate tertipurile, pe scurt: un act multiplu de seducție în care intră și dimensiunea spirituală) bate, în cazul lui Noica, spre partea intelectuală a lucrurilor. Alții, îndeosebi tinerii, exagerbează calită-

țile fizice și virtuțile morale ale subiectului, intelectualii maturi, aflați într-o poziție dificilă (relațiile de familie, moralitatea femeii etc.), aleg de regulă calea seducției, dacă nu prin concepte – care pot fi neconvingătoare – oricum prin speculații care să ridice, cum ar spune Ion Barbu, poezia naivă la *modul intelectual al Lirei*. Dacă prin poezie naivă înțelegem ceea ce se înțelege în chip curent prin iubire, atunci putem înțelege ce poate fi, cu o formulă mai sofisticată, iubirea ridicată (și trăită) la etajul superior al spiritului. Discursul amoros nu mai laudă, atunci, nurii ibovnicii slăvite, ca poetul Conachi, ci ca filosoful nostru, „această minunată capacitate prietenească de-a face pe oameni să spună ce n-au știut niciodată”. Și adaugă numaidecât nuanța de unicitate a acestei calități („un dar pe care mi l-ai făcut numai mie”).

Se cuvine să amintesc că darul unicității intră în cadrul general al iubirii. De la Goethe la Conachi, toate discursurile amoroase pun în evidență virtutea unică a femeii adorate. Orice femeie iubită este, în imaginația îndrăgostitului, o femeie fără

pereche, „un dar de sus”, o „dumnezeire”, o „îngerească zidire”, cum zice același Conachi despre Zulnia sa. Pentru filosoful pe care îl comentez acum, unicitatea este dată, s-a văzut, de însușirea femeii prietenoase de a face pe cei ce se apropie de ea „să spună ce n-au știut niciodată”. Un mod mai ocolit de a sugera ideea de sublim care potențează și ideea de unicitate. Altădată, când ființa fără seamăn dă semne de severitate („ești așa de precisă, prea clară, prea pui punctele pe i”), filosoful este pe cale s-o judece cu asprime, apoi se liniștește și își cere iertare în stilul său livresc: „lasă-mă să mă învârtesc în jurul tău, precum câinele lui Faust – în Goethe, ți minte? – în cercuri din ce în ce mai mari, până în cosmos”... În termeni comuni, aceasta este o declarație de fidelitate necondiționată, e acceptarea melancolică a poziției nefavorabile a omului îndrăgostit. Există praguri pe care nu le poate trece, îndrăgostitul se revoltă, pentru că vrea totalitatea și vede, la urmă, că totalitatea nu i se poate dăruia. Se mulțumește cu fragmentul. Ideea unicității revine încă o dată în acest discurs ocolitor, plin de inspirate ambiguități și renunțări elocvente. După o călătorie la Paris, Noica îi scrie Sandei Stolojan într-o scrisoare (30.VII.1972) aceste rânduri, mai îndrăznețe decât altele, în care introduce conceptele sale de *ființă* și *devenire*: „Ceea ce mă face să te îndrăgesc în felul acesta straniu și unic este, cred, faptul că ai cu-adevărat unicitate. Am să las deoparte diversele tale înzestrări și daruri, de care ești perfect conștientă, de vreme ce ți s-a vorbit de ele în atâtea rânduri, de mică, probabil. Vreau să pun în lumină încă o reușită de-a ta, de care nu ți s-a putut vorbi prea mult – poate deloc – pentru că nu era momentul. Iată, mă încântă la tine că, asemenea bărbaților adevărați și spre deosebire de aproape totalitatea femeilor, iubești mai mult partea a doua a vieții decât pe cea dintâi. E aci un criteriu hotărâtor pentru mine spre a judeca pe oameni. Și de aceea nu „judec” femeile, căci ele stau sub condiția aceasta, deopotrivă încântătoare și tristă, de-a fi în ființă și nu în devenire. Iubesc în tine mai mult decât orice faptul că devii; că ești un concept deschis, și o

bucurie deschisă, și o creștere către nu știe nimeni ce (ca în Bach). Undeva ești inclasabilă. Ce ai să fii peste zece ani? Și tot ce ai fi dorit – sau doresc încă – este să mă înscriu undeva în traiectoria ta, ca o simplă stație de aprovizionare cu combustibil, ca să-mi trivializez puțin gândul”. *Un concept deschis, o bucurie deschisă, ființă inclasabilă*, de o *stranie unicitate*, iată ce caracterizează în imaginația filosofului îndrăgostit „cu fe-reală”, pentru a vorbi în limbajul vechilor poeți, femeia pe care vrea s-o seducă pe cale speculativă.

Din discursul îndrăgostit al filosofului nu pot lipsi momentele de criză. Criza face parte, ca să spun așa, din sistem. Este o condiție de relansare, renaștere într-o iubire ce ar muri, altfel, de monotonia stării de beatitudine. Cea dintâi și, în fapt, cea mai răspândită criză este aceea dată de gelozie. Morala comună este că gelozia este o expresie a unei mari iubiri contrariate. Varianta pozitivă. Varianta negativă este că gelozia este o boală care roade adânc și degradează pasiunea. Cea dintâi se bazează pe ideea de unicitate (un sentiment unic, sublim, care nu poate fi împărțit cu nimeni) și de fidelitate absolută... Cum vede lucrurile înțeleptul care simte „pragurile” și își caută justificarea sentimentală cu ajutorul conceptelor? Înțeleptul trece și el prin melancoliile geloziei, dar le stăpânește. Este supărat că *ființa frumos distribuită*, rătăcitoare prin lume, are mulți prieteni și, prin simpla ei prezență, îi face fericiți și-i mai face să spună *ceea ce n-au știut niciodată*, dar trece repede peste supărarea sa și-i mulțumește că i-a îngăduit s-o vadă, se ceartă chiar că a avut nesocotința să creadă că ar putea să confişte numai pentru el ființa înconjurată de atâtea prieteni. „Aveai atâtea lume de văzut și atâtea fericiri de distribuit” – încheie el cu abia perceptibilă ironie îngăduitoare. „Dar te iubesc și așa”, mai spune el, și promite să-și ducă gândul până la capăt într-o scrisoare viitoare.

Îndoiala, mica gelozie, sentimentul barierei, melancolia fructului oprit, iertarea ca expresie a pasiunii raționale, în fine, resemnarea în fața inevitabilului dintr-o iubire târzie – intră, toate, în codurile discursului

amoros. Filosoful tăgăduitor le ilustrează în felul său insinuant și certăreț, cu propoziții memorabile. În fond, ceea ce interesează în aceste delicioase pagini confesive, nu-i sinceritatea și forța pasiunii ce le provoacă; este creația din interiorul lor, limbajul unei iubiri crepusculare. Filosoful trăiește, ca și Blaga, o „vară de noiembrie” („o după-amiază, câteva zile incomparabile, o regăsire nesperată la București – și apoi o renunțare, *ein Versagen* cum zice Goethe”), însoțit de singurătățile lui care nu sunt totdeauna luminoase. Subtila gelozie nu-l părăsește nici chiar în momentele de înțelepciune. Prieteniei îndrăgostite îi stă bine puțină neliniște și o resemnare condiționată: „am renunțat să cred că pot să-ți spun mai mult sau măcar ceva de folos ție, decât atâția prieteni care te iubesc. Am intrat în cor. Și de acolo, dintre cei aproape neștiuți, te întreb, într-o pauză a rolului de protagonistă pe care-l joci în piesă: Ce mai faci? Ce mai faci?” – îi scrie el Sandei Stolojan la 15.X.1972. Cum să numim această figură a erosului, ce retorică amoroasă se ascunde în această dojană blândă și învăluitoare? Această resemnare în resemnare? S-o lăsăm fără nume. Ea există și revine des în discursul filosofului. La 1 nov.1978 se disculpă în acest stil: „Cum să te fi dojenit? Este ceva în prezența ta (fie și prin scris) care nu seamănă cu nici o vibrație umană”. Propoziție esențială. Ea este reluată sub alte forme în epistolele următoare. La 29.XI.1979 notează: „Ai ceva de «centru» al unei lumi; simt că oriunde te-ai aflat, ai strâns în jurul tău oameni, ai atras cu un subtil magnetism și ai fost *une promesse de bonheur*. Mie mi-ai dat întotdeauna sentimentul frustrării de a te vedea atât de puțin. Chiar de a fi fost paznic la Remulard. [locul unde se află casa de vacanță a familiei Stolojan – n.m., E.S], nu te-aș fi văzut decât în câte o Duminică. Nu ar fi fost puțin?”...

Figura retorică foarte răspândită în discursul îndrăgostit. Ea tinde să sugereze ceea ce am putea numi desăvârșirea desăvârșirii, tradusă astfel: ființa iubită este desăvârșirea însăși și celui care iubește nu-i rămâne decât să elogieze, cu slabele lui mijloace (aici umilirea este necesară, este de efect pentru

că subliniază, întărește distanța dintre ceea ce este modest și ceea ce este sublim), această inaccesibilă desăvârșire a lucrurilor. Noica a prins gustul acestor sofisme amoroase și le repetă în corespondența sa: „Dar pentru tine personal, care ai toate elementele unei desăvârșiri umane (desăvârșirea înseamnă pentru mine buna desăvârșire) resimt lucrul ca o nedreptate a veacului nostru. Cum au putut fi «suspendate» atâtea destine umane sortite unei nobile împliniri? Cum pot fi suspendate în continuare?” Limbaj pe jumătate criptic, seducător ambiguu, și, încă o dată: un sentiment discret de *resemnare în neresemnare* (o formulă construită, desigur, în stil noician) într-un discurs îndrăgostit-prietenos plin de obstacole de tot felul (în primul rând obstacole morale) și de melancolii asumate, comentate, risipite pe cale speculativă și reinventate în scrisoarea următoare. Dragostea, ca și poezia, trebuie reinventată...

Naratorul, se va vedea de îndată, are și alte griji. Cea mai presantă este aceea de a scrie *metafizica*. Timpul nu are răbdare (a împlinit deja 60 de ani!), statutul său social este nesigur, scrisul este singura lui libertate. Iubirea, intelectualizată, prudentă, respectoasă și, de cele mai multe ori, pur admirativă, nu poate face abstracție de aceste circumstanțe. Analizându-l, după codurile propuse de Roland Barthes în *Discursul amoros*, ce putem observa în discursul epistolar noician plin de atâtea precauții, prăguri, paranteze, *fugi* în speculații de tot felul? Înainte de orice:

1) Amestecul de planuri, teme (de la o relație foarte intimă la relația dintre *voi* – occidentalii – și *noi* – cei uitați în Estul european). Noica introduce *discursul* său (filosofic, moral, mai puțin sau aproape deloc politic) în spațiul *discursului îndrăgostit*. Așa dar: un discurs mixt, o temă (iubirea prietenoasă sau prietenia iubitoare) care se racordează la un număr de alte teme, și anume acelea ce preocupă în chip curent pe acest filosof al limbajului bănuț de a fi un cu imaginația productivă, foarte productivă.

2) Ambiguitatea sentimentului ca atare: o prietenie, cum s-a spus, îndrăgostită, o

iubire târzie, vegheată de legi morale și, prin aceasta, o iubire care-și cunoaște și recunoaște limitele, pragurile; de aici sursa unei neliniști temperate de rațiune, sentimentul nesiguranței (care nu alunecă însă niciodată spre disperare), în fine, în planul retoricii amoroase, o incertitudine ce se exprimă printr-o *figură a autoironiei blânde și a dojenei simpatizante*; acest fapt înseamnă într-o traducere prozaică: mă cert și, cu multă precauție, te tachinez, fac haz de necaz, mă compătimesc (dar nu foarte tare), evit deznădejdea, accept inacceptabilul, dar îl pun mereu în discuție etc.

3) Barthes spune că scenariul general, incontestabil al îndrăgostitului de pretutindeni și din toate epocile este *scenariul așteptării* însoțit de angoasă, bucurie, disperare, gelozie, negație violentă a obiectului-erotic etc. Ce scenariu urmează „filosoful-scripă”? În afară de angoasă și negație radicală, el trece, în modul său, prin toate aceste stări (figuri ale erosului). Este gelos, s-a văzut, pe prietenii care înconjoară ființa răătăitoare; este bucuros când o vede câteva ore sau când primește o scrisoare de la ea; așteaptă mereu semne și, când nu le primește, face remarci ușor malițioase, repede corectate, de altfel; în fine, își asumă vini pe care nu le are (*eu sunt culpabil, nu-mi respect statutul, nu-mi văd limitele, sunt un bătrân nesuferit, dojenitor, antipatic* etc.), cu scopul, evident, de a obține un protest, o drăgăstoasă respingere a culpabilității; această figură retorică, bazată pe strategia disimulării (exagerarea suferinței și asumarea unor păcate imaginare) este frecventă în discursul erotic. Filosoful Noica nu face decât să-l abstractizeze și să-l ironizeze subtil, cu bunăvoință, pentru a nu-i periclita statutul.

4) În scenografia așteptării intră și separația, depărtarea subiectului-erotic de obiectul-erotic. În cazul corespondenței pe care o discut aici, depărtarea este condiția esențială. „Subiecții” sunt despărțiți nu numai de spațiu geografic și de un spațiu, foarte strict, al convențiilor morale (familie, prietenie, sentimentul onorabilității), dar și de o cortină de fier (două sisteme ideologice)... Cum este posibilă în aceste condiții comunicarea? E posibilă doar prin ceea ce am putea

numi limbajul aluziei, printr-o amplă metaforă a sugestiei, printr-un complicat scenariu al supozițiilor, al termenilor numai pe jumătate precizați, printr-o expresie care mai mult se ascunde decât comunică, pe scurt, printr-un cod pe care martorul indiscret (cenzura) să nu-l înțeleagă integral și să primejduiască pe unul, cel puțin, dintre actori. Naratorul (Noica) respectă, dar nu totdeauna, acest *cod al învăluirii, obscurizării*. Uneori spune lucrurile pe față, apoi, s-a văzut, nuanțează mesajul... Așadar, numai opreliști în acest discurs epistolar: opreliști morale și numeroase, imposibile opreliști sociopolitice. *Depărtarea* ar trebui să devină în acest caz, o figură terorizantă. Filosoful reușește s-o relativizeze și s-o facă, prin speculație, suportabilă.

5) Mai este ceva cu *discursul îndrăgostit*, și anume imposibilitatea, tot după Roland Barthes, de a-l scrie. „Le sujet amoureux ne peut écrire lui-même son roman d’amour” și „je ne puis m’écrire” – zice semioticianul. Propoziții derutante. Ele nu au înțeles decât dacă le interpretăm, cred, în sensul următor: iubirea este un sentiment inefabil, sublim, *scrisul* nu-l poate cuprinde, îl trădează. E logica lui „n-am cuvinte să exprim ceea ce trăiesc”. Cât de profundă este această remarcă? Tot bizantinul Barthes ne atrage atenția că dificultatea de a scrie iubirea se transformă într-o sursă de bucurie în discursul îndrăgostit. Naratorul descrie în cele din urmă ezitățile, pudorile, neputința lui de a fixa pe hârtie inefabilul. Cu alte vorbe, își valorifică pragurile, inclusiv pragurile ridicate de scriitură. Figură retorică numită *preterețiunea*, foarte răspândită. Noica, oricum, nu se intimidează când e vorba de scriitură. Își cunoaște bine meșteșugul. Este un creator de limbaj, un spirit al nuanței, știe să înnoade și să deznoade, cum vrea, frazele. Scriitura este, cu adevărat, libertatea lui. Corespondența cu Sanda Stolojan arată că el *poate scrie* chiar și o iubire imposibilă fără a cădea în ridicol și fără a forța moral. Prietenia în acest discurs combinat este un fidel și inspirat aliat al iubirii crepusculare.

6) Cu discursul epistolar (îndrăgostit), pândit de atâtea interdicții, al filosofului Noica se mai întâmplă un fapt imprevizibil:

devine seducător în sine, prin scriitura lui excepțională. Fragmentele pe care le-am citit par desprinse dintr-un bun roman de analiză scris de cineva care știe să tragă observațiile curente într-un concept și, după ce l-a definit, să facă speculații seducătoare în jurul lui. Noica este neîntrecut, în limba română, când este vorba să nuanțeze o idee ce pare limpede, prea limpede pentru toți. Și o nuanțează așa de bine și atât de frumos, încât îi tulbură sensurile, o „smintește” cum a zis, de nu mă înșel, chiar el. Iar dacă n-a zis, a gândit, în mod sigur. Corespondența filosofului constituie, în fapt, pagini dintr-un roman eseistic, admirabil scris, repet, într-un stil aluziv și, pe alocuri, conceptualizant. Nu știm dacă epistolierul a reușit, prin strategia lui complexă, să seducă obiectul-erotic (să păstrăm terminologia lui Barthes), dar ce este sigur este faptul că reușește să-și seducă cititorul. Cu alte cuvinte: *discursul prietenos-îndrăgostit* se transformă într-un discurs bazat pe imaginația ideilor și puterea de creație a limbajului.

*
* *

N-am vorbit până acum decât foarte puțin despre destinatarul acestor scrisori înamorate, *obiectul-erotic* pe care îl ocrotește, din motive bine întemeiate, naratorul acesta plin de probleme. Destinatarul este, cum s-a putut deduce, o ființă foarte discretă. Are familie, este o ființă *bine distribuită*, are daruri multe (între ele acela de a provoca pe oameni să spună lucruri neștiute), are numeroși prieteni și de calitate, scrie poeme și face studii critice, în fine, rătăcește prin lume cu folos și, înainte de orice, *obiectul-prietenesc-erotic* o are toate darurile unicității. Am rezumat calitățile pe care i le atribuie filosoful. Replica ei în acest dialog peste Cortina de Fier este rară și cât se poate de reținută. Are o mare admirație intelectuală și umană pentru admiratorul său, dar, când e vorba să-și definească „lucrurile esențiale” ce-i unește, vorbește vag de implicarea spirituală și de prietenia incoruptibilă. A mers în Maramureș cu el și i-a primit poemele ce i-au fost dedicate, l-a ascultat citind Cartea lui Iov și, însoțiti de

N. Steinhardt, au petrecut câteva zile fericite la o mănăstire din Moldova. Când Noica ajunge, în fine, la Paris, îl însoțește peste tot, apoi îl invită în casa de vacanță din Normandia. *Ființa bine distribuită* este, nu mai încape îndoială, o ființă rațională, ceea ce, în cazul ei, înseamnă și o ființă morală. Nu trece, nici ea, pragurile. Nu-i atât de strălucitoare în scris cât este „scripcarul filosof”, dar știe bine să prețuiască scrisul celuilalt, compune poeme pe care le supune lecturii filosofului și primește, fără să protesteze, observațiile lui critice. Este, nu mai încape îndoială, o femeie de succes, l-a însoțit în România, ca translatoare, pe Generalul De Gaulle, are farmec și, cu un subtil magnetism, atrage oamenii în jurul ei. Faptul din urmă trezește gelozia discret exprimată a filosofului de la Păltiniș. Când acesta încearcă să treacă *peste convenții*, ființa morală face în așa fel încât potolește inițiativele („m-ai făcut să simt pragurile”).

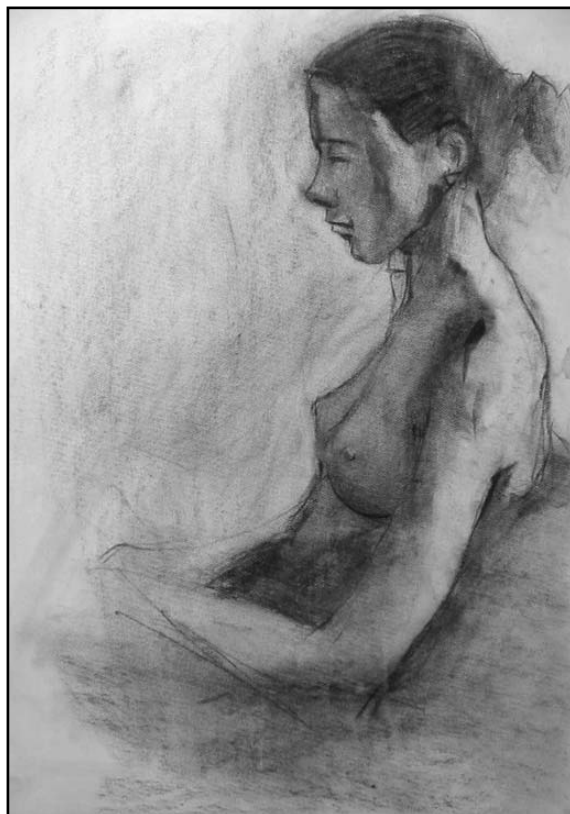
Publicând scrisorile primite de la Noica, Sanda Stolojan le comentează cu sobrietate și, la urmă, își definește interlocutorul ca pe „un Socrate care n-a vrut să știe de treburile Cetății”. Atât. Povestea sentimentală se încheie în acești termeni. Ea pune în evidență un personaj (un unic personaj) nebanuit în tagma filosofilor: un filosof melancolizat de o dragoste târzie și statornică, o ființă complexă în interioritatea lui, capabil să amestece conceptele în chestiuni legate de o iubire plină de stavile, în fine, un spirit înalt care își împarte energiile și sensibilitățile scriind, în același timp, o *metafizică* și o corespondență amoroasă-prietenescă. Iubirea, reprimată, a devenit o formă de afecțiune în care toate se amestecă și, până la urmă, se *rotesc* (ca să folosesc o vorbă ce-i place lui Noica), adică reintră în ordine.

*
* *

Corespondența aduce informații și de altă natură! Ceva, de pildă, despre firea filosofului și ideile lui socioculturale. Noica stă câțiva ani în pușcărie și, când iese de acolo, este, decis să refacă handicapul. Vrea să ridice o casă la Mogoșoaia pentru a împlini visul lui de tinerețe, acela de a crea o

școală de înțelepciune. Va duce, mai târziu, acest gând la Păltiniș. Când împlinește 60 de ani, simte o mare eliberare și crede că „are dreptul de a scrie”. Are, de asemenea, dreptul de a nu mai cere nimic de la oameni. Dorește să înființeze acea școală de filosofie privată unde, zice el, „nu se învață nimic, fiindcă înțelepciunea nu se învață, ci se trezește”... Pe Eugène Ionesco îl socotește un mare străin („n-are nici o formă de bucurie”), dar la primul semn de simpatie pe care i-l arată dramaturgul își schimbă într-o oarecare măsură părerea („sunt silit să-l admir, dar nu m-aș duce cu el înaintea bunului Dumnezeu”), cum s-ar duce, de pildă, cu „prietenul Emil” (Cioran). De ce? Este o istorie lungă care începe în anii '30 (când generația tânără s-a despărțit politicește) și se încheie cu o scrisoare din 1966) care nu se știe dacă a ajuns sau nu la destinație (am comentat-o în altă parte: *Tânărul Eugen Ionescu*). Aici, în corespondența cu Sanda Stolojan, relațiile dintre filosof și dramaturg sunt încă tulburi. Filosofia, mai zice el, este încântătoare, „dar nu duce la o experiență de viață spirituală”. Ciudate gânduri la cineva care n-a vrut, toată viața, decât să facă filosofie. Nici *etica* nu reprezintă mare lucru, iar politica, ei bine, politica „e absurd de mult”. Rămâne fidel ideilor, se retrage puțin din lume ca să vadă ce este de făcut cu ea (23 august 1969). Are convingerea, s-a văzut deja, că se poate face în România „o ispravă în cultură”. Trebuie să spunem că, dacă n-a reușit prea mult în proiectele de interes național (mă gândesc la xerografierea manuscriselor lui Eminescu), Noica a făcut enorm prin cultura pe care a creat-o. Filosoful scrie și poeme (în fapt, niște eseuri lirice) în care e vorba de ideile sale (formulate mai clar în scrierile filosofice) despre spectacolul zbuciumului nostru în gol și de „punerea noastră cumpănită în rost a lucrurilor” și de „intrarea noastră în rost, de sine rostirea”.

Când ajunge la Paris, Noica produce stupeoare prin optimismul lui. Are proiecte, dă sfaturi, ceartă pe prietenii săi occidentali, stă de vorbă cu un filosof francez care recomandă angajarea politică imediată, în timp ce el, omul din Est, sătul de politică, vrea

acțiunea în spirit și se gândește să se dedice în exclusivitate filosofiei politicii. Stupoarea bate, în aceste clipe, spre contrarietate, iritare, revoltă. „Eu cred în posibil, în virtual” – clamează el. „De ce nu-l lăsați pe Mircea [Eliade] să vină în țară, să însămânțeze generația nouă? România nu are decât o șansă: prin cultură; destinul istoric i-a fost refuzat” – pune el întrebarea (și, să recunoaștem, o pune corect!) scepticilor prieteni parizieni. Cioran este impresionat de acest debordant optimism și mărturisește: „Dinu nu asimilează râul”... Întors în țară, Noica stă de vorbă cu „șefii comuniști”. Prietenii occidentali află și se supără rău. Sanda Stolojan, care consemnează și această reacție, nu spune mai mult. Supărarea crește când se află că, citind pe Soljenițin, Noica nu este deloc încântat. Am citat deja propoziția lui: „Vă cert pe voi toți, apusenii, că încurajați o literatură a exactității și nu una a adevărului”. Propoziția produce o iritare generală. Filosoful este bănuit de complicitate cu sistemul totalitar. Îndemnat să publice în Franța, Noica are surpriza de a se vedea refuzat. Cioran explică de ce. Noica

nu face caz de acest refuz. Se mulțumește să spună: „nu pot veni într-o lume care a ofensat ideea de om”. Propoziție gravă. Noroc că, formulată într-o scrisoare intimă, propoziția n-a ajuns la urechile celor supărați deja că Noica zice ceva rău de Occidentul „care a optat pentru unt, nu pentru cultură”. Atitudinea lui Noica față de Occident constituie o temă specială în biografia lui spirituală. A scris de multe ori despre „căderea” Occidentului, ducând de altfel mai departe o tradiție românească. Regăsim subiectul în corespondența cu Sanda Stolojan. Aflat la Paris, filosoful vede pe Pierre Emmanuel și pe Jean 'Ormesson (care îi înapoiază, fără explicații, un articol ce-i fusese înmănat). Noica este afectat, desigur, dar nu face o dramă din acest refuz: „vezi bine că nu mă integrez cum trebuie în veac și, înțelegi, poate, că simt în asta o șansă: aceea de-a putea spune altceva”. La 23.XII.1973 dezvoltă ideea, zicând că cei 15 ani de prosperitate a Apusului au reprezentat „o ofensă adusă spiritului”. Ce urmează este o judecată dură și o speranță palidă: Occidentul, care a urmărit timp de secole bunăstarea, n-a făcut nimic pentru bucuria spiritului atunci când a cucerit ceea ce urmărea. O confirmare a vechilor profeții: bunăstarea materială nu înseamnă nimic. Noica se retrage la Snagov cu dorința de a atinge la alt tip de extaz european, un extaz cultural, „fără disoluția persoanei”. E supărat, nu mai încapă vorbă, pe Occidentul materialist, demolator, îndepărtat de spirit: „A fost de necrezut ca omul european să dea la o parte atâtea credințe, mituri și tradiții, spre a urmări timp de trei-patru secole progresul și bunăstarea, iar atunci când le-a obținut să nu fie capabil nici măcar de bucurie, necum de o afirmare mai înaltă. Dacă aș fi cu adevărat cineva, aș pedepsi Occidentul și aș spune, în fața invitațiilor care-mi vin din când în când de acolo: „*nu pot veni într-o lume care a ofensat ideea de om!*” În realitate, abia acum reîncep să cred în Occident. Căci, supus solicitărilor, sunt sigur că-și va regăsi virtuțile vitale și va uimi, peste câțiva ani, din nou lumea. Dar „lecția” pentru om rămâne, și profeții din toate timpurile au avut dreptate: bunurile

pământești nu înseamnă mai nimic.”

Nu greșește, oare, filosoful voind să pedepsească Occidentul pentru că ignoră împlinirea spirituală a omului? Și, mai ales, o ignoră cu adevărat sau e doar o fantasmă a noastră, răsăriteană? Chestiune veche și delicată. Ea preocupă, azi ca și ieri, și pe teologii noștri. Sunt cunoscute opiniile lui Nae Ionescu și ale lui D. Stăniloae în acest sens. Noica este mai concesiv, speră, s-a reținut, într-o redresare, dar îndoiala asupra Occidentului spiritual nu dispare. Îl invidiază (într-un rând, 11.XII.1981) pentru faptul că a păstrat „un miraculos rest”, pentru grația și ușurința lui de a se mișca și pentru că „a dus istoria la capăt”, dar acuză, în continuare, Occidentul că „nu mai are nicio margine”. Ce poate să însemne acest lucru? A nu avea margini poate fi a nu avea morală? Propoziție criptică. Filosoful este expert în această privință. Nu mai vrea să ceară viză pentru Franța („lângă voi nu se poate nădăjdui”), preferă deznădejdea germană pentru că, acolo, căderea te poate duce spre ceea ce este *temeinic*. Să mai cităm, o dată, în loc de concluzie în această dispută, propoziția lui Noica: „aici în Occident sunteți în exactitate, dar nu sunteți în adevăr”... Astfel zic: Occidentul face prea multă politică, numai politică, și, dacă face, nu mai are timp pentru treburile spiritului... Judecată, iarăși, nedreaptă.

Noica are ceva de obiectat și culturii române, și anume „lăutărismul” din interiorul său și lipsa ei de suflu. Ne trebuie continuitate pentru a face ceva esențial, strigă el exasperat de adamismul nostru superficial și zgomotos. Nu-i singurul care gândește așa. Ne amintim că și G. Călinescu spune că noi, românii, am construit mai mereu din fuga cailor... Filosoful, retras în liniștea de la Snagov sau, cum zice el, în singurătatea bucuroasă din preajma lacurilor, dezamăgit de Occidentul care nu lucrează în spirit, vrea să-și încheie *metafizica*. Se mută, apoi, la Păltiniș și, constatând că mai are un *rest* în el, își duce proiectele mai departe. Este ideea sau, cum să-i zic?, fantasma cu care se încheie această formidabilă corespondență sentimentală rămasă, cum zice destinatarul, „sub semnul depărtării”...

Paul
DUGNEANU

Proza comportamentistă

Al doilea roman al Ștefaniei Coșovei* confirmă și consolidează un tip de discurs epic pe care autoarea îl stăpânește cu siguranță și abilitate în toate articulațiile, detaliile și, uneori, "artificiile" sale. Mă refer, în principal, la proza de strictă observație a comportamentului personajelor, inclusiv cel lingvistic, iar ca artificiu narativ la intruziunea câtorva elemente, în final, cu deschidere spre imaginarul simbolic. Cu alte cuvinte, avem de-a face cu o proză în solida descendență a realismului, trecută însă prin conștiința culturală a postmodernismului.

Evenimentele și acțiunea sunt plasate în strictă actualitate, de la spațiu, în Constanța zilelor noastre (cea mai mare parte a secvențelor) și timp (după 2000), până la atitudini, limbaj, aluzii la persoane contemporane, și chiar citarea unui editorial al lui Nicolae Breban din *Contemporanul*, sau a revistei mondene *Tabu*. Afabulația pare relativ simplă, poate și datorită stilului direct, ferm, neted al enunțării, însă constatăm și un număr de complicații narrative cu repercursiuni în plan simbolic. O echipă românească de filmare care participă la o producție cinematografică internațională despre Cuba lui Fidel Castro, trebuie să realizeze scena răpirii de către gangsteri, a două fete ce urcau panta unui mic golf, episod ce se petrece însă în perioada dictaturii lui Fulgencio Batista (1952 – 1959). Explicația dată de regizor asistentului său asupra hibridului cinematografic, a numelui și a locurilor de filmare alese, este de un comic aflat la marginea absurdului: "Nu știu, domnule, ce dracu', nu știu nici eu mai multe! După doi ani de *tușă*, am prins și eu ceva... și te-am luat și pe tine. Nu c-ar trebui

să le pupăm mâinile, dar e ceva, totuși... Atmosferă de cătun cu ieșire la mare! În context, abia atunci înțelegi că totul se petrece sub dictatura cubaneză a lui Batista. Păi, «Evita» nu s-a filmat la Budapesta? Și-acum au tot Ungaria și Cehia. Acolo stau și actorii, tot echipajul. Aici lucrează cu militari în termen pe post de figuranți. Ieftin ca braga. Viață de huzur! Și acolo, și aici! Începutul anilor '60 și Golful Porcilor!"

Demarate spre sfârșitul unei primăveri, - anul nu este menționat - filmările secvenței respective, ușor de realizat din punct de vedere tehnic, și a alteia tot la malul mării, programate să se termine în trei-patru săptămâni nu se încheiaseră nici la începutul primăverii următoare. Cele patru tentative au eșuat de fiecare dată din cauza unor erori vizibile de recuzită, ocazie pentru Eugen, un regizor cândva promițător, aflat în pragul ratării, să desfășoare un mic și savuros spectacol gestual și lingvistic, repetat aproape cu exactitate de fiecare dată. Narratorul extradiegetic este perfect neutru și detașat, reproducând aceeași secvență a răpirii fetițelor cu impasibilitatea unei camere de filmat, efectul literar produs fiind cu atât mai puternic. De altfel, trebuie spus că planul narativ principal, care include tribulațiile echipei de filmare, este destul de economic și are o desfășurare circulară, întorcându-se până aproape de sfârșit în punctul inițial, modificate fiind doar reperele temporale și elementele de recuzită ce duc la eșuarea repetată a filmării: pachete de ziare cu date diferite, ciorapii și căciulițele fetițelor, de culori diferite în aceeași scenă, pălăriile gangsterilor cu aceeași problemă. Autoarea, înzestrată cu un "auz" de

o finețe și exactitate caragialeană chiar și pentru expresiile de o oralitate frustă, nu mizează doar pe tragi-comicul situației, ci mai ales pe limbaj, care este cât se poate de semnificativ pentru starea de spirit a unor personaje, pentru mentalitatea și statutul lor, iar în cazul regizorului pentru impasul său existențial. O mostră din "discursul" lui Eugen după ratarea celei de a doua filmări a scenei și din dialogul celor doi figuranți, reiterate, cu minime modificări contextuale, la fiecare eșec:

"– Cine a încurcat șosetele fetițelor? (Cine dracului a încurcat pachetele cu ziare?!, în prima filmare. n.m.) Cine dracului le-a îmbrăcat pe-astea?! Fir-ar ale dracului de șosete! M-ați nenorocit! Cine le-a îmbrăcat, cine-i idiotul? Cum să porți altă culoare de șosete? Una într-un cadru și alta în alt cadru?! Vă pun să plătiți ziua de filmare! Și pelicula! Și rebutul! Uite cât e ceasul! Adio, dacă se schimbă lumina, vă trimit la București! Lua-le-ar dracu' de ziare! Și de șosete! Dă-mi aia! Aia de vorbit!

Înșfăcă aparatul walkie-talkie și se răsti în el:

- Gata, nu mai insista! Nu, nu au și cu asta basta! Ne-am împotmolit dracului aici!

Aici rămânem! Să spălăm șosete! Gata, cade chestia cu laboratorul (...)

Cele două fete, departe de a fi fost maltratate, țipau că s-au săturat, că vor acasă, că vor la mama, că vor pipi. Doar ultima dorință le fu îndeplinită... cu promptitudine, cu sollicitudine... Mai ales după ce vocea cu walkie-talkie se răstise deasupra gloatei dezorientate: «Și astea? Astea ce mama dracului mai vor acum? Aici s-au găsit? Da' ce-i, pisoar public? Du-le domle', undeva, în tufișuri, după gard, în cârciumă, să tacă dracului din gură! Să nu le mai văd șosetele!»

- Pe puțin trei săptămâni, poate chiar patru o să ne coste chestia asta - zise smeadul.

- Care chestie... asta cu pișatul?

- Nu, măi, aia cu ziarele citite anapoda... apoi asta cu șosetele... Să vezi ce papară o să ia recuziterul, șeful de producție..."

Autoarea stăpânește perfect tehnica dialogului, autentic și plin de culoare, care preia o parte din funcția narațiunii redusă la minimul necesar. De altfel, o bună parte a romanului are drept cadru mici localuri, mai ales pitorescul și sordidul restaurant de cartier "Zorele", unde își petrec timpul, între filmări, Eugen și asistentul său de regie,

Aurel. Prilej de piperate schimburi de replici între cei doi, de povestiri, spuse de Eugen cu umor balcanic, despre aventurile sale erotice din anii comunismului: cu o liceană fără prea multe prejudecăți, cu fata unui ofițer de securitate ajunsă funcționar de rang înalt, cu care va continua un timp relația și după căsătoria acesteia cu un alt bărbat, sau cu o tânără și apetisantă profesoară navetistă al cărei tată era șef de cramă, cu avantajele bahice implicite. Din același registru al întâmplărilor frizând grotescul, spuse însă pe un ton firesc, aproape candid, face parte și povestirea chelnerului de la Zorele, bronzatul de la natură, Mahone, strigat de Eugen, nu numai emițător, dar și amator de istorisiri picarești, cu vocativul Mahoane. Chelnerul, având și el simțul umorului și intrând în jocul lui Eugen și al asistentului său, relatează de fiecare dată când aceștia veneau la cârciumă, aventura fratelui său, plecat - cu expresia neutră a lui Mahone - la "un fel de bursă" în Germania, și care pentru a-și completa veniturile, a început „să lucreze” împreună cu alți confrăți, adică să dea spargere la unul dintre magazinele faimosului lanț Neckerman. Povestirea este de un comic fabulos, cu atât mai mult cu cât este enunțată ca lucrul cel mai normal din lume. De un haz nebun, în maniera conului Leonida, sunt și aprecierile lui Mahone despre corectitudinea patronului german, etica muncii și sistemul asigurărilor sociale. Iar descrierea calmă, metodică, a modului de operare și consecința logic-patriotică a infracțiunii trimit la acel umor special al lui Jaroslav Hasek - debitarea enormităților cu o seninătate desăvârșită - din "Peripețiile soldatului Sveik...". În aceeași manieră, a firescului aberant, se înscrie și soluția găsită de hoț pentru a evita implicațiile penale: intrarea în politică:

"- Ce bursă, domnule, la Magazinele Neckerman?

- Aia era în timpul liber... își mai completa bursa. Păi, să vedeți, ultima oară: Făcuse rost de cheile magazinului de la unul care era de mult timp acolo, că fratele meu e un tip popular, o să-l cunoașteți... Și în liniște, elegant, cu bun-simț, au cărat ei vreo trei zile la produse din magazin. Cărau

cu rândul că nu mai aveau putere... Era într-un week-end, că neamțul se respectă, ține sărbătorile legale, nu ca noi, la muncă zi și noapte... Acolo, când a zis patronul de la Neckerman să stai acasă, gata, stai acasă, bei bere, îți regulezi nevasta și vine banul, bașca asigurările sociale, asigurările pentru copii... Așa că au cărat românii vreo trei zile, au dus marfa pe-acasă, pe la prieteni, pe la colegi (...)

- Și ce-au făcut, băi Mahoane, bate-o vorbă, ce-au făcut duminică seara când au văzut că nu mai au unde pune marfa? - se enervă Aurel, slăbănogul, dând peste cap paharul de votcă și privind și mai insistent spre bucătăria cârciumii...

- Păi, au vândut cheia magazinului. Unui român, bineînțeles, să fure și ăla (...)

- Și fratele matale? Ce s-a ales de el?

- S-a băgat în politică... Ca să scape... Acu' are și sofer... și limozină... E deputat.

- Unde mă?

- Păi, nici el nu știe prea bine... E pe-aici, prin zonă. S-a implicat în proiectele astea...

- Care proiecte?

- Ale pictorului. O statuie, ceva de genul acesta. Sponsorizează Maestrul Pamfil... Mai multe nu știe nimeni..."

Conexiunea cu celălalt plan narativ, ce are însă și o proiecție simbolică, este asigurată tocmai de pictor, denominat cu o formulă de tip masonic, Maestrul Pamfil, evident justificată de imensa lui putere ocultă și de manipulare, pe care nu ezită să le exercite asupra destinului individuale, dar și asupra întregului oraș. Pe de altă parte, într-un raport de intertextualitate, nu se poate să nu ne gândim la romanul lui Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*. Numai că, de această dată, pictorul Pamfil, "Maestrul", deține într-o măsură, cel puțin în plan profan, puterea și influența lui Woland, fără a fi totuși de origine demonică. Deși proba inițiativă - izolarea totală iarna pentru un timp, într-o zonă pustie, și actul sexual în acel loc cu o tânără moartă, de o frumusețe nefirească, aruncată de valuri la malul mării - la care îl împinge pe indecisul Mario pentru a ieși definitiv din adolescență și a descătușa în el forțele creației, ridică un semn de întrebare.

Este adevărat că tânărul venit la Constanța la începutul verii, în perioada filmărilor, pentru a susține examenul de admitere la Institutul de Marină, intenție abandonată după intrarea în slujba lui Pamfil, își va părăsi în mod necesar Maestrul la începutul primăverii următoare, în seara în care avea loc dezvelirea unei statui imense, despre care nimeni nu aflase în timpul executării proiectului, ceea ce reprezintă, dar despre care se credea că ar fi o copie a Statuiei Libertății, acțiune sponsorizată de Maestrul. Dintr-un punct de vedere inițierea lui se încheiase, drumul ales îi va aparține: viril, nitszchean sau comun, mediocru. Probabil, primul. Nu același lucru se poate afirma despre aceea care ar fi putut fi, pentru Mario, Margareta, adică domnișoara Bobancu din capitală, studentă la scenografie. Fată de bani gata, inteligentă și sofisticată, provenită dintr-o familie veche, bogată, căreia i-au fost retrocedate bunurile, nu va renunța la viața și preocupările mondene și superficiale, în pofida faptului că se va confrunta și ea cu o experiență-limită. Descrierea cu o tehnică picturală a atmosferei din casa unde locuia împreună cu mătușile ei, o amintește pe aceea din "casa cu moli" a romanului călinescian, *Cartea nunții*. Diferența rezultă din statutul social al personajelor, dar și din perspectiva naratorului și, implicit, viziunea autorului; dacă în descrierea casei mătușilor lui Jim ochiul naratorului se oprea cu insitență asupra detaliilor relevând starea de decrepitudine a locului și a personajelor, dezordinea din vila domnișoarei Bobancu, cu discreție și rafinement întreținută, reprezenta semnul opulenței și distincției vechii familii.

Invitată de Pavel Pamfil, pe care nu îl cunoștea personal, la o pretențioasă petrecere pe un iaht în Deltă, unde este de presupus că a fost invitat și Mario fără a se realiza acea conjuncție astrală între cei doi tineri, dorită probabil de pictor – altfel invitarea fetei nu ar fi avut sens – domnișoara Bobancu la volanul luxoasei sale mașini, se rățăcește noaptea pe drumul de întorcere, ajungând în apropierea unei clădiri albe, luminate, "un fel de sanatoriu în miniatură, în mijlocul pustietății." Intrată în clădirea cu

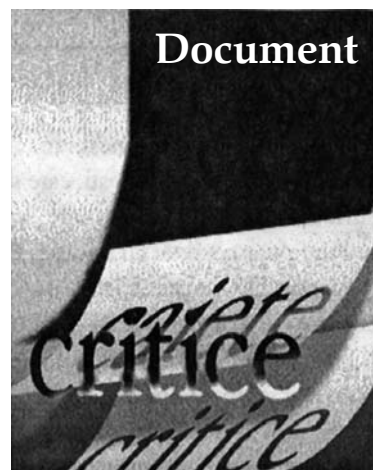
un interior confortabil, și o lumină calmă, difuză, urcă la etaj unde observă câteva globuri mari de sticlă sub care se aflau paturi pe care "stăteau copii cam la vreo patru-cinci ani, palizi și cumiți, cuprinși de o tăcere atemporală și curați ca îngerii, îngeri captivi, resemnați." Sub unul dintre clopote, o fetiță modela într-o tăcere desăvârșită, o bucată de plastilină. O infirmieră îi explică domnișoarei Bobancu, căreia îi pronunță numele, deși nu avea de unde să i-l cunoască fără intervenția ocultă a Maestrului, că acești copii sufereau de o boală extrem de rară, analgezie universală; nu simțeau durerea din cauza absenței unor celule nervoase și nu trăiau mai mult de șase-șapte ani. În momentul în care, înainte de a coborî, tânăra se uită prin globul de sticlă spre patul unei fete pe care o văzuse de prima dată, aceasta întinse mâinile spre ea arătându-i un Iisus mic, modelat din plastilină. Este o anticipare simbolică a finalului, și încă o dată legătura cu activitatea și voința Maestrului, pentru că uriașa statuie ce va fi dezvelită pe malul golfului constănțean cu mare fast, nu va fi statuia Libertății, ci un Iisus cu brațele întinse, privind spre largul mării. Revenită însă în București, tânăra se va întoarce la existența mondenă anterioară și la relația erotică plictisitoare, dar comodă, cu un mediocru instructor de schi.

Dacă experiența demonică a lui Mario a dat la iveală bărbatul din el și posibilul artist de mai târziu, - Pavel Pamfil intuise în Mario un talent deosebit pentru pictură, dezlănțuit în perioada reclusiunii sale forțate – inițierea posibilei Margareta a eșuat, domnișoara Bobancu preferând, chiar și după trecerea prin Purgatoriu, să rămână în crisalida ei ocrotitoare. În pânza deasă a realității, naratorul a strecurat, dându-i o altă dimensiune, și desenul unui scenariu inițiat.

Romanul Ștefaniei Coșovei, care ar fi meritat o dezvoltare narativă mai amplă, cu pagini pe alocuri excepționale, combinând comicul cu dramaticul, observația realistă cu propensiunea spre imaginar, descrierea obiectuală, cinematografică, cu reprezentarea, mișcarea scenică și arta dialogului, certifică o vocație epică absolut remarcabilă.

Interviu cu Martin Heidegger

“Doar un zeu ne mai poate salva”

Toată lumea știe că Heidegger a aderat la un moment dat la mișcarea național-socialistă germană, mai puțină lume însă cunoaște detaliile acestei împrejurări. A devenit aproape o modă astăzi, la noi și aiurea, să cauți nod în papură unei personalități culturale sau alteia. După cum spunea Schopenhauer, dacă oamenii mici ai istoriei nu pot participa la „facerea” ei, singura satisfacție care le rămâne e aceea de a găsi cusururi oamenilor mari, care *fac* istoria, având astfel senzația că distanța dintre ei și aceia se micșorează pentru o clipă, măcar cu un pas. Nu încerc să fac aici o apologie a compromisului, nutresc însă convingerea că, dacă vrem să stăm strâmb și să judecăm drept, e necesar să luăm lucrurile *cum grano salis*, impunându-se, vorba latinului, *audiatur et altera pars*. Nimeni nu spune să trecem cu vederea gafele mai mici sau mai mari comise de un mare creator de cultură sau altul. Dar atunci, cel puțin să nu ne grăbim să trecem la acuze înainte de a face o analiză cât de cât obiectivă și detaliată a evenimentelor așa cum s-au petrecut. E uimitor cât de dispusă este mentalitatea comună să accepte etichetările de tot soiul, aplicate unui gânditor sau altuia pe nerăsuflăte, fără a pune sub semnul întrebării veracitatea celor afirmate sau motivele care ar putea sta în spatele lor. Cazul colaboraționismului lui Heidegger prezintă un interes particular. Și la noi a existat o mișcare național-spirituală de dreapta care a atras la un moment dat de partea ei mari nume ale culturii veacului trecut. Este uimitoare ușurința cu care mulți dintre contemporani se grăbesc să accepte aceste catalogări aflate la îndemâna oricui, fără a cădea măcar o clipă pe gânduri cu privire la incompatibilitatea funciară - *existențial* vorbind, nu *teoretic* - dintre un anumit tip de comportament și o anumită personalitate. Altfel nu se explică felul în care oameni ca Nae Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Radu Gyr, Ernest Bernea, Constantin Noica sau Mircea Vulcănescu, personalități de prim rang ale culturii române, au putut adera în perioada interbelică la o mișcare care a degenerat ulterior în atrocități absolut condamnabile și impardonabile. Nu se ține seama însă că lucrurile se petrec *în timp*, nu *in abstracto*, și că situația dreptei românești a evoluat radical, de la o *mișcare* de tip *național-spiritual* (până la moartea lui Codreanu în 1938), la o *politică* de tip extremist, contaminată de acte teroriste și discriminări de tot soiul (perioada Sima, a guvernării legionare alături de Antonescu), de la sacrificiul de *sine*, la sacrificarea *altora* șamd. (În paranteză fie spus, nici cei care au crezut inițial - cu o candoare naivă, cvasimistică -, în idealul mișcărilor de stânga nu au avut parte de o soartă mai bună: Sadoveanu, Călinescu etc.) O poveste similară ne este revelată (în parte și prin interviul publicat aici) în cazul lui Heidegger, care, în mod similar și tocmai pentru că nu despărțea filosofia de viață (întreg existențialismul francez pleacă de la el), a ajuns să adere la un moment dat, pentru o scurtă perioadă de timp, la o mișcare de tip național-socialist ce avea să sfârșească în ororile cumplite ale unor idei prost înțelese (pornind de la Nietzsche, *par exemple*), degenerate în ideologie. În vederea restabilirii adevărului istoric așadar, în măsura în care acest lucru este încă posibil (întreaga istorie nu este altceva decât istoriografie, după Croce), e necesar să plecăm urechea și la mărturii detaliate precum cea de față, pornind de la fapte verificabile de altfel, pentru ca în ungherele întunecate ale *lumii de ieri* (Zweig) să se facă ceva mai multă lumină. [Daniel Stuparu]

Es ist eine bekannte Sache, daß Heidegger, an einem gewissen Punkt in seinem Leben, mit den Vertretern des National-Sozialismus in Deutschland für eine kurze Zeit zusammengearbeitet hat. Was weniger bekannt ist, sind die Umstände, die dazu geführt haben. Es ist nur zu leicht, einen großen Dichter oder Denker zu verspotten, wie einmal Schopenhauer sagte: das ist das einzige Vergnügen, das gemeine Leute noch haben können. Wenn sie sich nicht dazu erheben können, um das Werk eines beliebigen Autors auszulegen, ja richtig zu verstehen, das Wenigste was gemacht werden kann ist demselben allerlei Etiketten aufzukleben: dieser ist Nazi geworden, der andere Kommunist usw. Obwohl im Laufe seines Lebens er darüber nicht mehr reden wollte, Heidegger hat letztendlich (1969) eine Einladung der Spiegelzeitschrift angenommen, ein Gespräch mit ein Paar Redakteuren zu führen, unter der Voraussetzung, dies Gespräch sollte nur nach seinem Tod veröffentlicht werden (was eigentlich geschah, im Jahre 1976). Von Bedeutung wäre dieses Interview, was unsere kleinere Kultur angeht, im Sinne, daß bei uns auch, zur ungefähr gleichen Zeit, es eine ähnliche, national-geistige Bewegung gab, die am Anfang nichts mit der Politik zu tun hatte, aber im Laufe der Zeit in Gewalttäten und Grässlichkeit hinüberging, die bis heute – und nicht ohne Grund – nicht vergessen sind. Man muß aber unbedingt versuchen, die Tatsachen nicht aus ihrem gegebenen Zusammenhang rauszuziehen, andererseits kann man nicht verstehen – aus einem rein kulturellen Gesichtspunkt -, wie es überhaupt möglich war, daß große Persönlichkeiten der rumänischen Kultur, die weit über die Landesgrenzen hinaus bekannt sind, sich daran mitteilen konnten: es geht um berühmtegewordene Schriftsteller wie Emil Cioran, Mircea Eliade oder Eugen Ionescu, um nur ein paar von denen zu erwähnen (die sich außerdem, nach 1938, von dieser langsam politisierten Bewegung unwiderruflich zurückgezogen haben). In dieser Hinsicht ist das gegenwärtige Interview wichtig und bedeutsam sowohl für die deutsche Nation, die inzwischen von der Gesellschaft ersetzt wurde (so Heidegger), als auch für unsere Kultur, die sich unbedingt auf die größeren beziehen muß, wenn sie überhaupt noch etwas in der heutigen Welt bedeuten will (vergleiche Dürrenmatt, *Die Schweiz: Ein Gefängnis*, Laudatio auf Václav Havel). [Daniel Stuparu]

Prezentul interviu a fost realizat de către Rudolf Augstein și Georg Wolff pe 23 septembrie 1966 și publicat în revista Spiegel pe 31 mai 1976, la puțin timp după moartea lui Heidegger, conform dorinței acestuia.

Domnule profesor Heidegger, am observat în repetate rânduri faptul că opera Dv. filosofică este într-o anumită măsură umbrată de anumite evenimente din viața Dv. care, deși nu au durat foarte mult, nu au fost nicicând lămurite, fie pentru că ați fost prea mândru, fie pentru că nu ați găsit de cuviință să le comentați.

Vă referiți la 1933?

Da, înainte și după. Am vrea să plasăm momentul într-un context mai larg iar de acolo să ajungem la câteva întrebări ce ni se par importante, cum ar fi: ce posibilitate există,

dinspre filosofie spre realitate, de a acționa inclusiv asupra realității politice? Mai există această posibilitate? Și dacă da, cum ia naștere?

Acestea sunt deja întrebări importante, voi reuși oare să răspund la toate? Dar înainte de toate dați-mi voie să vă spun că înainte de a deveni rector nu am fost în nici un fel activ politic. În iarna lui 1932/33 aveam concediu și am petrecut cea mai mare parte a timpului sus la cabana mea.

Atunci cum a fost posibil să deveniți rector al Universității din Freiburg?

În decembrie 1932 vecinul meu, von Müllendorff, profesor de anatomie, a fost ales rector. La Universitatea din Freiburg noul rector își intră în funcție începând cu 15 aprilie. În timpul semestrului de iarnă 1932/33 discutasem adesea cu el situația, nu doar cea politică, ci mai cu seamă pe cea

universitară, situația studenților – care era într-un anumit sens lipsită de perspective. Punctul meu de vedere a fost: atât cât pot eu judeca lucrurile, singura posibilitate rămasă este aceea de a încerca o contrabalansare a evoluției iminente cu ajutorul acelor forțe constructive care mai erau încă vii.

Deci Dv. ați sesizat o legătură între situația universității germane și situația politică din Germania în general?

Admit că am urmărit evoluția evenimentelor politice între ianuarie și martie 1933 și ocazional am mai discutat despre asta cu colegi mai tineri. Dar munca mea era centrată pe o interpretare extinsă a gândirii presocratice. La începutul semestrului de vară m-a întors la Freiburg. Între timp, profesorul von Möllendorff își intrase în atribuțiile de rector la 15 aprilie. La nu mai mult de două săptămâni însă, a fost demis din funcție de către ministrul culturii din Baden de pe vremea aceea, Wacker. Ocazia, probabil dorită, care a condus la această decizie a fost faptul că rectorul interzisese atârănarea în Universitate a așa-numitei "placarde a evreilor".

Domnul von Möllendorff era social-democrat. Ce a întreprins după demiterea sa din funcție?

Încă în ziua în care a fost demis, von Möllendorff a venit la mine și mi-a zis: "Heidegger, acum Dv. trebuie să preluați rectoratul." I-am spus să se gândească la faptul că îmi lipsea cu desăvârșire experiența în activitatea administrativă. Oricum, prorectorul de pe vremea aceea, Sauer (teolog), m-a somat de asemenea să candidez pentru postul de rector la alegerile ce urmau să aibă loc, pentru că altfel exista riscul ca un simplu funcționar să fie numit rector. Colegi mai tineri, cu care discutasem de-a lungul multor ani probleme legate de structura universității, m-au conjurat să preiau rectoratul. Am ezitat îndelung. În final m-am declarat pregătit să preiau postul, dar numai în interesul universității și doar dacă puteam fi sigur de susținerea unanimă a plenului. Rămăseseră însă, oricum, îndoieli cu privire la capacitatea mea de a fi rector, așa încât în dimineața în care urmau să aibă loc alegerile m-am dus la rectorat și le-am explicat colegului deja demis von Möllendorff, încă prezent, și prorectorului Sauer că nu puteam să preiau funcția. La asta ambii colegi mi-au răspuns că alegerile au fost în așa fel pregătite încât acum nu mai puteam să îmi retrag candidatura.

După care v-ați declarat definitiv pregătit. Cum s-a structurat din acel moment relația Dv. cu național-socialiștii?

A doua zi după ce am preluat funcția, la rectorat și-a făcut apariția "liderul studenților" cu încă doi însoțitori, cerând din nou atârănarea placardei evreilor în public. Am refuzat. Cei trei studenți au plecat cu precizarea că interdicția avea să fie raportată la Conducerea Imperială a Studenților. Câteva zile mai târziu am primit un telefon al Oficiului Universitar SA (*Sturmabteilung NSDAP*, Divizia „Furtuna” a Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani, – n.tr.) al Unității de Comandă Supreme SA, de la conducătorul de grup SA, dr. Baumann. El a cerut atârănarea placardei, deja expusă în alte universități. În caz de refuz, mă puteam aștepta la demitere, dacă nu chiar și la închiderea Universității. Am refuzat și am încercat să îl câștig de partea interdicției pe Ministrul Culturii din Baden.

Acesta mi-a explicat că nu putea face nimic împotriva Diviziei "Furtuna". Nici atunci însă nu mi-am restras interdicția.

Aceste lucruri nu au fost știute așa până acum.

Motivul principal care m-a determinat să preiau rectoratul e numit deja în prelegerea mea inaugurală de la Freiburg din anul 1929, "Ce este metafizica?", pagina 8: "Domeniile științei se află la mare distanță unele de altele. Modul în care tratează obiectele lor de studiu este fundamental diferit. Această fărâmițare lipsită de noimă a disciplinelor nu este ținută laolaltă decât de către organizarea tehnică a universităților și facultăților, și mai are o brumă de sens doar datorită obiectivelor practice ale fiecărei specialități. Însă înrădăcinarea științelor în fundamentul esenței lor a murit." Ceea ce am încercat să fac în timpul rectoratului meu în raport cu această stare a universității (care în prezent s-a înrăutățit în mod extrem) e expus în cuvântul meu inaugural la preluarea funcției de rector.

Încercăm să elucidăm felul în care și dacă această prelegere din 1929 corespunde lucrurilor afirmate de Do. în conferința inaugurală la preluarea funcției de rector din 1933. Scoatem aici o anumită frază din context: "Mult lăudata 'libertate academică' va fi eliminată din universitatea germană; pentru că această libertate nu a fost autentică, ci doar de ordin negativ." Credem că putem afirma că această aserțiune exprimă măcar în parte opinii care nu vă sunt străine nici astăzi.

Da, îmi susțin încă punctul de vedere. Pentru că această "libertate academică" era în fond pur negativă: libertatea de a nu te implica în efortul cerut de studiul academic, în reflecție și contemplare. Dincolo de asta, afirmația pe care ați redat-o nu ar trebui izolată, ci luată în context, iar atunci va deveni clar ce voiam să se înțeleagă prin sintagma de "libertate negativă".

Preabine, asta e de înțeles. Credem însă a seiza o nouă tonalitate în prelegerea Do. inaugurală de la preluarea rectoratului atunci când vorbiți, la patru luni după ce Hitler a fost numit Cancelar al Imperiului, despre "măreția și gloria acestui nou început."

Adevărul e că la vremea respectivă eram convins de acest lucru.

Ați putea detalia acest aspect?

Cu plăcere. La vremea respectivă nu vedeam nici o altă alternativă. În confuzia generală de opinii și tendințe politice a 32 de partide, era necesar să găsim o perspectivă națională, și mai cu seamă socială, undeva în sensul experimentului încercat de Friedrich Naumann. Aș putea cita aici, spre a da un singur exemplu, un eseu de Eduard Spranger care merge mult mai departe decât cuvântarea mea de la preluarea rectoratului.

Când ați început să vă ocupați de chestiuni politice? Cele 32 de partide existau deja de mult. Existau deja milioane de șomeri încă înainte de 1930.

La vremea respectivă eram încă în întregime solicitat de întrebările dezvoltate în **Ființă și timp** (1927) și în scrierile și conferințele din anii următori, probleme fundamentale ale gândirii care privesc indirect și chestiunile naționale și sociale. Nemijlocit însă, ca profesor la universitate, înaintea mea stătea problema sensului științelor și astfel precizarea sarcinii universității. Acest efort este exprimat chiar din titlul cuvântului meu inaugural la preluarea rectoratului, "Autoafirmarea universității germane". Un asemenea titlu nu a fost cutezat de nici un alt discurs ținut la preluarea vreunui rectorat pe vremea aceea. Dar cine dintre cei care polemizează împotriva acestui discurs l-a citit cu atenție, l-a gândit până la capăt și l-a înțeles din perspectiva situației date la momentul respectiv?

Autoafirmarea universității într-o asemenea lume tulbure, nu e puțin cam inadecvat?

De ce? "Autoafirmarea universității" merge împotriva așa-numitei "științe politice", pretinsă în partid și de către studențimea național-socialistă. Acest titlu avea o cu totul altă semnificație pe atunci; nu era vorba de politologie, ca astăzi, ci voia să spună: știința ca atare, sensul și valoarea acesteia, sunt apreciate în funcție de folosul lor practic pentru neam. În cuvântul inaugural susținut la preluarea rectoratului este exprimată în mod particular tocmai poziția contrară acestei politizări a științei.

Oare v-am înțeles corect? Prin includerea universității în ceea ce simțeați pe atunci că avea să fie “un nou început” doreați să susțineți cauza universității în fața unor curente puternice care amenințau să-i strivească modul propriu de a fi?

Desigur, dar în același timp autoafirmarea urma să-și propună și sarcina pozitivă de a recâștiga un nou sens în raport cu organizarea actuală universitară, de natură pur tehnică, pornind de la reflecții asupra tradiției gândirii occidentale și europene.

Domnule profesor, să înțelegem că Dv. credeați pe atunci că un reviriment al universității ar putea avea loc prin intermediul unei colaborări cu național-socialiștii?

Frazarea este părtinitoare. Universitatea urma să fie revigorată prin propria-i reflecție, nu prin intermediul colaborării cu național-socialiștii, urmând astfel să dobândească o poziție fermă în fața pericolului politizării științei – în sensul deja precizat.

Și de aceea ați proclamat în prelegerea Dv. inaugurală ca rector acești trei piloni: “serviciul muncii”, “serviciul militar” și “serviciul cunoașterii”? Prin aceasta serviciul cunoașterii trebuia, așa ați susținut ulterior, să dobândească un rang egal, un statut pe care nu i l-au conferit național-socialiștii?

Nu e vorba de nici un fel de piloni. Dacă citiți cu atenție, veți observa că deși serviciul cunoașterii este menționat pe locul al treilea, în ordinea importanței este de fapt primul. Trebuie să ne gândim la faptul că munca și apărarea sunt, ca orice altă activitate umană de altfel, bazate pe cunoaștere și luminate de aceasta.

Mai trebuie să menționăm însă – terminăm imediat cu această sordidă înșiruire de citate - încă o afirmație aici, la care nu ne putem imagina că ați mai subscris astăzi. În toamna lui 1933 ați afirmat: “Nu teoreme și idei să fie regulile ființei voastre. Singur doar conducătorul (der Führer) este realitatea germană prezentă și viitoare și legea acesteia.”

Aceste propoziții nu se găsesc în cuvântul inaugural la preluarea funcției de rector, ci doar în ziarul studențesc local din Freiburg, la începutul semestrului de iarnă 1933/34. Atunci când am preluat rectoratul, mi-a devenit clar că nu voi răzbi fără com-

promisuri. Astăzi nu aş mai scrie afirmațiile pe care tocmai le-ați citat. Deja în 1934 nu mai făceam asemenea afirmații. Dar aş relua astăzi, mai mult ca oricând, discursul despre “autoafirmarea universității germane”, evident fără a mai face trimitere la naționalism. Locul “poporului” a fost luat de societate. În acest sens, discursul ar fi vânanare de vânt astăzi ca și atunci.

Ne dați voie să vă punem încă o întrebare intermediară? Până în acest punct în discuția noastră a devenit clar că în 1933 poziția Dv. a oscilat între doi poli. Pe de-o parte: a trebuit să spuneți anumite lucruri ad usum Delphini. Acesta a fost unul din poli. Celălalt pol a fost totuși mai constructiv; îl exprimați astfel: aveam sentimentul că aici e ceva nou, un nou început – după cum v-ați exprimat Dv.

Așa este.

Între acești doi poli – lucru perfect plauzibil, considerat din perspectiva situației...

Desigur. Dar aş vrea să subliniez că expresia *ad usum Delphini* spune prea puțin. La vremea respectivă eram convinși că în confruntarea cu național-socialismul s-ar putea deschide o nouă cale, singura încă posibilă, spre înnoire.

Știți de bună seamă că vi se aduc anumite acuze în acest sens, ce privesc cooperarea Dv. cu Partidul Național-Socialist al Muncitorilor Germani și uniunile acestuia, acuze ce nu au fost contrazise până în prezent. Ați fost acuzat, de exemplu, că ați fi participat la arderi de cărți ale studențimii sau tineretului hitlerist.

Dimpotrivă, am interzis arderea cărților care urma să aibă loc în fața clădirii universității.

Apoi vi s-a mai reproșat că ați fi eliminat din Biblioteca Universității sau a Departamentului de Filosofie cărți semnate de autori evrei.

Ca director al acestui departament, nu răspundeam decât de biblioteca acestuia. Nu m-am supus însă somării repetate de a elimina cărțile semnate de autorii evrei. Cei care au participat pe atunci la seminariile mele pot depune astăzi mărturie nu doar că aceste cărți nu au fost înlăturate, dar și faptul că acești autori, mai cu seamă Husserl, au fost citați și discutați la fel ca înainte de 1933.

Vom ține seama de asta. Dar cum vă explicați originea unor asemenea rumori? Invidie omenească, malițiozitate?

Din ceea ce știu despre surse, înclin să cred că da. Dar motivele ce duc la calomnie se află mai în adâncime. Preluarea rectoratului nu a fost probabil decât un motiv exterior, nu cauza reală. De aceea, e de presupus că polemicile se vor inflama din nou, de fiecare dată când va apărea o ocazie exteroară.

Ați avut și după 1933 studenți evrei. Relația Dv. cu unii, evident nu cu toți din acești studenți evrei, se spune că a fost caldă, dar după 1933?

Atitudinea mea a rămas neschimbată după 1933. Una din studentele mele cele mai vechi și mai înzestrate, Helene Weiss, care mai târziu a emigrat în Scoția, a obținut doctoratul - după ce acest lucru nu a mai fost posibil la Facultatea din Freiburg - la Universitatea din Basel, cu o foarte importantă disertație despre "Cauzalitate și întâmplare în filosofia lui Aristotel", tipărită la Basel în 1942. La finalul cuvântului înainte, autoarea scrie: "Încercarea unei interpretări fenomenologice, a cărei primă parte o prezentăm aici, a fost posibilă datorită interpretărilor nepublicate ale lui M. Heidegger în marginea filosofiei grecești." Aveți aici exemplarul pe care mi l-a trimis autoarea cu dedicație, în aprilie 1948. Am vizitat-o pe Dr. Weiss în repetate rânduri la Basel, înaintea de a muri.

Ați fost prieten cu Jaspers multă vreme. După 1933 însă, relația Dv. cu el a început să se răcească. Gurile rele spun că această deteriorare a relației dintre Dv. și el se datorează faptului că Jaspers avea o soție evreică. Ați avea de făcut vreo precizare în acest sens?

Ceea ce tocmai ați redat este o minciună. Jaspers și eu am fost prieteni din 1919; i-am vizitat pe el și pe soția lui în timpul semestrului de vară din 1933, când am susținut o conferință la Heidelberg. Karl Jaspers mi-a trimis toate publicațiile lui apărute între 1934 și 1938 - "Cu salutări cordiale". Iată aici cărțile vizate.

Aici stă scris: "Cu salutări cordiale". Da, trebuie să admitem că salutările nu ar fi fost probabil atât de "cordiale" dacă relația de

*până atunci ar fi fost marcată de animozitate. Iată o întrebare similară: i-ați fost student lui Edmund Husserl, predecesorul Dv. evreu la catedra de filosofie a Universității din Freiburg. El este și cel care v-a recomandat Facultății ca succesor la profesorat. Relația Dv. cu el nu poate să fi fost lipsită de gratitudine. Aveți dedicația din **Ființă și timp**.*

Firește.

În 1929 am editat textul pentru jubileul aniversării a 70 de ani de viață de către Husserl, și am ținut cu ocazia festinului o cuvântare la el acasă, care a fost la rândul-i publicată în *Comunicări academice* în mai 1929.

Mai târziu însă relația s-a deteriorat totuși. Ne puteți spune, doriți să ne spuneți ce stă la originea acestui fapt?

Diferențele noastre de opinie au devenit tot mai accentuate. La începutul anilor '30, Husserl și-a încheiat conturile cu mine și Max Scheler în mod public, iar claritatea afirmațiilor lui nu mai lăsa nimic de dorit. Ce anume l-a determinat pe Husserl să se opună gândirii mele într-un asemenea mod public nu am putut afla niciodată.

La ce context sau ocazie vă referiți?

Husserl a vorbit la Universitatea din Berlin în fața a 1600 de auditori. Heinrich Mühsam a relatat într-unul din marile ziare berlineze despre "un fel de atmosferă de sală de sport".

Disputa în sine nu importă în discuția de față. Ne interesează doar dacă avea ceva de a face cu anul 1933.

Nu, cătuși de puțin.

*Aceeași este și observația noastră. Dar faptul că ulterior ați omis din **Ființă și timp** dedicația adresată lui Husserl, nu e adevărat?*

Ba da. Am explicat acest lucru în cartea mea, **În drum către limbă**, 1959, p. 269. Textul sună: "Pentru a veni în întâmpinarea numeroaselor supoziții incorecte, dar larg răspândite, dați-mi voie să exprim clar aici faptul că dedicația la **Ființă și timp**, menționată în textul dialogului la pagina 92, apărută încă la începutul celei de-a patra ediții a cărții, din 1935. Atunci când editorul a opinat că tipărirea celei de-a cincea ediții din 1941 era periclitată și era posibil ca volumul să fie interzis, s-a convenit finalmente,

urmând dorința și sugestia lui Niemeyer (editorul lui Heidegger de pe atunci - n. tr.), să se îndepărteze dedicația din ediția a cincea, cu condiția ca nota de subsol de la pagina 38, în care sunt precizate motivele care explică pentru prima oară dedicația, să rămână; ea sună astfel: "Dacă cercetarea ce urmează a făcut vreun progres înspre 'lucrurile însele', autorul îi mulțumește în primul rând lui E. Husserl, care, prin călăuzire personală neostoită și punând-i la dispoziție neîngrădit investigațiile sale nepublicate l-a introdus pe autor, în timpul anilor săi de studiu la Freiburg, în cele mai diverse domenii ale cercetării fenomenologice."

Atunci aproape că nu mai are sens să vă întrebăm dacă e adevărat că, în timpul rectoratului Dv. din Freiburg, i-ați interzis profesorului emerit Husserl să intre în sau să folosească Biblioteca Universitară sau cea a Departamentului de Filosofie.

Asta e calomnie.

Și nici nu există o scrisoare în care este exprimată această interdicție împotriva lui Husserl? Cum a apărut acest zvon?

Nici eu nu știu, nu găsesc nici o explicație pentru asta. Dar v-aș putea demonstra imposibilitatea acestui fenomen prin exemplul următor, un fapt de asemenea necunoscut până acum: în timpul rectoratului meu am reușit, prin intermediul unor discuții cu ministrul, să îi păstrez în cadrul universității pe directorul clinicii medicale, profesorul Thannhauser și pe deținătorul de mai târziu al premiului Nobel, von Hevesy, profesor de chimie fizică, ambii evrei, a căror demisie ministerul o ceruse deja oficial. Ideea că aș putea să îi păstrez pe acești doi oameni și să trec în același timp la acțiune împotriva lui Husserl - profesor emerit și dascălul meu - în maniera colportată, este absurdă. Mai mult decât atât, am împiedicat o demonstrație publică împotriva profesorului Thannhauser pe care studenții și cadrele universitare o planificaseră în fața clinicii. În necrologul publicat de familia Thannhauser în ziarul local stă scris: "Până la 1934 a fost veneratul director al Clinicii Medicale a Universității din Freiburg în Breisgau. Brookline, Mass., 18.12.1962."

"Foile Universității din Freiburg" (Caietul 11) relatează în februarie 1966 despre profesorul von Hevesy: "Între anii 1926-1934, von Hevesy a fost directorul Institutului de Chimie Fizică al Universității Freiburg din Breisgau." După ce eu am renunțat la funcția de rector, ambii directori au fost demisi din funcție. La vremea respectivă, existau conferențieri neplătiți care nu mai urcaseră de ceva vreme în ierarhie și care s-au gândit: acum e momentul. Însă când au venit să vorbească cu mine, i-am refuzat pe toți.

La ceremonia funerară a lui Husserl din 1938 nu ați participat. De ce?

Legat de asta, voi spune următoarele: acuza că aș fi rupt legăturile cu Husserl este nefondată. În mai 1933 soția mea a trimis în numele ambilor, împreună cu un buchet de flori, o scrisoare către doamna Husserl, în care ne exprimam "recunoștința neștrămutată". Doamna Husserl a răspuns scurt printr-o depeșă de mulțumire, scriind că relațiile dintre familiile noastre erau rupte. Faptul că nu mi-am manifestat încă o dată recunoștința și venerația față de Husserl pe patul de suferință și la moartea acestuia a fost o greșeală omenească, pentru care mi-am cerut scuza ulterior într-o scrisoare către doamna Husserl.

Husserl a murit în 1938. Dv. demisionaseți din funcția de rector deja în februarie 1934. Cum s-a ajuns aici?

De data asta va trebui să divaghez puțin. Din dorința de a depăși organizarea tehnică a universității, adică de a revigora facultățile din interior, din perspectiva obiectivelor lor academice, am propus numirea unor colegi mai tineri cu contribuții deosebite în domeniile lor, indiferent de poziția lor în partid, pe posturile de decani ale diferitelor facultăți pentru semestrul de iarnă 1933/34. Astfel, profesorul Erik Wolf a devenit decanul Facultății de Drept, profesorul Schadewaldt decanul Facultății de Filosofie, profesorul Soergel decan al Facultății de Științe Naturale, iar profesorul von Möllendorff, care fusese demis din funcția de rector în primăvară, decan al Facultății de Medicină. Dar deja în preajma Crăciunului anului 1933 îmi devenise clar

că nu voi putea duce la bun sfârșit intenția mea de revigorare a universității, atât datorită opoziției din interior, din partea colegilor, cât și din partea partidului. De exemplu, colegii mei nu au fost mulțumiți de faptul că am inclus studenți pe poziții administrative de răspundere ale Universității – exact așa cum e cazul și astăzi. Într-o bună zi am fost chemat la Karlsruhe, unde ministrul mi-a cerut, prin intermediul asistentului său de prim rang și în prezența liderului regional al studenților, să înlocuiesc decanul Facultății de Medicină și pe cel al Facultății de Drept cu alți membri ai facultății, mai potriviți din perspectiva partidului. Am refuzat să fac asta și le-am spus că aveam de gând să demisionez din funcția de rector dacă ministrul avea să insiste în acest sens. Lucru care s-a și întâmplat în februarie 1934, când am demisionat după abia zece luni, deși la vremea respectivă rectorii stăteau doi ani sau mai mult în funcție. Deși presa locală și străină a comentat preluarea funcției într-un fel sau altul, s-a tăcut cu privire la demisia mea.

Cu Rust (Bernhard Rust, pe atunci Ministru Imperial al Educației – n. tr.) ați negociat la vremea respectivă?

Când mai exact?

Încă se mai vorbește despre o vizită făcută de Rust aici la Freiburg, în 1933.

E vorba de două evenimente distincte: cu ocazia unei comemorări la mormântul lui Schlageter în orașul său natal, Schönaue în Wiesental, l-am salutat pe ministru scurt, formal. Dincolo de asta, ministrul nu mi-a mai acordat atenție. La momentul respectiv nici nu am încercat să am o discuție cu el. Schlageter fusese student la Universitatea din Freiburg și membrul unei corporații de coloratură catolică. Conversația cu el a avut loc în noiembrie 1933, cu ocazia unei conferințe a rectorilor la Berlin. I-am prezentat ministrului concepția mea asupra științei și a posibilei structuri a facultăților. A ascultat totul cu atenție, încât nutream deja speranța că lucrurile pe care i le-am prezentat vor avea un efect. Dar nu s-a întâmplat nimic. Nu văd de ce mi se aduce un reproș pornind de la această discuție cu Ministrul Imperial al Educației, de vreme ce în același timp

guvernele străine se grăbeau să îl recunoască pe Hitler și să îi arate reverența internațională obișnuită.

Cum a evoluat relația Dv. cu Partidului Național-Socialist al Muncitorilor Germani după ce ați demisionat din funcția de rector?

După ce am demisionat din funcția de rector, m-am întors la munca de profesorat. În semestrul de vară 1934 am conferențiat despre "Logică". În semestrul următor, 1934/35, am susținut prima prelegere despre Hölderlin. În 1936 au început conferințele despre Nietzsche. Cei ce aveau urechi să audă, realizau că aceste conferințe erau o confruntare cu național-socialismul.

Cum a avut loc predarea funcției? Nu ați participat la festivitate?

Nu, am refuzat să particip la ceremonia de predare a funcției de rector.

Succesorul Dv. era un membru de partid implicat?

Era jurist; ziarul de partid *Der Alemanne* a anunțat numirea lui ca rector cu litere de-o șchioapă: "Primul rector național-socialist al universității".

Ați avut dificultăți ulterior din pricina partidului, sau cum a fost de fapt?

Eram urmărit tot timpul.

Ne puteți da un exemplu?

Da, cazul doctorului Hancke.

Cum ați aflat despre asta?

A venit el însuși la mine. Obținuse deja doctoratul și era unul din participanții la seminarul meu pentru avansați în semestrul de iarnă 1936/37 și în semestrul de vară 1937. Fusese trimis la Freiburg de către Securitate (SD în original, *Sicherheitsdienst* - n.tr.) să mă țină sub urmărire.

Și de ce a venit dintr-o dată la Dv.?

Datorită seminarului meu despre Nietzsche în semestrul de vară din 1937 și modului în care se lucra la seminar, mi-a mărturisit că nu putea continua misiunea de a mă ține sub urmărire care îi fusese încredințată, și voia să mă informeze despre asta în vederea activității mele de catedră viitoare.

Altfel, nu ați avut nici un fel de dificultăți cu partidul?

Știam doar că nu era permis ca lucrările mele să fie discutate, de exemplu eseul

"Teoria lui Platon despre adevăr". Conferința despre Hölderlin pe care am susținut-o la Institutul Germanic de la Roma în primăvara lui 1936 a fost atacată în revista tineretului hitlerist, *Voință și putere*, într-un mod penibil. Cei interesați ar trebui să citească polemicile împotriva mea care au început în vara lui 1934 în revista lui E. Krieck, *Popor în devenire*. Nu am făcut parte din delegația germană la conferința internațională de filosofie de la Praga din 1934, și nici nu am fost invitat să particip. De asemenea, urma să fiu exclus și de la conferința internațională Descartes de la Paris din 1937. Acest lucru li s-a părut celor de la Paris atât de ciudat încât conducerea congresului (profesorul Bréhier de la Sorbona) m-a întrebat de ce nu am făcut parte din delegația germană. Am răspuns că organizatorii conferinței ar trebui să se intereseze la Ministerul Imperial al Educației. După o vreme, am primit o cerere de la Berlin de a mă alătura tardiv delegației. Am refuzat. Conferințele "Ce este metafizica?" și "Despre esența adevărului" se vindeau pe sub tejghea în coperti fără titluri. Imediat după 1934, discursul meu la preluarea funcției de rector a fost retras de pe piață la intervenția partidului. Mai putea fi discutat doar în taberele conferențiarilor național-socialiști, ca subiect de discuție pentru polemicile politice ale partidului.

În 1939, când războiul...

În ultimul an de război, 500 dintre cei maieminenți savanți și artiști au fost scutiți de serviciu militar de orice natură. Eu nu m-am numărat printre aceștia, dimpotrivă, în vara lui 1944 mi s-a ordonat să sap tranșee undeva la marginea Rinului, la Kaiserstuhl.

De partea cealaltă, pe tărâm elvețian, Karl Barth săpa la rândul lui tranșee.

Interesant e felul în care s-au petrecut lucrurile. Rectorul invitase întregul grup profesoral în sala de conferințe nr. 5. A ținut un scurt discurs, cu precizarea că ce avea să ne spună acum era în perfect acord cu liderul național-socialist zonal, și cu liderul național-socialist regional. Avea de gând să divizeze facultatea în trei grupuri: mai întâi, cei care erau complet dispensabili, în al

doilea rând cei doar parțial dispensabili, în fine, cei indispensabili. Primul de pe lista celor complet dispensabili a fost Heidegger, urmat de G. Ritter (istoric, profesor emerit, implicat în atentatul din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler – n. tr.). În semestrul de iarnă 1944/45, după ce am terminat munca la tranșeele de lângă Rin, am susținut un ciclu de conferințe intitulat "Poezie și gândire" (*Dichten und Denken* – a se lua aici "poezie" în sensul larg, mergând înspre grecescul *poesis*, de "creație", "ficțiune", "plăsmuire", nu în sensul restrâns de "versificație", "gen liric" etc. – n. tr.), într-un anumit sens, o continuare a prelegerii mele despre Nietzsche, adică a confruntării cu național-socialismul. După cea de-a doua oră de curs am fost deja inclus în *Furtuna neamului*, fiind cel mai vârstnic membru al corpului profesoral chemat la arme.

Nu cred că trebuie să îl ascultăm pe profesorul Heidegger cu privire la cursul evenimentelor până în clipa în care va dobândi cu adevărat, sau mai bine zis legal, statutul de profesor emerit. E un lucru bine știut.

Dimpotrivă, lucrurile nu sunt cunoscute. E o chestiune mai puțin plăcută.

Cu excepția cazului în care ați dori să adăugați ceva.

Nu.

Poate ne dați voie să rezumăm. La anul 1933 ați fost angrenat, ca persoană neangajată politic, în sensul restrâns, nu în sensul larg al cuvântului, în politica acestui prezumtiv nou început...

...prin prisma contextului universitar...

...prin prisma contextului universității în politica acestui prezumtiv nou început. După aproximativ jumătate de an, ați renunțat la funcția asumată în cursul acestui proces. Dar într-o conferință din 1935, care a fost publicată în 1953 sub titlul de "Introducere în metafizică," spuneți: "Lucrările care sunt prezentate astăzi" - adică la 1935 - "drept filosofia național-socialismului, dar care nu au nimic de a face cu adevărul interior și măreția acestei mișcări (mai exact cu întâlnirea dintre tehnica determinată la nivel planetar și omul modern), pescuiesc în aceste ape tulburi ale 'valorilor' și 'totalităților'." Ați adăugat această paranteză în 1953, când textul a fost

tipărit – pentru a explica cititorilor de la 1953 la ce vă refereați prin “adevărul interior și măreția acestei mișcări”, adică a național-socialismului, în 1935 – sau această paranteză explicativă era deja prezentă în textul din 1935?

Era deja în manuscris și corespunde exact concepției mele despre tehnică de la vremea respectivă, nu și interpretării mele ulterioare a esenței tehnicii ca și construct (Ge-stell). Motivul pentru care nu am citit pe atunci pasajul cu voce tare se datorează convingerii că auditorii mei mă vor înțelege corect, deși idioții, spionii și cârțițele au înțeles aceste lucruri altfel – în definitiv îi privește.

Cu siguranță veți include aici și mișcarea comunistă!

Da, fără îndoială, ca fiind determinată de tehnica planetară.

Cine știe dacă nu ați include aici eforturile americane în ansamblu?

Aș spune și asta. Între timp, în ultimii treizeci de ani trebuie să fi devenit clar pentru toată lumea că mișcarea planetară a tehnicii moderne e o forță a cărei măreție menită a marca profund istoria cu greu poate fi supraestimată. E o chestiune decisivă pentru mine astăzi, cum ar mai putea fi asociat un sistem politic acestei epoci tehnice, și care ar fi acest sistem presupunând că există? Nu cunosc nici un răspuns la această întrebare. Nu sunt convins că democrația e acesta.

Acum, “democrația” nu e decât un concept colectiv sub umbrela căruia pot fi puse laolaltă reprezentări foarte diferite. Întrebarea este dacă o transformare a acestei forme politice mai este posibilă. După 1945 v-ați exprimat punctul de vedere cu privire la aspirațiile politice ale Occidentului și cu aceeași ocazie ați vorbit și despre democrație, despre atitudinea marcat politică a perspectivei creștine asupra lumii, cât și despre statul de drept – și ați numit toate aceste aspirații “jumătăți de măsură”.

În primul rând vă rog să îmi spuneți unde am vorbit eu despre democrație și celelalte lucruri pe care le-ați amintit. Dar le-aș numi jumătăți de măsură, pentru că nu văd în ele nici un fel de confruntare reală cu

lumea tehnică, în vreme ce în spatele lor, din punctul meu de vedere, subzistă concepția că tehnica în esența ei este ceva asupra căreia ființa umană deține controlul. Din punctul meu de vedere acest lucru nu este posibil. Tehnica în esența ei este un lucru pe care omul, pornind doar de la sine însuși, nu îl poate stăpâni.

Care dintre curențele schițate anterior vi se pare cel mai adecvat vremurilor noastre?

Nu întrezăresc nici o perspectivă. Dar văd aici o întrebare decisivă. Înainte de toate, ar trebui lămurit ce înțelegeți prin “adecvat vremurilor”, ce înseamnă aici “timp”. Mai mult decât atât, ar fi de lămurit dacă faptul de a fi în pas cu vremurile este măsura “adevărului interior” a acțiunilor umane, dacă nu cumva activitatea ce ne poate oferi o astfel de măsură e “Gândirea și Poezia” (în original, *Denken und Dichten*, a se vedea nota anterioară – n. tr.), în ciuda denaturării la care a fost supusă această expresie.

E uimitor faptul că de-a lungul timpului oamenii nu au fost capabili să-și stăpânească uneltele, să luăm exemplul ucenicului vrăjitor. Nu e oare prea pesimist să spunem că nu vom fi capabili să stăpânim această unealtă cu siguranță mult mai măreață a tehnicii moderne?

Pesimism, nu. Pesimismul și optimismul sunt luări de poziție cu bătaie prea scurtă în raport cu domeniul în marginea căruia încercăm să reflectăm acum. Dar înainte de toate, tehnica modernă nu este o “unealtă” și nici nu mai are de a face cu uneltele.

De ce trebuie să ne simțim atât de copleșiți de tehnică?

Eu nu spun copleșiți. Spun doar că nu avem încă o cale care corespunde esenței tehnicii.

Cineva v-ar putea răspunde în mod naiv: ce e aici de stăpânit sau controlat? Totul funcționează. Se construiesc din ce în ce mai multe centrale electrice. Se produce în ritm susținut. Oamenii din zonele înalt tehnologizate ale Terrei sunt aprovizionați din belșug. Trăim în prosperitate. Ce lipsește de fapt aici?

Totul funcționează. Tocmai asta e partea nefirească, faptul că funcționează și această

funcționare duce la și mai multă funcționare, și că tehnica îl desprinde pe om tot mai mult de pământ și îl dezrădăcinează. Nu știu dacă Dv. sunteți înspăimântați, eu cu siguranță am fost atunci când am văzut acum fotografii ale pământului de pe lună. Nu avem nevoie de o bombă atomică, dezrădăcinarea ființei umane e deja aici. Nu mai avem decât raporturi tehnice. Acesta nu mai e pământ, cel pe care locuiesc oamenii astăzi. De curând am avut o lungă conversație cu René Char în Provence – după cum știți, poetul și luptătorul de rezistență. În Provence se contruiesc baze de rachete la ora actuală, iar țara este devastată într-un mod inimaginabil. Poetul, care cu siguranță nu poate fi suspectat de sentimentalism sau o glorificare a idilicului, mi-a spus că dezrădăcinarea ființei umane ce are loc acolo va fi sfârșitul, dacă gândirea și poezia nu redobândesc o putere nonviolentă.

Ei bine, trebuie să spunem că preferăm să ne aflăm aici, pe pământ, și probabil nu va trebui să plecăm de aici în timpul vieții; dar cine știe dacă destinul omului este să fie pe acest pământ? Ne putem gândi că ființele umane nu au nici un fel de destin. Dar oricum, poate fi văzută o posibilitate a ființei umane în faptul de a ajunge și pe alte planete. Nu se va întâmpla cu siguranță acest lucru pentru multă vreme. Dar unde scrie că locul ființei umane este aici?

Din istoria și experiența noastră umană, cel puțin atât cât îmi este mie cunoscută, știu că tot ce este esențial și măreț a luat naștere atunci când ființa umană a avut o patrie și era înrădăcinată într-o tradiție. Literatura de azi, de exemplu, este în mare parte distructivă.

Ne deranjează cuvântul "distructiv" aici, mai cu seamă pentru că termenul de nihilist a dobândit o accepțiune foarte largă la nivel semantic tocmai datorită Dv. și în filosofia Dv. Suntem deconcertați să auzim termenul de distructiv în legătură cu literatura pe care ați putea sau ar trebui să o priviți ca parte a acestui nihilism.

Aș vrea să precizez faptul că literatura la care făceam referire nu este nihilistă în sensul definit de mine (Nietzsche II, p. 335 ff.).

Sunteți de părere însă, cel puțin așa v-ați exprimat, că există la ora actuală o mișcare mondială pe cale să, sau care a dus deja la statul absolut tehnic?

Da! Numai că tocmai acest stat în întregime tehnic corespunde cel mai puțin lumii și societății determinate de esența tehnicii. Statul tehnic ar fi cel mai supus și mai orb servitor în raport cu puterea tehnicii.

Preabine. Acum evident, se ridică întrebarea: mai poate individul influența în vreun fel această rețea de inevitabilități, o mai poate influența filosofia, sau o pot influența ambele în sensul în care filosofia îl conduce pe individ sau mai mulți indivizi spre o anume acțiune?

Cu aceste întrebări revenim la începutul discuției noastre. Dacă îmi dați voie să răspund pe scurt și poate prea dintr-o dată, dar în urma unor îndelungate reflecții: filosofia nu va putea opera nici o schimbare

directă, nemijlocită, a stării actuale a lumii. Acest lucru este valabil nu doar pentru filosofie, ci pentru tot ce înseamnă reflecție și aspirație omenească. Doar un zeu ne mai poate salva. Singura posibilitate a unei salvări o văd în a realiza o anumită pregătire, prin gândire și creație poetică (o sintagmă riguros vorbind tautologică, e vorba din nou de *Dichten* – n. tr.), pentru sosirea zeului sau pentru absența zeului, când vom intra în declin; așa încât să nu murim, ca să mă exprim plastic, “degeaba”, ci atunci când vom capota, o vom face în lumina acestui zeu absent.

Există vreo legătură între gândirea Dv. și apariția acestui zeu? Există în opinia Dv. o legătură causală în acest sens? Credeți că putem determina sosirea acestui zeu prin gândire?

Nu îi putem cauza venirea prin gândire, în cel mai fericit caz putem pregăti o anume predispoziție a expectativei.

Dar putem ajuta în vreun fel?

Realizarea acestei pregătiri ar putea fi un prim ajutor. Lumea nu poate fi ceea ce și cum este prin intermediul omului, dar nici fără om. În opinia mea, acest lucru se leagă de faptul că ceea ce eu, folosind un termen tradițional, ambiguu și acum deja uzat, numesc “ființă” are nevoie de om, ființa însăși nu este ființă fără omul de care are nevoie pentru revelarea, protejarea și structurarea acesteia. Eu văd esența tehnicii în ceea ce numesc con-struct (*Ge-stell*). Acest termen, atât de ușor de a fi înțeles greșit la prima auzire, se referă de fapt, dacă îl considerăm riguros, la miezul cel mai profund al istoriei metafizicii, care ne determină modul de ființare (*Dasein*) încă și astăzi. Efectul acestui con-struct dă de înțeles: omul e condiționat, solicitat și provocat de o putere ce se revelează în esența tehnicii. Tocmai în experiența faptului că ființa umană este structurată (*gestellt*) de către acest ceva ce nu este ea însăși, și pe care nu îl poate controla, i se arată posibilitatea intuiției faptului că ființa are nevoie de om. În tot ceea ce este mai propriu tehnicii moderne se ascunde tocmai posibilitatea experienței, a faptului de a fi necesar și de a fi pregătit pentru aceste noi posibilități.

Gândirea nu poate decât să îl ajute pe om să ajungă la această intuiție, iar filosofia și-a dat obștescul sfârșit.

În epoci anterioare – dar nu numai – se credea mereu că filosofia era indirect foarte eficientă, rareori direct, dar că putea acționa indirect, că a ajutat noile curente să se manifeste. Dacă ne gândim doar în cazul germanilor la nume mari precum Kant, Hegel, până la Nietzsche, ca să nu mai vorbim de Marx, se poate dovedi că filosofia a avut, pe căi ocolite, un efect enorm. Vreți să spuneți că această eficiență a filosofiei a atins un punct final? Și atunci când spuneți că filosofia este moartă, că nu mai există, includeți și ideea că eficiența filosofiei, dacă a exista vreodată, astăzi nu mai există?

Tocmai am spus: printr-o gândire diferită e posibil un efect indirect, nu direct, așa încât gândirea schimbă causal condiția lumii.

Vă rugăm să ne scuzați, nu vrem să filosofăm, de așa ceva nu suntem în stare, dar avem aici această verigă de legătură între filosofie și politică, așa că vă rugăm să ne scuzați dacă vă atragem în această discuție. Tocmai ați spus că filosofia și individul nu pot face decât să...

...realizeze această pregătire a unei predispoziții de a rămâne deschiși față de sosirea sau absența zeului. Nici experiența acestei absențe nu este lipsită de importanță, ci reprezintă o eliberare a omului de ceea ce în **Ființă și timp** am numit decăderea în ființare. Din pregătirea acelei predispoziții despre care am vorbit face parte și reflecția în marginea a ceea ce este astăzi.

Dar atunci de fapt celebrul impuls ar trebui să vină din afară, din partea unui zeu sau indiferent cui. Deci gândirea, prin sine însăși, la un mod independent nu mai poate face nimic astăzi? Înainte a putut în opinia contemporanilor, și în opinia noastră încă mai poate.

Dar nu nemijlocit.

I-am numit deja pe Kant, Hegel, și Marx ca mari promotori. Dar impulsuri vin și de la un Leibniz – pentru dezvoltarea fizicii moderne și astfel pentru nașterea lumii moderne în general. Tocmai ați spus, credem, că în ziua de azi o asemenea eficiență nu mai este posibilă.

În sensul filosofiei nu mai este. Rolul filosofiei de până în prezent a fost preluat de către științe. Pentru o explicație suficientă a “efectului” gândirii, ar trebui să lămurim în profunzime ce pot însemna aici *efect* și *a cauza un efect*. În acest sens, e nevoie de diferențieri fundamentale între cauză, impuls, susținere, asistență, obstrucție și cooperare. Dar dimensiunea corectă pentru aprecierea acestor diferențieri nu o putem obține decât după ce am lămurit îndeajuns principiul rațiunii suficiente. Filosofia se dizolvă în științe particulare: psihologia, logica, politologia.

Și cine preia în acest caz locul filosofiei?

Cibernetica.

Sau individul pios ce rămâne deschis?

Numai că asta nu mai e filosofie.

Dar ce?

Eu o numesc cealaltă gândire.

O numiți cealaltă gândire. Ați putea formula lucrurile ceva mai clar?

V-ați gândit la fraza cu care conferința mea, “Întrebarea cu privire la tehnică”, se încheie: “Căci spiritul interogativ reprezintă pietatea gândirii”?

Am găsit în prelegerile Dv. despre Nietzsche o afirmație care ne luminează. Spuneți acolo: “Pentru că în gândirea filosofică domnește cea mai mare constrângere posibilă, toți marii gânditori gândesc același lucru. Oricum, acest ‘același lucru’ este atât de esențial și de bogat, încât nici un individ nu îl poate epuiza, ci mai degrabă fiecare îl leagă pe celălalt într-un mod și mai puternic.” Tocmai această construcție filosofică pare însă, în opinia Dv., să fi ajuns la un punct final.

A ajuns la un punct final, dar nu a devenit din acest motiv lipsită de importanță, ci redevine tocmai în dialog actuală. Întreaga mea muncă de prelegeri și seminarii din ultimii 30 de ani nu a fost în fond decât o interpretare a filosofiei occidentale. Întoarcerea la fundamentele istorice ale gândirii, faptul de a gândi până la capăt niște întrebări care nu au mai fost puse de la filosofia greacă încoace – aceasta nu este o rupere cu tradiția. Dar eu spun: modul de gândire al metafizicii tradiționale, care se încheie cu Nietzsche, nu mai oferă nici o posibilitate de a înțelege prin gândire carac-

teristicile fundamentale ale erei tehnice care abia începe.

Într-o discuție cu un călugăr budist acum aproximativ doi ani de zile, ați vorbit despre “o metodă complet nouă de gândire” și ați spus că “pentru moment doar foarte puține persoane pot pune în aplicare” această nouă metodă de gândire. Voiați să puneți prin asta că doar puțini oameni pot avea intuițiile care în opinia Dv. sunt posibile și necesare?

“Avea” în sensul originar absolut, în care le și pot, într-un fel, spune.

Da, dar trecerea înspre realizare nu a fost exprimată clar de către Dv. nici în această discuție cu budistul.

Nici nu o pot face mai clară de atât. Nu știu nimic despre modul în care “funcționează” această gândire. Se prea poate ca drumul gândirii de astăzi să ducă spre tăcere, pentru a proteja gândirea de a fi vândută pe nimic într-un an de zile. La fel de posibil este ca ea să aibă nevoie de 300 de ani pentru a “da rezultate”.

Înțelegem foarte bine. Dar pentru că nu trăim peste 300 de ani, ci aici și acum, tăcerea ne este refuzată. Noi politicienii, semi-politicienii, cetățenii, jurnaliștii, et cetera, în permanență trebuie să luăm câte o decizie. Trebuie să ne adaptăm la sistemul în care trăim, trebuie să încercăm să îl schimbăm, trebuie să găsim poarta îngustă spre o reformă și pe aceea încă și mai îngustă a unei revoluții. Așteptam ajutor din partea filosofului, fie și indirect, ajutor pe căi ocolite. Iar acum auzim: nu vă pot ajuta.

Chiar nu pot.

Acest fapt îl descurajează pe nefilosof.

Nu pot, pentru că întrebările sunt atât de grele, încât ar fi contrar sensului acestei sarcini a gândirii să apară în public, să predici și să dai sentințe morale. Putem eventual risca afirmația: misterului dominării planetei a esenței negândite a tehnicii îi corespund preliminariile și discreția gândirii care încearcă să reflecteze asupra acestui negândit.

Deci nu vă numărați printre cei care, dacă doar ar fi auziți, ar putea să ne arate o cale?

Nu! Nu cunosc nici o cale către schimbarea nemijlocită a condiției actuale a lumii, presupunând că o asemenea schimbare mai

este omeneste posibilă. Dar cred că gândirea exersată ar putea trezi, clarifica și fortifica predispoziția de care vorbeam anterior.

Un răspuns clar – dar poate oare și are dreptul un gânditor autentic să spună ceva de genul: așteptați doar, în 300 de ani cu siguranță ne va veni o idee?

Nu e vorba de a aștepta pur și simplu până când, după ce s-au scurs 300 de ani, omului îi vine o idee, ci de a gândi anticipativ către vremurile viitoare fără pretenții profetice, din perspectiva caracteristicilor fundamentale abia gândite ale erei actuale. Gândirea nu este inactivitate, ci în ea însăși acțiunea ce stă de vorbă cu destinele lumii. Mi se pare că distincția, de sorginte metafizică, pe care o facem între teorie și practică, și concepția unui transfer între ele împiedică accesul spre o intuiție a ceea ce eu înțeleg prin gândire. Poate îmi veți da voie să fac trimitere la prelegerile mele publicate în 1954 sub titlul “Ce înseamnă a gândi?”. Poate că și acesta e un semn al timpului nostru, faptul că tocmai această scriere e cea mai puțin citită dintre publicațiile mele.

Desigur că a fost întotdeauna o regretabilă neînțelegere a filosofiei, de a crede că filosoful ar putea avea vreun efect direct prin filosofia lui. Să ne întoarcem de unde am plecat. Nu e de conceput oare ca național-socialismul să fie privit pe de o parte ca realizarea acelei “întâlniri la nivel planetar” și pe de alta ca ultimul, cel mai oribil, cel mai puternic și în același timp cel mai neajutorat protest împotriva acestei întâlniri a “tehnicii determinate la nivel planeter” cu omul modern? E clar că Dv. purtați în sine înșivă o contradicție, așa încât numeroase produse secundare ale activității Dv. nu pot fi explicate decât prin faptul că Dv., cu diferitele părți ale ființei Dv. care nu au legătură cu latura Dv. filosofică, vă agățați de lucruri despre care, ca filosof, știți că nu au viitor – cum ar fi concepte ca “patrie”, “în rădăcinare” șamd. Cum se împacă cele două: tehnică planetară și patrie?

Eu n-aș spune asta. Mi se pare că luați tehnica în sens prea absolut. Eu văd situația omului în lumea tehnicii planetare nu ca pe o soartă dezastruoasă și de neeludat, ci văd tocmai sarcina gândirii în a ajuta, în limitele

ei, ființa umană să dobândească o relație adecvată cu esența tehnicii însăși. E adevărat că național-socialismul a mers în această direcție, dar acești indivizi erau mult prea limitați în gândire pentru a dobândi un raport explicit cu ceea ce se petrece astăzi, și e deja de trei secole pe drum.

Au, să zicem, americanii astăzi acest raport explicit?

Nici ei nu îl au și sunt încă prinși într-o gândire care, ca pragmatism, oferă într-adevăr întâietate operativității și manipulării tehnice, dar în același timp blochează calea spre o reflecție în marginea a ceea ce este caracteristic tehnicii moderne. Între timp se fac însă eforturi de a rupe cu gândirea pozitivist-pragmatică ici-colo în SUA. Și cine dintre noi poate decide dacă nu cumva într-o bună zi în Rusia și în China vor reînvia tradiții străvechi ale unei “gândiri” care își vor aduce contribuția pentru a face posibil omului un raport liber cu lumea tehnică?

Dacă nimeni nu îl are și nici filosoful nu poate oferi unul...

Nu sunt în măsură să decid cât de departe voi ajunge cu încercarea mea în planul gândirii și în ce fel va fi ea receptată și transformată în mod productiv în viitor. Ultima oară am încercat în 1957, într-o conferință cu titlul “Principiul identității”, cu ocazia aniversării Universității din Freiburg, să arăt în câțiva pași de gândire în ce măsură într-o experiență gânditoare asupra a ceea ce este specific pentru tehnica modernă, omului erei tehnice i se deschide posibilitatea de a avea experiența relației cu o pretenție pe care o poate nu doar auzi (*hören*), ci căreia mai degrabă îi aparține (*gehört*). Gândirea mea stă într-un raport esențial cu poezia lui Hölderlin. Dar sunt de părere că Hölderlin nu este un poet oarecare, a cărui operă devine obiect de studiu, printre altele, pentru istoricii literari. În opinia mea Hölderlin este poetul care arată spre viitor, care așteaptă acest zeu, și care din acest motiv nu poate rămâne un simplu obiect de studiu pentru cercetătorii operei lui în reprezentările istoriei literare.

Apropos de Hölderlin (ne cerem scuze că trebuie să cităm din nou), în prelegerile Dv. despre Nietzsche spuneți: “conflictul recu-

noscut în mod diferit al dionisiacului și apolinicului, al pasiunii sacre și al expunerii sobre, este o lege stilistică disimulată a destinului istoric al germanilor, și într-o bună zi va trebui să ne găsească pregătiți și gata de structurarea ei. Această opoziție nu este o formulă cu ajutorul căreia putem descrie doar ‘cultura’. Prin acest conflict, Hölderlin și Nietzsche au ridicat un semn de întrebare înaintea misiunii germanilor de a-și afla istoric propria lor esență. Vom înțelege noi oare acest semn? Un lucru e sigur: dacă nu îl vom înțelege, istoria se va răzbuna pe noi.” Nu știm în ce an ați scris asta; apreciem că era 1935.

Probabil că citatul face parte din prelegerea despre Nietzsche intitulată “Voința de putere ca artă” din anii 1936/37. Dar e posibil să fi fost spus și în anii care au urmat.

Ați putea explica acest lucru ceva mai în detaliu? Ne duce dinșpre generalități înspre o sarcină concretă a germanilor.

Aș putea exprima ceea ce se spune în citat și în felul următor: convingerea mea este că o schimbare nu poate fi pregătită decât din același loc în care apare tehnica modernă, și că ea nu poate avea loc prin adoptarea budismului Zen sau a altor experiențe orientale ale lumii. E necesar ajutorul tradiției europene și faptul de a ne reînsuși această tradiție pentru o schimbare în gândire. Gândirea nu poate fi transformată decât de o gândire care are aceeași origine și misiune.

Exact în punctul în care își are originea lumea tehnică, credeți Dv. că ea trebuie să fie...

...transgresată (aufgehoben) în sens hegelian, nu îndepărtată, ci transgresată, dar nu doar de către om.

Atribuiți germanilor o sarcină aparte?

Da, în acel sens, în dialog cu Hölderlin.

Credeți că germanii au o calificare specială pentru această schimbare?

Mă gândesc la înrudirea interioară cu totul aparte a limbii germane cu limba grecilor și cu gândirea lor. Acest lucru îmi este confirmat în mod repetat astăzi de către francezi. Atunci când încep să gândesc, ei vorbesc în germană. Mă asigură că nu ar răzbi cu limba lor.

Așa explicați faptul că ați avut un efect atât

de puternic în țările romanice, mai cu seamă în Franța?

Pentru că ei realizează că nu o pot scoate la capăt în lumea de astăzi cu toată raționalitatea lor atunci când e vorba să o înțeleagă în originea esenței ei. Pe cât de puțin poate fi tradusă poezia, pe atât de puțin poate fi tradusă gândirea. În cel mai fericit caz poate fi parafrazată. De îndată ce încerci să realizezi o traducere literală, totul este modificat.

Un gând incomod.

Ar fi bine dacă această senzație de stânjeneală ar fi luată în serios la o scară mai mare și dacă în final ne-am gândi ce transformare capitală a suferit gândirea greacă prin traducerea în latina romană, fenomen care ne împiedcă încă și astăzi să dezvoltăm o reflecție suficient de profundă a termenilor fundamentali ai gândirii grecești.

Domnule profesor, noi am porni de fapt de la optimismul că un lucru poate fi comunicat și chiar tradus, pentru că dacă acest optimism, în baza căruia conținutul gândirii poate fi comunicat dincolo de granițe lingvistice, încetează, ne paște provincialismul.

Ați numi gândirea greacă “provincială” în raport cu modul de reprezentare dominant în Imperiul Roman? Scrisorile de afaceri se pot traduce în toate limbile. Științele, prin știință înțelegând științe naturale, cu fizica matematică drept știință primară, sunt traducibile în toate limbile, mai corect: nu se traduce, ci se vorbește același limbaj matematic. Atingem aici un domeniu foarte vast și greu de cuprins.

Dar poate că și asta face parte din această discuție: la ora actuală avem, fără exagerare, o criză a sistemului democratic-parlamentar. O avem de mult. O avem mai cu seamă în Germania, dar nu numai în Germania. O avem și în țări clasice ale democrației, în Anglia și America. În Franța nici măcar nu mai e vorba de o criză. Acum, se ridică întrebarea: oare gânditorii nu ar putea să dea sugestii, chiar și ca produse secundare ale gândirii, fie că acest sistem trebuie înlocuit cu un altul, și cum ar trebui să arate acesta, fie că reforma e totuși posibilă și să dea indicații legat de cum ar fi aceasta posibilă. Altfel, concluzia e că cel needucat filosofic – și de

regulă aici e vorba de cel care are lucrurile în mână (deși nu le poate determina) și care stă în mâna lucrurilor – o astfel de persoană va ajunge mereu la concluzii greșite, poate chiar oribile. Așadar: nu ar trebui ca filosoful să fie pregătit să se gândească la felul în care ființele umane pot structura o mai bună conviețuire în această lume pe care ei înșiși au tehnologizat-o și care poate i-a copleșit deja? Nu e normal să existe o anume așteptare față de filosof, de a da astfel de sugestii despre ce consideră el ca moduri posibile de conviețuire, și oare nu greșește și filosoful, fie chiar și într-o mică măsură, față de profesia și chemarea lui dacă nu comunică nimic în acest sens?

După cum văd eu lucrurile, un individ nu este capabil de a înțelege lumea în ansamblu prin gândire în asemenea măsură încât să dea indicații practice, nici măcar în raport cu obiectivul de a redobândi un fundament solid pentru gândirea însăși. Dacă se ia în serios în raport cu marea ei tradiție, gândirea merge prea departe dacă ar emite pretenția de a da indicații și sfaturi. Cu ce drept, în baza cărei autorități ar trebui să se producă acest lucru? În domeniul gândirii nu există afirmații apodictice. Singura măsură pentru gândire vine din obiectul gândirii însuși. Or, acest lucru este tocmai cel care este pus sub semnul întrebării înainte de orice altceva. Pentru a face această stare de lucruri inteligibilă, ar fi necesară o lămurire a raportului dintre filosofie și științe, ale căror succese tehnico-practice fac o gândire de tip filosofic să pară din ce în ce mai inutilă în ziua de azi. Situației dificile în care a ajuns gândirea cu privire la propriul ei țel îi corespunde o alienare - hrănită de chiar poziția puternică a științelor - în raport cu gândirea care trebuie să își refuze faptul de a răspunde la întrebările practice și ideologice ale zilei.

Domnule profesor, în domeniul gândirii nu există sentințe apodictice. Astfel, nu e de mirare că și arta modernă are dificultăți în a face afirmații cu caracter autoritar. Cu toate acestea o numiți "distructivă". Artă modernă însă adesea se consideră pe sine artă experimentală. Lucrările ei sunt încercări...

Mă bucur să mai învăț câte ceva.

...încercări făcute din izolarea omului și artistului, iar din o sută de încercări, uneori mai apare câte unul care chiar are ceva de zis.

Tocmai aceasta e marea întrebare: unde se află arta? Ce loc mai ocupă ea astăzi?

Preabine, dar aici cereți ceva de la artă pe care nu îl mai pretindeți gândirii.

Nu pretind nimic de la artă. Spun doar că e încă neclar ce loc mai ocupă ea astăzi.

Dacă arta nu-și cunoaște locul, decurge de aici faptul că e distructivă?

Bine, lăsați asta. Dar aș vrea să vă spun totuși că nu văd direcția pe care o indică arta modernă, mai cu seamă rămâne neclar locul în care vede sau caută măcar ceea ce este mai propriu artei.

Și artistului îi lipsește angajamentul față de tradiție. O poate găsi frumoasă, și poate spune: așa se putea picta acum 600 de ani, acum 300 de ani sau chiar acum 30 de ani. Dar el nu mai poate face același lucru. Chiar dacă ar vrea, nu ar putea. Căci altfel, cel mai mare artist ar fi ingeniosul falsificator Hans van Meegeren, care în acest caz ar picta "mai bine" decât ceilalți. Dar asta pur și simplu nu mai funcționează. Din acest motiv, artistul, scriitorul, poetul sunt în aceeași situație ca și gânditorul. De câte ori nu trebuie să spunem: închide ochii.

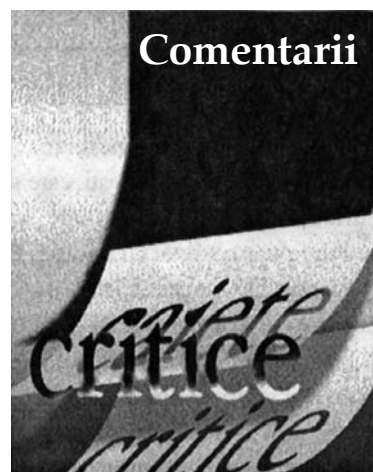
Dacă luăm "producția de cultură" drept cadru referențial pentru clasificarea artei, poeziei și filosofiei, atunci acest semn de egalitate este justificat. Dar dacă nu doar această producție, ci și ceea ce denumim "cultură" este pus sub semnul întrebării, atunci reflecția în marginea acestei interogativități aparține de asemenea domeniului sarcinii gândirii, a cărei stare precară abia dacă mai poate fi apreciată. Dar cel mai mare neajuns al gândirii este acela că astăzi, după mine, nu există nici un gânditor suficient de "mare" ca să plaseze gândirea, în mod nemijlocit și într-o structură clară, înaintea obiectului ei și astfel pe drumul cel bun. Pentru noi, cei de azi, măreția a ceea ce trebuie gândit este prea mare. Dar poate că ne putem da silința să realizăm poduri mai înguste și nu foarte mari pentru o trecere.

Domnule profesor Heidegger, vă mulțumim pentru această discuție.

Traducere din limba germană
de Daniel Stuparu

Andrei
GRIGOR

Critica postbelică

Poate în scădere de vizibilitate, poate și de formă, critica literară nu încetează să fie, măcar în răstimpuri, subiect de dezbatere, de șuete sau de război psihologic (gâlceavă, mai pe românește).

Semnul pare bun, dacă în jumătatea lui semnificativă nu s-ar amesteca atât de multe atitudini formale, prudente, orgolioase sau resentimentare.

Întâmplării pe care urmează să o rezum nu i-am găsit încă o încadrare potrivită.

La comisia de specialitate (Limba și literatura română) pentru curriculum în învățământul preuniversitar s-a discutat de curând, pe baza unei propuneri avansate de Literale bucureștene, modificarea programelor de definitivare și grade didactice. În genere, varianta propusă putea fi discutabilă numai în privința selecției de autori – totdeauna discutabilă, de altfel. Așa se face că, în acest punct, nu am avut mirări prea mari. Când se întâlnesc oameni din școli, cu gusturi și cu simpatii de grup diferite, e greu de construit o imagine a ierarhiilor literare românești, mai cu seamă contemporane.

De neînțeles mi s-a părut însă că din secvența dedicată epocii postbelice lipsea critica literară. Cu atât mai mult cu cât, aveam să-mi dau seama, omisiunea era deliberată. Motivul (dilema?!), rășărit din dialogul purtat spre lămurire, poate mira și mai mult: inevitabilitatea unor nume – Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Alexandru Piru, Ovid S. Crohmălniceanu, Lucian Raicu, Valeriu Cristea etc. – care, mă prefac că nu înțeleg de ce, se cereau evitare. Adică o parte dintre cei care – indiferent de reacțiile emoționale determinate de numele lor – reprezintă instituția critică într-o vreme când era mai acută nevoie de ea, făcând-o să

supraviețuiască, să-și regăsească instrumentele specifice și să irige nisipurile mișcătoare ale creației anilor cincizeci.

Prudențe, orgolii, idioasincrasii, resentimente?

Regândită, prin oricâte re-povestiri, întâmplarea nu conține suficiente date pentru a formula un răspuns. Situată, însă, în contextul confruntărilor literare din ultimii (deja) șaptesprezece ani, ea îndreptățește încercarea de a da unul. Rețin, deocamdată, doar consecința, deloc neglijabilă: pe un segment important al ei, literatura română riscă imaginea infirmității. Complementaritatea firească a oricărei literaturi moderne, creație – critică, statuată la noi de aproape un veac și jumătate, rămâne ciuntită.

Nu știu cine ar putea crede, fără să fie frisonat de vecinătatea absurdului, că ar putea separa literatura clasicilor români de intuiția și aportul teoretic al lui Titu Maiorescu. Ori spectacolul înnoirii romanului interbelic de critica lovinesciană.

După epoca maioresciano-gheristă, după interbelicul lui Lovinescu, Ibrăileanu și Călinescu, critica literară dispare pur și simplu, ca și cum sau nu a existat, sau nu a avut nicio importanță.

Cu siguranță, autorii programei în discuție nu cred asta. Dar e posibil ca destui candidați la mai binele profesional să o creadă, iar elevii formați în spiritul acestei credințe să se aleagă cu o convingere cât se poate de greșită. Șirul pieselor de domino prăbușite din cauza unei mișcări marcate de o emoționalitate care lasă în urmă gândirea profesionistă e mai lung decât pare.

Ne-am mai făcut noi într-un timp că Maiorescu și Lovinescu nu au existat, iar unii încă mai înfierează presupuse abdicări

de la misiunea socială a artei, deși sunt gata să jure pe biblia estetismului. Vezi textele domnului Grigurcu – eu am ajuns la sațietate – sau măcar unul dintre ele, căci toate sunt cam la fel. Oricum, nu pe domnul Grigurcu l-am propus pentru programa cu pricina, fiindcă îl prețuiesc așa de mult încât nu aş vrea să-i fac vreo nedreptate.

Meritele celorlalți, însă, mi se par atât de evidente, încât cred că orice cunoscător serios și onest al literaturii române a ultimilor cincizeci de ani s-ar simți insultat să se simtă vizat de vreo demonstrație excesivă.

Încerc doar să argumentez în favoarea completării programelor în discuție și pentru o înțelegere depresurizată a funcțiilor și contribuției criticii literare postbelice.

A recuperat dimensiunea estetică a creației și a restabilit legăturile cu tradiția literară interbelică (și nu doar cu ea), grav confuzionată în anii cincizeci. Recuperarea lui Maiorescu sau a lui Lovinescu nu sunt doar acte recuperatoare individuale, ci exemple restituiri ale spiritului autonomiei

esteticului și al primatului acestuia asupra ideologicului. Fenomenul ce pare azi firesc – celor care nu l-au trăit la cald sau celor ce, doar azi guralivi, pe atunci erau cei nesemnificativi ori lași – se derula pe atunci în tranșee.

A readus în conștiința culturală, atât cât s-a putut, scriitori români exilați și ocoliți de oficialități.

Cultului personalității politice i-a opus mitul scriitorului, afirmându-l, cultivându-l și deturnând într-o direcție benefică resursele prosternative ale oamenilor. Mai ține cineva minte cozile de la librării la vreo anunțată apariție editorială? Un fenomen pe care nu cred că-l pot contrabalansa o sută de lansări de astăzi, cu participări snoabe și tot atâtea ifose culturale câtă poftă de fursecuri.

În sfârșit, cele două generații creatoare care au dat literaturii antedecembriste relieful cel mai vizibil și mai consistent – șaizecistă și optzecistă – datorează destul criticilor care le-au susținut.

Nu știu cine ar fi deschis porțile afirmării scriitorilor tineri ai anilor optzeci, dacă nu ar fi fost cenaclurile universitare, cu deosebire cele bucureștene (nucleu al fenomenului optzecist), conduse de Eugen Simion, Nicolae Manolescu și Ovid S. Crohmălniceanu, dacă nu ar fi existat întâmpinarea critică mai mult decât prietenoasă a celorrași ori consacrarea într-o carte cu caracter istoricizant: volumul patru din *Scriitori români de azi*. De fapt, știu și se știe: nimeni. Oricâte nuanțe demonstrative s-ar putea dezvolta din această afirmație monolexică.

Că mulți nu mai vor să o recunoască e altă narațiune: de observație morală.

Implicată în derularea fenomenelor care au confuzionat spațiul literar românesc în ultimii șaptesprezece ani, problematica morală are importanța ei, dar, singură, nu poate explica tendința de ruinare a construcției ridicate înainte de 1989.

Într-un text publicat pe la începutul anilor nouăzeci, încercam să înțeleg și să-mi construiesc o atitudine față de eventualele linii de eventualele elemente de coerență care s-ar fi putut distinge din gălăgia amestecată iscată în jurul criticii literare. Nu am găsit prea multe. Decretând starea de criză a criticii, unii indicau drept cauză a impasului absența unor racorduri sincronizatoare cu metodele mai noi ale criticii literare mondiale. Terminologii mai mult sau mai puțin sonore erau puse în joc cu aerul că, o dată pătrunsă și însușită esența lor, problemele criticii noastre ar fi dispărut ca în fața rostirii unei formule magice. Nu găseam, pe atunci, (nu găsesc nici acum) vreun motiv serios să cred că în anii dinainte critica literară românească fusese izolată de mișcarea ideilor critice mondiale. Mai multe canale informaționale, instituționalizate sau private, au funcționat în sensul pătrunderii acestor idei și metode cel puțin la nivelul profesionalizat al criticii românești. Permeabilă față de unele, rezistentă față de altele, instituția criticii literare nu a fost, până în 1989, lipsită de informația și suportul teoretic necesar funcționării ei. O mai scăzută receptivitate față de utilizarea

unui instrumentar metodologic la modă nu poate fi un indiciu al indiferenței față de metodă și cu atât mai puțin al ineficienței actului critic. De fapt, care critic important, de aici sau de aiurea, a fost devotat *până la servilism ritualic* vreunei metode care, considerată în datele ei tehnice, este fatalmente limitativă, uneori chiar tiranică?! Într-o metodă, oricare ar fi ea, nu încapă toată literatura, iar ceea ce rămâne necuprins în normele ei, nu e obligatoriu de valoare mai scăzută decât aspectele pe care le revelează. Desigur, nu e obligatoriu să fie mai valoros, dar și acest lucru trebuie demonstrat. Printr-o altă metodă sau printr-o exploatare convergentă a mai multora. Adică, în cele din urmă, prin relativizarea limitelor fiecăreia.

Remarcam, tot atunci, un cor de voci, nu tocmai armonios articulate, care îndemneau susținut la *re-lectură*. Ideea, bună în epocă și oricând actuală, ține mai degrabă de elementaritatea statutului profesional al criticului literar. Sigur, era necesar, este încă și astăzi, să se vadă în ce măsură, o dată scoasă din elementele contextuale politice și eliberată de presiunea psihologică rezultată de aici, lectura mai putea conduce la același mod emoțional și, în consecință, la aceleași decizii axiologizante.

Ideea nu e nouă. Era implicită în mutația valorilor estetice despre care vorbea Eugen Lovinescu, nici el foarte drept totdeauna, de pildă în cazul lui Caragiale a cărui operă îi pune în stare de disconfort admirația pentru liberalism.

Cu atât mai expuse erorii (sau chiar ridicolului) sunt tentativele postdecembriste ale unor critici care ascund ipocrit sub faldurile *re-lecturii re-sentimentele și pre-judecata*. Câte sedative ar trebui să ia domnul Alexandru George ca să se vindece de oroarea că tatăl lui Marin Preda a făcut armata la cavalerie, nu la vânători de munte ("armă de elită"), și să re-citească onest opera prozatorului?! În ce stațiune de odihnă și creație s-ar putea liniști obsesia de vânător al oportunismului și colaboraționismului care îl împiedică pe domnul Gheorghe Grigurcu să facă o re-lectură profesionistă a operei lui Nichita Stă-

nescu?! Sau cu câtă deschidere comprehensivă ar putea reciti proza lui Eugen Barbu un alt critic care nu vrea să știe altceva decât că scriitorul "a fost un jeg"?!

Cu un asemenea instrumentar "metodologic", sortit să identifice judecata cu prejudecata, actul re-lecturii (ca și lectura primă) nu duce la nimic. Decât la compromiterea instituției criticii.

La ruinarea literaturii postbelice (văzută în întregul binomului creație – critică literară) s-a lucrat cu sârg în ultimul deceniu și jumătate. Unii și-au făcut din această lucrare cap de operă.

Ar putea fi identificate tot atâtea explicații câte unghiuri s-ar deschide spre înțelegerea acestui fenomen. Mai toate țin de psiho-patologia vieții sociale, dar tarele individuale nu pot fi excluse de aici.

Elanului militantist al multor scriitori (deloc detașat de scopuri și concretizări foarte lucrative) nu-i putea fi convenabil estetismul criticii șazeciste. O campanie încă nestinsă, în forme răspândite între rechizitoriu și bășcălie, a reușit să creeze o imagine falsă a criticii, întorcând-o la funcția politică a anilor cincizeci. Pe cât de jalnică, pe atât de dăunătoare, imaginea a prins, clișeele la fel. Fără a le schimba spiritul și consecințele, sintagmele clasificatoare ale "obsedantului deceniu" au fost repuse în circulație în forme noi, cu nimic mai rele: literatura detențională, disidențială, a exilului, a partizanilor, a anticomunismului (foarte curajos în postcomunism), a ilegalismului etc. Prinși, din neatenție sau cu program, în aceste capcane ideologice mulți par iremediabil îndepărtați de înțelegerea simplă (căci specifică) a faptului că formula "literatură anticomunistă" nu e cu nimic mai bună decât aceea de "literatură comunistă" pentru că ele nu vizează valori, ci direcții militante din a căror analiză solitară nu pot ieși axiologizări serioase, câtă vreme estetismul este surghiunit într-o altă Siberie.

Sub semnul luptei pentru putere se află altă posibilă explicație a fenomenelor care au ambiguizat spațiul criticii literare de după nouăzeci.

Nu e o noutate pentru nimeni (poate doar pentru tinerii formați în confuzie) că de-a lungul a trei decenii din existența ei antedecembristă literatura română nominalizase doi centri de autoritate critică: Eugen Simion și Nicolae Manolescu. Susținuseră și consacraseră, cu supralicitările ori subevaluările naturale și ele, aproape tot ce merita blazonul creației autentice. Fără a fi mult mai puțin meritorii, destule alte contribuții critice au rămas în umbră, iar schimbarea de după 1989 a putut părea un prilej bun pentru revanșă. Câștigul de imagine a fost trecător, căci imaginea nu putea fi consistentă, oricât de mult s-au străduit unii să demoleze sistemul de valori statuat de cei doi critici, iar alții să mizeze pe alte prezumtive valori. Nu cred că poezia lui Nichita Stănescu a pălit în fața versurilor lui Victor Valeriu Martinescu, oricâtă compasiune provoacă drama acestuia, cum nu sunt deloc convins că romanele lui Paul Goma au produs tulburări îngrijorătoare în rafturile prozei românești. Nu m-am închinat pios la critica Monicăi Lovinescu și am impresia că destui dintre cei care au luat-o drept far călăuzitor încep să descopere lumini mai naturale.

Mă întreb însă ce mai înseamnă astăzi, lipsită de o susținere critică autentică, literatura lui Hanibal Stăciulescu, Daniel Vighi și încă. Atâta câtă e, nu neliniștitor de multă, nu poate decât să confirme efectul bumerangului: au uitat că în sistemul de valori supus demolițiunii fuseseră incluși, ce-i drept cu destul de largă bunăvoință, și ei. Criticii pe care i-au demonizat, negându-le indirect autoritatea inclusiv în privința evaluării propriilor cărți, nu-i mai "supără" cu cronici. Criticii comerciali care fabrică VIP-uri literare în profitul editurilor humanitariste îi ignoră.

Multora nu le rămâne decât mândria cu care, pe diferite pagini de internet, le sunt inventariate aprecierile critice formulate fie de Eugen Simion, fie de Nicolae Manolescu. Adică de doi exponenți ai criticii postbelice a cărei omitere din programele de verificare a profesionalismului filologic nu pare a da unora frisoane de neliniște.

Cristina
BALINTE

Înnăscut în U.R.S.S.

Printre fenomenele care ne scapă controlului, dându-ne, atunci când le conștientizăm, fiori cvasimistici pe șira spinării, se poate înregimenta și repartizarea după un tainic algoritm, dacă nu chiar arbitrar, a locului de unde ne începem existența. În U.R.S.S., în S.U.A. sau în Tahiti, la București sau la New York, în centru sau la periferie, o primă serie de amprente identitare, „cultural”-conjuncturale se conturează definitiv în evoluția unui profil.

Să procedăm metodic și să vedem mai înainte de toate cine este Vasile Ernu, autorul unei provocări în formă de carte („Născut în URSS”), non-ficțiune în stil confesiv care a trezit, la ediția întâi (Polirom, Iași, 2006), nostalgii, antipatii, a primit elogi, a dominat topuri, fără a lăsa, însă, indiferent pe vreun cititor. Iar cum cuvântul *uniune* reprezintă, în cazul lui Ernu, varianta corectă a deschiderii cifrului simpatiei, al convingerii juriilor și al premiilor, au trecut doar câteva luni și *Uniunea Scriitorilor* din România l-a recompensat ceremonios la categoria „debut”.

Am să mă raporteze la referințele biografice menționate în ediția a doua a cărții, ieșită pe piață în primăvara acestui an (pentru conformitate: Ed. Polirom, Iași, 2007; bonus un CD conținând câteva fragmente, în lectura lui Bogdan Ghiu, și piese ale trupei sovietice de rock alternativ Auktyon): „Vasile Ernu s-a născut în URSS în 1971. Este absolvent al Facultății de Filosofie (Universitatea Al. I. Cuza, Iași, 1996) și al masterului de filosofie (Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, 1997). A fost redactor fondator al revistei *Philosophy&Stuff* și redactor asociat al revistei *Idea*

artă+societate. A activat în cadrul fundațiilor *Idea* și *Tranzit* și al Editurii *Idea*. Actualmente este angajat al Editurii *Polirom*”. Prin urmare, avem a face cu un scriitor cu drept oficial de practică în filosofie, care, în timp ce atâția alții își declară semeț originea moldovenească, rusească, ucraineană, georgiană, uzbekă ș.a.m.d., își afișează în public, în context capitalist, statutul de „născut în URSS”.

În URSS sau în U.R.S.S., căci nu am văzut nicăieri puse în text punctele de rigoare? Înclin să cred că este vorba mai curând despre URSS, adică despre *uniunea* la nivelul percepției generale a „celui mai mare proiect politic utopic al modernității” (p. 7), decât despre formațiunea statală omofonă – colosul împetritat de populații, asortat la culoarea roșie.

De ce nu putem fi altfel?

Trebuie să nu îți lipsească îndrăzneala ori să fii deprins cu regimul sportului extrem, pentru a miza, în România anului 2006, pe succesul unei rememorări a perioadei comuniste. Într-o societate dispusă la

amnezie, iluzionându-se ca va putea vreo-dată scoate petele culpabilității, într-un spațiu politic unde stânga acționează după principiul celei de-a doua drepte, teoretic mai umană, practic la fel de mercantilă, „Născut în URSS” exhumează simboluri, demontează logic mecanisme comode ale gândirii și, mai ales, expune complice nostalgii. Deopotrivă „arheologie” și „înșiruire de amintiri”, o *uniune* de mini-eseuri configurate la temă își intuiește corect formatul, evitând căi falimentare de a fi, atât ca manual de politologie, cât și ca vreo ficțiune strunită deficitar.

Fie pe tonul hazului de necaz, fie apăsător, Ernu readuce în prim-plan lumea de imediat de lângă noi, acel ceva care ne-a marcat niște ani buni din viață, s-a transformat la un moment dat în rutină, ne-a plictisit o vreme, apoi a căzut forțat în uitare. Ca un film vechi, nu neapărat de artă, de care ne era dor și pe care ne-ar plăcea să îl revedem, așa, numai pentru a retrăi imaginar clipe apuse.

Românii au mușcat din momeala experiențelor asemănătoare. Dacă va fi tradusă în Bulgaria, Ungaria, Polonia sau oricare dintre țările foste socialiste, cartea ar avea, cred, aceeași receptare. Mă îndoiesc că pe undeva oameni cu rațiunea în regulă ar focaliza sfidarea și nu ar considera la justa valoare onestitatea relatării.

În loc să falseze pe aria capitalismului înăscut, să îmbrace armura luptei eroice din fragedă pruncie cu sistemul totalitar al U.R.S.S., Vasile Ernu scrie despre URSS ca fenomen de masă, despre zona unde doctrina politică rămâne un ambalaj, interiorul performând adaptarea, timida libertate, jocul de-a v-ați ascunselea cu Puterea.

La urma-urmei suntem ceea ce suntem, de ce să vindem alte imagini? Am trecut prin aventura achiziționării de produse „imperialiste” gen jeansi, chewing-gum? Am mers în tabără cu școala? Am avut parte, dacă nu chiar noi, părinții noștri, de vreo locuință într-un imobil unde familiei îi revenea un număr strict de metri pătrați, toaleta, bucătăria și holul fiind la comun? Câtă dezamăgire ni se citea pe chipuri, atunci când, în filmele de producție autoh-

tonă, cei care se iubeau nici măcar nu se sărutau, costumierele erau în pană de inspirație și aruncau pe bieții actori și actrițe haine „decente”, însă fără vreo noimă, filmele cu lupte erau „fresce” ale marilor bătălii, necunoscând variantele capă și spadă, sau arte marțiale?! Am participat la cor, la întreceri sportive cu școala, cu clasa, am sărbătorit 1 Mai, Ziua Eroilor etc.? Răspunsurile la mai multe astfel de indicii interrogative se găsesc enumerate în capitolul „Cum vă dați seama dacă cineva este născut în anii ‘70 în URSS”.

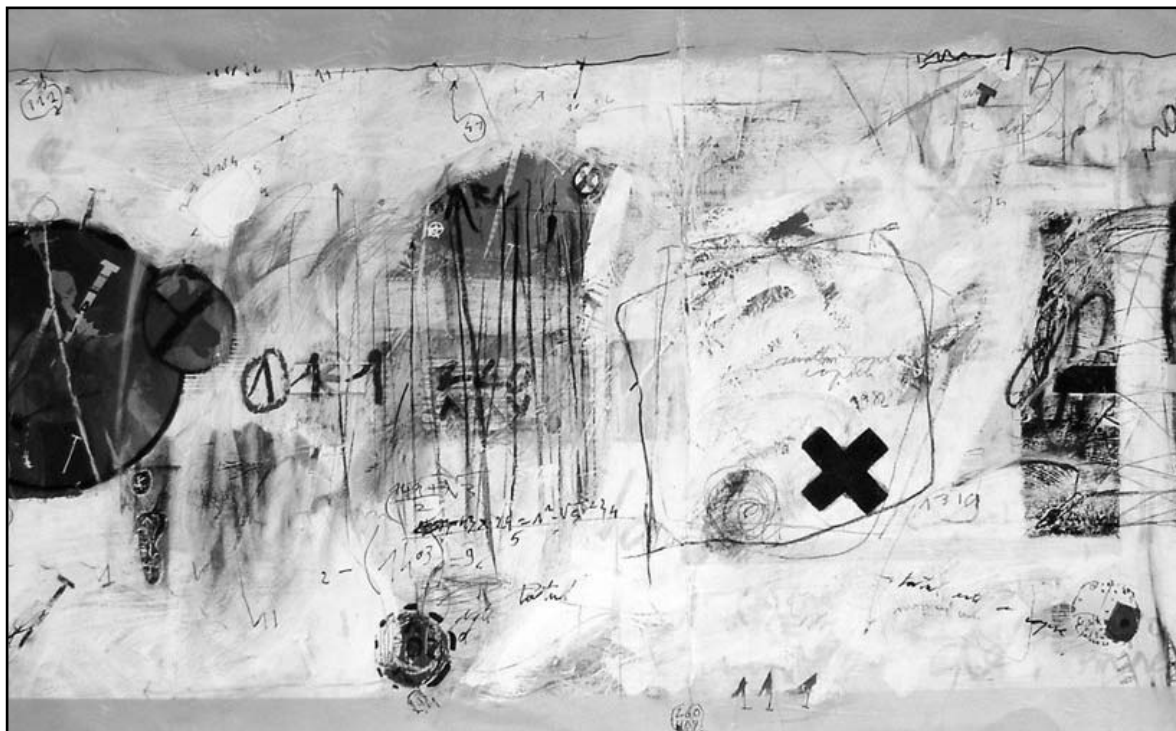
Toate acestea sună familiar, de vreme ce după război, România a fost una dintre cutiile de rezonanță ale sovieticilor, ceea ce se întâmpla în U.R.S.S., devenind în maxim un an realitate și la noi, în condițiile în care conceptele oficiale operau la aceeași turație.

U.R.S.S. – ghid personalizat de prezentare

Nici habotnic al sistemului, nici cosmopolit atent la tendințele modei discursurilor care livrează la cerere locuri comune, Vasile Ernu este înaintea de orice un om onest cu sine. Forările sale printre amintiri izolează momente, evenimente, câteva portrete (dintre acestea le recomand călduros pe cele ale Inesei Armand și Fanny Kaplan, construite într-un amestec savuros al elementului istoric oficializat cu picanterea de colț de crâșmă).

Expune, explică și se străduiește să îi facă pe cititori să judece în cunoștință de cauză. URSS-ul propriu coincide până într-un punct cu U.R.S.S.-ul oficial, dar dincolo de doctrină începe a prinde contur universul simbolurilor particulare trăite la comun.

Aici, pe acest nivel, se declanșează fascinația cărții. Dacă ar fi optat pentru rigidități analitice, Ernu mai degrabă ar fi intimidat decât ar fi câștigat publicul. Bătând tovarășește palma, invitând la un schimb frătesc de fapte de viață cotidiană între care există mari asemănări și doar mici diferențe, el valorifică o experiență de care nimeni nu are interesul să se debaraseze, atâta timp cât ea se cuantifică în ani importanți din existență.

În U.R.S.S., subspațiul privat URSS își ia din ideologie exact ceea ce îi trebuie pentru supraviețuirea cetățeanului. Regulile se respectă formal, iar idolii sunt scoși la produs pentru popor. Lenin – „personalitatea numărul unu a secolului politic XX” – bate recordurile la categoria „mândrie națională”; temperamentul Hrușciov este tupeistul care nu îl iartă de blam nici pe temutul Stalin; de Brejnev până și elevii își bat joc imitându-i vorbirea; urmează perioada conducătorilor efemeri, de la care rămâne un singur profit – la decesul fiecăruia, se dă câte o zi liberă (de doliu!) oamenilor muncii; Gorbaciov lasă în istoria URSS nu atât contribuția politică a reformelor, cât pe aceea neplăcută a interzicerii băuturii, gest contra naturii în mentalul locului.

Ce fac sovieticii în vremuri de criză, când „opinia publică mondială” trece prin războiul rece, înarmarea se accelerează, Vestul și Estul se arată reciproc cu degetul incriminator?

Ce să facă... Sărbătoresc 1 Mai și, imediat după defilare, merg la esențial, organizând mult așteptata serbare câmpenească; își trimit copiii în tabere de pionieri, de unde aceștia păstrează amintiri de neuitat – mai

ales din latura distractivă; nu au jeansi? le aduc rudele încartiruite în Afganistan; nu se dau la TV producții Disney, ori „Tom și Jerry”? dar „Lupul și iepurașul”, „Buratino” ce au? sunt în egală măsură filme-cult; nu se difuzează pelicule din seria cu Bond? la ce bun Bond, de vreme ce există Stirlitz? în plus, eroul sovietic nu schimbă damele de la un film la altul, fiind fidel soției; și ce dacă personajele sovietice sunt neverosimile în absolutizarea calităților lor morale? nu-i nimic, nu inutil au fost create bancurile; cum pot fi învinși la sigur occidentalii de către sovietici? prin balet – „Dușmanul occidental se preda mai ușor la un salt al balerinei Plisețkaia decât la marșul cadențat al Armatei Roșii”; disidenții? hmm... ar trebui să mulțumească sistemului pentru ca le-a asigurat obiectul muncii.

Departa de a susține maniheisme – sovieticul a fost bun, occidentalul a fost (și a rămas) rău, Vasile Ernu are meritul de a-și fi asumat consecvent o identitate. „Născut în URSS” restituie o lume; o lume în care am fi ipocriți să nu ne recunoaștem, care ne scutește de efortul de a ne reinventa, care va spune întotdeauna destul de multe despre noi.

Alina
CRIHANĂ

Deconstrucții necesare. Istorie, ficțiune și roman politic

Pornind de la ideea unei crize actuale a romanului românesc postbelic, căruia încearcă să-i definească reperele canonice, Carmen Mușat se oprește (într-o carte dedicată ficțiunii postmoderne, apărută acum câțiva ani) critic asupra „romanului obsedantului deceniu”/„romanului politic”, „formule literare care își dezvăluie astăzi caducitatea”, întrebându-se dacă nu cumva „criza” ar ține de incapacitatea sau „refuzul (...) criticii de a vedea emanciparea romanului de sub tutela intrigii politice și istoriografiei”¹. Cartea despre romanul românesc postmodern a lui C. Mușat începe printr-un exercițiu de deconstrucție al cărei obiect sunt romanele (?), subordonate unei formule ficționale întemeiate pe scriitura „parabolică, indirectă, aluzivă”, ale lui D. R. Popescu, Al. Ivăsiuc, N. Breban, C. Țoiu, G. Bălăiță, A. Buzura ș. a.: „Viciate astfel de reziduurile propagandei de partid, străbătute de personaje generice și nu de individualități – cu câteva excepții notabile, cum ar fi Ilie Moromete, Castor Ionescu din (...) *Drumul la zid*, sau Ioana Olaru, eroina din *Refugii* (...), romanele răspundeau în primul rând imperativelor ideologice ale epocii, chiar și atunci când puneau în discuție (mai mult sau mai puțin voalat) raporturile dintre individ și istorie”².

Autoarea continuă prin a-l cita pe Ion Simuț cu o clasificare publicată în 1993 în

*România literară*³, reluată în *Incursiuni în literatură actuală*, subliniind, pe urmele criticului, dubla funcție a genului incriminat, pe care pare să-l plaseze undeva între „literatură subversivă” și aceea „oportunistă”, așa cum o va face *explicit*, peste câțiva ani, Ruxandra Cesereanu. În contextul politic dat, consideră C. Mușat, „literatura, și în special romanul, a jucat un rol dublu: pe de o parte ea îndeplinea o funcție critică, permițându-și luxul de a dezvălui ororile sistemului, petrecute, însă, exclusiv, în „obsedantul deceniu”, iar pe de altă parte ea funcționa ca un subtil instrument de propagandă, aducând stăruitor în prim-plan figuri de activiști exemplari al căror principiu de căpătâi era „scopul scuză mijloacele” pentru a justifica nedreptățile și teroarea, chiar dacă unii dintre ei – de pildă Nicolae Moromete sau Ion Marina – erau conștienți de progresiva deteriorare a idealurilor pe care le propovăduiau”⁴.

Cu toate că nu ne-am propus să începem propriul demers sub semnul deconstrucțiilor, considerăm că observațiile de mai sus impun o serie de lămuriri, cu atât mai mult cu cât ele conțin o serie de clișee ale discursului critic contemporan referitoare la genul amintit. Să începem cu ideea de „caducitate”, argumentată, îndeosebi, din perspectiva receptării, prin absența prizei la publicul contemporan a unei formule a cărei funcție critică vis-à-vis de fostul regim comunist este mascată prin intermediul strategiilor „esopice”. Observația autoarei se întemeiază pe o reducere impardonabilă a formulei românești în discuție la tematica socioistorică și politic-subversivă. Dintr-o atare perspectivă, nici nu trebuie să ne mai obosim să citim și să comparăm romanele: ar trebui pur și simplu să le aruncăm pe toate la gunoi. Nu știm dacă reducția se aplică tuturor romanelor autorilor trecuți la index: selecțiile operate ulterior privind „excepțiile” nu pot fi luate în considerare, pentru simplul motiv că personajele indicate seamănă izbitor cu celelalte personaje ale romancierilor respectivi.

1 *Perspective asupra romanului românesc postmodern și alte ficțiuni teoretice*, Paralela 45, Pitești, 1998, p. 11.

2 Ibidem, p. 12.

3 „Care patru literaturi?”, în *România literară*, nr. 29, 28 iulie – 3 august 1993.

4 C. Mușat, op. cit., pp. 13 – 14.

Cititorul lui A. Buzura, de pildă, o va „presimți” pe Ioana Olaru, înainte de apariția *Refugiilor*, în Violetta și Lena Filipaș din *Vocile nopții*, în Christina din *Orgoliu* și, de fapt, în toate eroinele care funcționează în ficțiunile romancierului ca „oglinzi” ale căutătorilor de ideal marcați de experiența „morții psihice”. Castor Ionescu (dincolo de faptul că discutăm de un „roman” care iese din contextul istoric incriminat) exista, în romanele lui Breban înainte de *Drumul la zid*, așa cum Ilie Moromete trăiește, într-o oarecare măsură, în toate personajele de după *Moromeții* „iubite” de Preda. Ce să mai spunem de personajele (din nou, de excepție) considerate ca emblematice pentru conștientizarea „degradării idealurilor” etc. etc.? În romanele generației '60 nu există personaj care să nu devină conștient, la un moment dat, de această „degradare”, indiferent de categoria „existențială” în care am fi tentați să-l plasăm, la o lectură superficială: victimă sau călău (cititorul atent mai știe că cele două figuri se regăsesc în absolut toți eroii dedublați ai acestor romane).

La distanță de câțiva ani, regăsim, într-o carte despre memorialistica Gulagului, aceleași prejudecăți și formule clișeizate, alături de deja amintita clasificare a lui Ion Simuț, deși, între timp, criticul s-a apropiat de prozatorii generației '60 de pe o poziție diferită, descoperind în reprezentanții ei de marcă o parte dintre „seniorii” romanului românesc postbelic. Pentru Ruxandra Ceseareanu, „romanul obsedantului deceniu”, pe care-l plasează, sugestiv, „între disidență și impostură”, se face vinovat de o eroare gravă, care ar putea fi rezumată prin formula „falsificare a istoriei”⁵. Revenim, cu observațiile polemice ale autoarei, la unul dintre argumentele preferate ale amatorilor de deconstrucții ale romanelor șaizeciste: raportabile la o istorie a ororilor, *ficțiunile* în discuție fie „cosmetizează” această istorie, fie o ocultează parțial din grija autorilor de

a nu depăși măsura și de a atrage asupra-le sancțiunile unor foruri altminteri destul de binevoitoare (cu condiția să fie tratate de artiști cu aceeași „bunăvoință”), fie o „falsifică” de-a dreptul, așa cum face, în viziunea Monicăi Lovinescu Petre Sălcudeanu în *Cina ca de taină*: „O carte ce se vrea programatic scrisă în numele adevărului n-are dreptul să clădească ipoteze istorice aberante. În ficțiunea pură, un scriitor își păstrează libertatea deplină. Când cheamă însă la bara memoriei miile de dosare ale suferinței nevinovate, libertatea aceasta se transformă într-o datorie. Aceea de a nu răstălmăci o istorie, refugiată la noi din manuale în roman. Și acolo va rămâne cuibărită cât timp ne vom mai afla – cu sintagma lui Marin Preda – în *Era ticăloșilor*.”⁶

Monica Lovinescu uită că *Cina cea de taină* este un roman, ale cărui condiționări generice îl plasează sub semnul *ficțiunii*. Cartea lui Petre Sălcudeanu este una obsedată, ca majoritatea romanelor epocii, nu neapărat acelea ale șaizeciștilor, de tema *raportului dintre memorie și istorie*; ea nu aparține, însă, „genurilor biograficului” și nicidecum istoriografiei, ambele marcate, ele însele, așa cum au arătat hermeneuții contemporani ai istoriei, de subiectivitatea *mediatorului*. Plasând-o în spațiul *ficțiunii istorice*, nu facem decât să acceptăm ideea unei istorii subordonate, totuși, logicii românești. În acest punct se impun mai multe observații privind raportul dintre „discursul ficțional” și „discursul referențial”.

În termenii Mariei-Laure Ryan „în lectura ficțională, problema adevărului nu intră în discuție; sau, mai degrabă, ea e rezolvată în mod automat de natura a ceea ce am putea numi, parodiindu-l pe Philippe Lejeune, «pactul ficțional»”. În conformitate cu acest pact, autorul îi promite lectorului o satisfacție de ordin estetic, cu condiția ca acesta să accepte să nu pună în discuție veracitatea textului.”⁷ Autoarea studiului

5 R. Ceseareanu, *Gulagul în conștiința românească. Memorialistica și literatura închisorilor și lagărelor comuniste*, Polirom, Iași, 2005, pp. 307-308.

6 „Istoria secretă descifrată de Petre Sălcudeanu?” (5 octombrie 1984), în *Est-etice. Unde scurte IV*, Humanitas, București, 1994, p. 131.

7 „Frontière de la fiction: digitale ou analogique?”, în *Actes du colloque en ligne Frontières de la fiction*, text disponibil la adresa <http://www.fabula.org/forum/colloque99/211.php>.

încearcă să descrie relațiile dintre cele două tipuri de discurs în conformitate cu două modele pe care le numește *analogic* și *digital*. În primul model, *analogic*, discursul referențial și cel ficțional sunt distincte, dar «sunt legate printr-un continuum de forme hibride și nu există frontiere definitive între ele. Polul ficțional al axei e reprezentat de textele de fantezie - basme, SF sau fantastic – al căror univers textual prezintă o intersecție minimală cu lumea actuală; polul referențial – de textele istorice și informative care se raportează la declarații verificabile și verificate.⁸ În *modelul digital*, «ficțiunea și discursul referențial sunt cei doi poli ai unei axe binare, frontiera dintre ele este clar marcată și lectorii sunt conștienți de ea.» Această frontieră poate să fie percepută sub trei forme: (1) «impermeabilă, absolută, imuabilă»; (2) în deplasare, astfel încât tehnici considerate la un moment dat ca fiind specifice ficțiunii sunt acceptate, într-o altă epocă, în domeniul istoriei; (3) frontiera e «poroasă și hibridația posibilă».

Care ar fi modul «optim» de lectură în cazul textelor hibride despre care credem

că, «în ansamblu, sunt adevărate», fiind, totuși, convinși că nu sunt în totalitate? Autoarea studiului, care pare să încline către așa-numitul «model digital», consideră modurile «ficțional» și «nonficțional» ale lecturii ca fiind cele două căi ale unui «aiguillage ferroviaire»: lectorul poate supune textul dat oricăruia dintre cele două moduri. Atenționările generice din aparatul peritextual ne pot îndruma pe o cale sau alta, dar opțiunea privind acceptarea sau ignorarea lor ne aparține, la fel ca posibilitatea de a «sări» de la un mod de lectură la altul. «De bien des textes historiques nous disons en effet que „ça se lit comme un roman”. Inversement, nous pouvons soit nous plonger dans le monde d’un roman, et lire pour satisfaire notre désir de savoir ce qu’il advient des personnages, soit au contraire traiter le texte comme document sur la société d’une certaine époque, comme symptôme de la condition psychique de son auteur, ou comme source d’information biographique».

În ceea ce ne privește, suntem de acord că opțiunea privind modul de lectură

8 Ibidem.

aparține lectorului însuși, care, este cazul Monicăi Lovinescu, poate să ignore «semnele textului» (indicațiile generice) și să caute istoria «adevărată» într-o carte de ficțiune. (Nu vom ține cont de zvonurile din epocă referitoare la ceea ce se voia pe atunci cartea respectivă: într-un context cum este cel în discuție, autorul putea să spună orice, pentru ca, o dată abolită presiunea politicului să revină și să propună o altă lectură.) Poți comenta o carte într-o emisiune radio sau televizată aplicându-i propria grilă de lectură, poți include, apoi textul, într-un volum plausibil undeva în sfera «biograficului» (*Est-etice* apare la Humanitas în colecția Memorii/Jurnale), nu poți, însă, avansa pretenția de «științificitate» în absența unor argumente solide.

Prin urmare, fără a contesta opțiunile individuale de lectură referitoare la *romanul politic* și modurile în care acesta «rescrie» istoria, ne-am aștepta ca, în cazul unor cărți științifice (gen teze de doctorat), să aflăm, alături de formulări de genul: „toți autorii reprezentativi pentru acest tip de roman comit anumite falsuri și compromisuri”⁹ (dincolo de răspunsul la întrebarea, legitimă, unde acționează acest compromis/fals: în sfera vieții sociale a indivizilor sau în aceea a discursului literar?), un aparat argumentativ bine fundamentat științific. *Romanul politic* merită, așadar, chiar în condițiile plasării sale în sfera paraliteraturii (așa cum tind să o facă cele trei exegete citate mai sus), o lectură «științifică». Or, o astfel de lectură presupune abordarea sa prin prisma unei metode critice: critica impresionistă duce la rezultate fermecătoare, dar care pot deveni periculoase atunci când operăm ierarhizări în canonul literaturii naționale.

Înțelegerea succesului formulei în epocă este dependentă, e adevărat, de o lectură *sociologică*, în măsură să pună în relație contextul socio-cultural cu vehiculul «ideologic» care este și a fost întotdeauna romanul. Discutăm despre ideologie nu în sensul (dat termenului de Carmen Mușat într-un pasaj

din volumul citat) de ideologie partinică, ci despre ansamblul schemelor imaginale care «precentrează» discursul românesc și care se datorează, mai întâi, autorului, apoi receptorilor a căror «cooperare» este vizată în construirea presupuzițiilor referitoare la «orizontul de așteptare». În cazul acestuia din urmă, lucrurile se complică într-un context cum este cel totalitar (la noi și aiurea), căruia îi este specifică «mentalitatea fragmentată» (T. Todorov), responsabilă de programarea lecturii duble. Să nu uităm, apoi, că, într-un astfel de context, receptorii sunt de două tipuri: unii aparțin segmentelor sociale care, de la elita intelectuală până la cititorii obișnuiți aflați în căutarea unor modalități de «recreere», află în romanul politic o supapă de defulare, un univers compensatoriu. Ceilalți aparțin puterii, care se vrea legitimată și încearcă să se folosească, în acest sens, de literatură. Pactul de lectură în romanul politic va ține, așadar, cont, de ambele categorii de receptori.

În momentul în care lectura sociologică își anexează sfera imaginarului, *y compris* psihologia artistului, a colectivității și a puterii politice funcționând ca modalitate de cenzură («supraeul» social-politic), ea devine *mitanaliză*. În termenii lui Gilbert Durand, «mitanaliza sociologică, inspirându-se din lucrările de structuralism ale lui Lévy-Strauss, dar deopotrivă (...) și din toate cercetările tematice sau din analizele semantice de conținut, încearcă să contureze marile mituri directe ale momentelor istorice și ale tipurilor de grupuri și de relații sociale.»¹⁰ Să precizăm, pe urmele lui G. Durand, că mitanaliza este de neconceput în absența unei *mitocritici*, care, în cazul nostru, presupune explorarea imaginarului românesc. „«Mitocritica» merge (...) de la bun început să caute însăși ființa operei în confruntarea dintre universul mitic formând «gustul» sau înțelegerea cititorului și universul mitic ce iese la iveală din lectura cutărei opere determinate.”¹¹ Grație instrumentului mitocritic, cercetă-

9 R. Cesereanu, *ibidem*.

10 *Figuri mitice și chipuri ale operei – De la mitocritică la mitanaliză*-, Nemira, București, 1998, p. 309.

11 *Ibidem*, p. 302.

torul va putea repera, la nivelul rețelilor de imagini romanești obsesive, structurile imaginarului responsabile de constituirea unor mituri mai mult sau mai puțin „politice”, care iau naștere la întâlnirea dintre mitologia puterii, aceea a societății în ansamblul ei (în contextul dat) și, firește, ficțiunea identitară a artistului, mitul său „personal”.

Într-o astfel de direcție par să se orienteze unele dintre cercetările contemporane asupra imaginarului politic și sociocultural comunist, cum sunt *Explorările în comunismul românesc*, care pornesc de la produsele culturii totalitare pentru a reconstitui un altfel de tablou al epocii decât acela cu care ne-au obișnuit „metanarațiunile centralizatoare” de atunci și de acum. Demersul autorilor nu se supune neapărat rigorilor unei anumite metode, ci este unul interdisciplinar în care hermeneutica modernă a istoriei, sociocritica, mitocritica și mitanaliza furnizează instrumentele adecvate cercetării unor forme culturale diferite, având în comun interferențele cu imaginarul politic, de la „carnetul elevului socialist”, manualele școlare (inclusiv abecedarul ca „paraliteratură politică”) și filmele în care propaganda se insinuează mai mult sau mai puțin „discret” până la produsele literaturii postbelice aflate sub incidența discursului ideologic.

Într-un astfel de „context”, *romanul politic* se înscrie firesc, devenind obiect al deconstrucției, în măsura în care el servește, mai mult sau mai puțin conștient, legitimării simbolice a puterii. Mitanalistul, care a explorat în prealabil imaginarul literar, identificând schemele redundante, va plasa „constructul mitologic” care este „obsedantul deceniu” printre strategiile puterii. În ceea ce ne privește, credem că el ar putea fi situat în punctul în care strategia autolegitimatoare a partidului o intersectează pe aceea a artistului însuși, rezultatul obținut (și vizat) la receptor fiind avantajos pentru ambele segmente ale elitei: politică și intelectuală, respectiv scriitoricească. „Epoci de aur, mizând pe o regăsire aparentă a normalității, îi este contrapus obsedantul deceniu, bântuind un imaginar colectiv sensibil la acest

tip de manipulare fantasmatică. La început de drum, exorcizarea demonilor epocii Dej este parte din mecanismul de legitimare a puterii și discursului însuși.”¹²

E vorba, aici, de un anumit tip de roman politic, acela care se plasează diegetic în segmentul istoric numit „obsedantul deceniu”. Ne întoarcem, astfel, la formula incriminată de Carmen Mușat, care așază cele două sintagme sub semnul sinonimiei, ceea ce poate duce la concluzia eronată că avem de-a face cu unul și același tip de roman (beneficiind de două denumiri diferite). Se cuvine, așadar, precizat că: dacă „romanul obsedantului deceniu” este întotdeauna un roman politic, reciproca nu este valabilă. Nu toate romanele politice ale epocii se raportează la această istorie demonizată, atât de convenabilă pentru mitografii epocii de aur. Romanele *istorice* ale „promoției ’70” conțin, în egală măsură, aluzii politice mascate prin modalități „esopice”, iar *metaficțiunile istoriografice* ale optzeciștilor permit, iar uneori încurajează, o lectură „politică”, îndeosebi atunci când se opresc asupra *raportului istorie-ficțiune*. Ajungem, astfel, la înțelegerea politicului ca *opțiune de lectură*, ca grilă posibilă (între altele) pentru un tip de roman care a creat o veritabilă modă în epocă, dar care, redus la ipostazierea mai mult sau mai puțin esopică a istoriei totalitare, așa cum ar dori C. Mușat, nu mai are – într-adevăr – prea multe șanse de supraviețuire în contextul cultural actual. Or, atunci când discutăm despre romanele generației ’60, avem de-a face, în cele mai multe cazuri, cu structuri complexe, în care politicul se insinuează *întotdeauna*, dar care nu sunt reductibile la politic.

Ieșirea din acest impas, care pare să țină mai curând de percepțiile greșite ale criticii decât de o criză a romanului postbelic – C. Mușat are dreptate să-și pună această întrebare –, este posibilă numai prin adoptarea unor instrumente critice adecvate (naratologia contemporană, mitocritica și sociocritica abordate, foarte rapid, mai sus) care să permită redimensionarea raportului *istorie-ficțiune* și, pe această cale, recuperarea formulei în discuție.

12 I. Stanomir, „Puterea și adevărul”, în *Explorări în comunismul românesc*, vol. I, ed. cit., p. 326.

Lucian
CHIUȘU

Unde dai și unde crapă

„Unde dai și unde crapă!”, spune un proverb românesc. Zicerea este rodul îndepărtatelor și numeroaselor observații (experiențe) prin care gândirea argumentată s-a confruntat nu cu excepția de la regulă, ci de-a dreptul cu nonsensul. Aproape tot ceea ce contravine rațiunii capătă în cele din urmă calificativul de absurd. Cine este familiarizat cu folclorul (luați, de pildă poveștile cu Păcală, sau pe *Harap Alb*, al lui Creangă) va accepta că fantasmagoricul este parte integrantă a imaginarului românesc.

Atrag însă atenția asupra proverbului de mai sus fiindcă, în ceea ce ne privește, el a devenit reprezentativ, exemplele contemporane având tendința de a covârși moștenirea celui mai vechi trecut. Când emit o astfel de ipoteză nu mă gândesc neapărat la ce e mai rău. Dimpotrivă, așa zice, e o constatare – și încă una foarte veche din moment ce s-a cristalizat – că noi ne-am creat obișnuința de a considera illogicul părtaș la realitate și-l privim cu detașare.

Totuși, pentru viață absurdul este extrem de dăunător. Dacă trecem peste consecințe și-l privim cu ironie sau umor, el își poate arăta ... beneficiile în literatură. S-ar zice că alternativa ni se potrivește nouă, românilor, ca o mănășă.

De la aceste simple enunțuri până la eșafodarea unei teorii (literare) a absurdului drumul devine de scurtă vremea unui pas. Cred că avem înăscută o asemenea predilecție care, între timp, a dobândit o recunoaștere internațională. Ion Luca Caragiale și Eugen Ionescu sunt cele mai elocvente nume. Pe

aceștia îi urmează îndeaproape câțiva peregrini avangardiști.

Fiindcă mi-am propus să evoc absurdul în legătură cu sorgintea lui orală, îl amintesc pe Urmuz (numele literar al lui Dem Demețrescu-Buzău), autorul celebrei *Fabule*, al povestirilor *Ismail și Turnavitu* și *Pâlnia lui Stamate*, care mai întâi circulară în lumea petrecăreților bucureșteni, târziu după aceea făcând cunoștință și cu tiparul. De altfel și piesa *Capul de rățoi*, a unui bun prieten cu Demetrescu-Buzău, actorul Gheorghe Ciprian, ar fi, după bănuiala lui Arghezi, tot opera lui. Marele poet și în același timp temutul pamfletar declara că văzuse și auzise pasaje din ea „interpretate” de Urmuz.

Nu e, prin urmare, deloc surprinzător, ca perpetuările acestui *unde dai și unde crapă* să se regăsească, dar insuficient semnalate, și în alte contexte. Maniera de a gândi și exprima (literar) absurdul devenise, așadar, un fapt comun. Îl întâlnesc, perfect conservat, în amintirile unora dintre condierii care au evocat Bucureștii, lucru ce mă determină să cred că prezența lui nu trecea neobservată și că, procedural, era agreat. Într-o fascinantă lucrare memorialistică semnată de Victor Bilciurescu, *București și bucureșteni de ieri și de azi*, prima ediție în 1945, autorul îi consacră câteva pagini, aproape necunoscutului poet State Prodănescu. Capitolul se intitulează *Tipuri bucureștene* însă, înainte de a trece la exemplificări, nu mă pot opri să nu-i observ componența: *distrați, originali, maniaci, excentrici, bufoni (măscărici), dezaxați*. Enumerarea mi se pare plină de pitoresc, atracția irezistibilă pentru tot ceea ce vine dinspre zonele neobișnuitului fiind greu de infirmat. Lui Prodănescu îi este rezervat un loc printre „excentrici”, situarea denotând o sinceră prețuire, dacă nu cumva chiar admirație pentru insolitele *derapaje cu ieșiri în decor* atribuite acestuia, versuri „pe care tot Liceul Sf. Sava le știa pe de rost”. Le transcriu în continuare: „Am pornit, pornit, pornit-am / De la Iași în cărucior / Ș-am sosit, sosit, sosit-am / La Olimp într-un picior; // Văzui oameni de hârtie / Cu mustăți de chihlimbar, / Lei de cocă pe câmpie / Mâncând stridii cu muștar; // Văzui urși în uniformă /

Bărbătescă îmbrăcați / Mâncând lacomi dintr-o formă / Rațe fripte pe cârnați; // Văzui versuri de-ale mele / Șchioape, cioante, în cătuși, / Și alătura cu ele / Epigrama făcând duș."

Mă întorc la spusele din partea de început a textului: aberațiile fac rău vieții, dar, sublimat artistic, nu dăunează literaturii. Ce este, atunci, literatura absurdă? În bună tradiție, ea este campanie publicitară făcută vieții.

*

Am arătat în rândurile de mai sus că tratamentul fabulatoriu de tipul *unde dai și unde crapă* ni se potrivește ca o mănășă, venind înspre literatură din zona oralității folclorice. De asemenea, am spus că procedeul scoate în paranteză situația absurdă punând-o în folosul observației, că devine așadar prilej de subtilitate artistică. Ofer încă un exemplu, de această dată din Creangă, scriitorul cel mai îndrăgit de pedagogi, însă pe cât de agreeat, pe atât de imprevizibil. Pentru că ei au pus în circulație butada „să te ferească Dumnezeu de întrebarea neofitului”, adaug „și de iuțimea humuleșteanului”. În *Povestea lui Harap Alb*, de pildă, detaliile întâlnirii eroilor cu Ochilă, scapă de cele mai multe ori cititorului: „Și mergând ei o bucată, numai iaca ce vede Harap Alb altă minunăție și mai minunată: o schimonositură de om avea în frunte numai un ochiu, mare cât o sită și, când îl deschidea, nu vedea nimica; da chior peste ce apuca. Iară când îl ținea închis, dar fie zi, dar fie noapte, spunea ce vede cu dânsul și în măruntaiele pământului. «Iaca, începu el a răzni ca un smintit, toate lucrurile mi se arată găurite ca sitișca și străvezii ca apa cea limpede; deasupra capului meu văd o mulțime nenumărată de văzute și nevăzute; văd iarba cum crește din pământ; văd cum se rostogolește soarele după deal, luna și stelele cufundate în marea; copacii cu vârful în jos, vitele cu picioarele în sus, și oamenii umblând cu capul între umere; văd, în sfârșit, ceea ce n-aș mai dori să vadă nimene, pentru a-și osteni vederea: văd niște guri căscate uitându-se la mine și nu-mi pot da samă de ce vă mirați așa, mira-v-ați de ...frumusețe-vă!»”. Puțini cititori sesizează dozajul amestecului dintre fantastic, absurd și realitate din această *lume pe*

dos, în care personajul Ochilă vede *nepătrunsul*, adică iarba crescând din pământ, *illogicul* dacă e să urmărim traiectoria soarelui, ori să ne referim la copacii cu vârful în jos, la vitele cu picioarele în sus, dar totodată *realitatea*, pentru că oamenii au capul între umere.

„Rețeta” se regăsește și la Urmuz, părințele absurdului (literar) românesc, la care revin comentând poezia *Fabulă*, o adevărată capodoperă a genului. Tehnica preluată de la Creangă – s-ar putea spune – este dusă cu mult mai departe. *Fabulă* se deschide cu versurile *Cică niște cronicari / Duceau lipsă de [salvari]*”. Cereți unui necunosător al poeziei de față să continue versul, considerând inexistent cuvântul pus între paranteze. Niciodată acesta nu se va gândi la cuvântul *salvari*, fiindcă în context cu valorile semantice ale enunțului și cu propria gândire, a celui pus la încercarea de mai sus, direcția de înaintare către un sens, de obicei logic, e cu totul alta. Efectul este unul de surpriză absolută. Încercați cu versurile următoare, în care voi așeza elementul insolit (absurd) între paranteze drepte: *Și-au rugat pe [Rapaport] / Să le dea un [pașaport] / Rapaport cel [drăgălaș] / Juca un [carambolaj] / Neștiind că – [Aristotel] / Nu văzuse [ostropel.] / „Galileu! O, [Galileu!]” / Striga el atunci [mereu –] / „Nu mai trage de [urechi] / Ale tale ghețe [vechi]” / Galileu scoate-[o sinteză] / Din redingota [franceză,] / Și exclamă: [„Sarafoff,] / Serește-te de [cartof!]”*

Trebuie să recunoaștem prezența acelei schimb de aparențe, între realitate, fantasmagoric și absurd, între previzibil năstrușnic și bizar. Jocul continuă astfel până spre final. Ce urmează e... morala!

Ei bine, după ce ne-a obișnuit cu un mod imprevizibil de a crea și gândi, pe care l-am caracterizat după zicerea unde dai și unde crapă, Urmuz ne rezervă o ultimă surpriză în versul final (morala): *Pelicanul sau babița*. Stau și mă întreb, înainte de a încheia scurtul meu articol: câți dintre cititorii generațiilor contemporane mai știu ce înseamnă babița?

Asta, fiindcă numai ei, cunoscătorii, vor fi răsplătiți de subtilitățile acestui text

Grigore
Traian POP

Drama postumă a mandarinului valah (I)

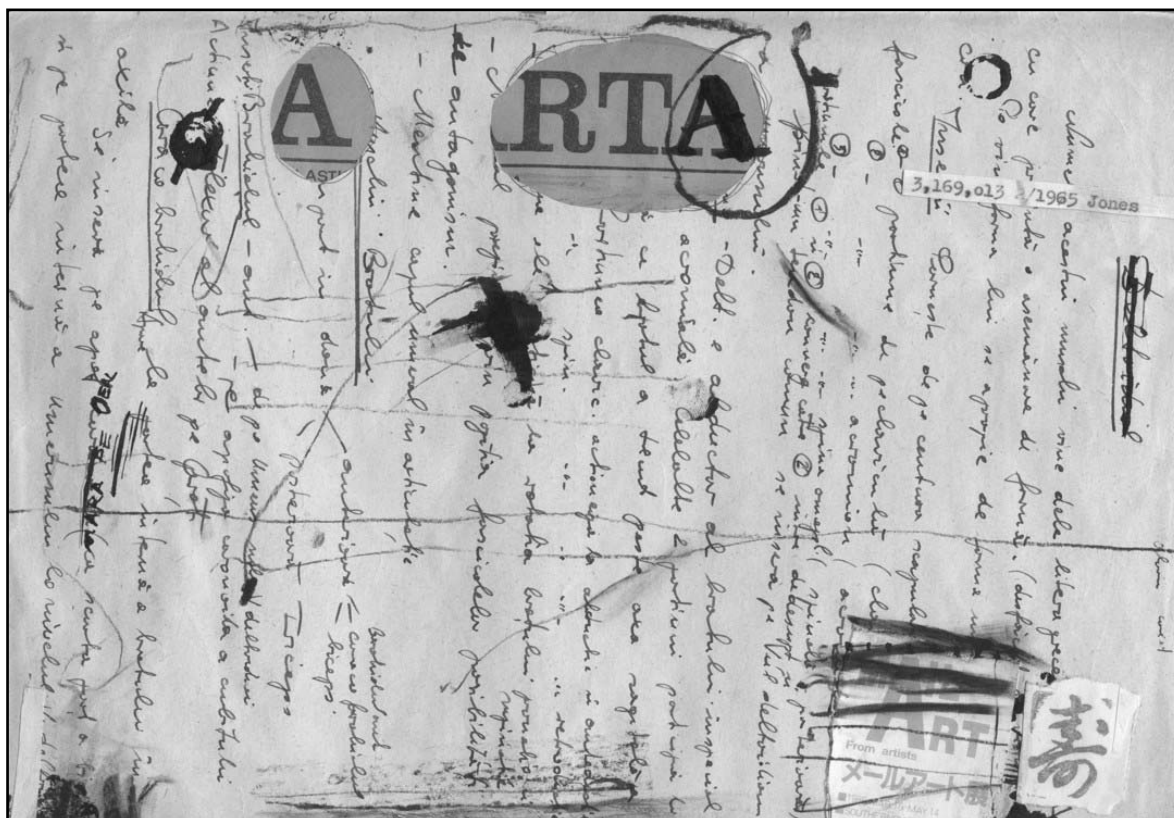
Ca și în “Pomul vieții”, ca și în “Portrete și controverse” ori în “Brâncuși”, ca și în alte scrieri ale sale, cum ar fi eseurile și articolele de mai mică întindere, risipite prin majoritatea ziarelor și revistelor vremii, retorica lui Petre Pandrea, deși amplă, barocă, are o evidentă tendință centripetă, până în marginile aforismului, așa încât cel care ar fi tentat să alcătuiască o culegere de cugetări ar întâmpina serioase dificultăți întrucât, scoase din context, ele și-ar cam pierde clorofila. Unele ar putea părea chiar simple pastişe, locuri comune ori de-a dreptul delictive intelectuale. În “Jurnalul mandarinului valah” (Editura Eminescu, 2001), de pildă, el notează: “Omul aspiră la virtuți și se conduce după vicii”. Aforism moral sclipitor. Dar, rupt din context, devine o simplă pastişă după Ovidiu: “Video meliora probaque, deteriora sequor” (“Le văd pe cele bune și le aprob, dar urmez pe cele rele”). E mărturisirea Medeei cea sedusă de pasiuni, deși rațiunea îi indică alt drum. Nu-i totuși ceea ce se numește un plagiat, autorul considerând zicerea un loc comun în ordine organic culturală, adică premisă pentru reflecții de o suavă coloratură personală: “Mandarinul ar vrea să se conducă după virtuți și decade – deseori – în vicii. Mandarinul virtuos are coadă de chinez (în poze) și coadă de păun în suflet: orgoliu nemăsurat”. La fel, vorbind de farmecul tavernei, de faptul că “nu-ți poți transforma casa în cârciumă și taverna în cămin”, Pandrea nu face decât să reformuleze o spusă a lui Baudelaire. Să scrii, îndeamnă

Padrea, după sfatul *horațian* (!) “Nulla dies sine linea” (nici o zi fără să tragi o linie). Bun sfat. Atâta doar că nu-i, prin consacrare, al lui Horațiu ci al lui Pliniu cel Bătrân din “Naturalis historia”. Au mai greșit și alții, atribuindu-l, de pildă, pictorului Apelles. Nimeni însă, până la Pandrea, n-a spus că ar fi *horațian*.

Dar întrucât nu mi-am propus să semnaliez sistematic erorile, locurile comune și lapsusurile lui Petre Pandrea, mă grăbesc să afirm că sentințele sale din “Jurnalul mandarinului valah” n-au strălucirea celor din “Pomul vieții”. În 1945, când publică acel jurnal subintitlat “controversă asupra moralei”, totul e încă în derulare. Istoria vine amenințătoare spre el, dar lecturile, cultura îi sunt o pavăză. Crede că “Prolog în cer”, din “Faust” ar avea virtuți mesianice în situații-limită, de viață și moarte. Alegoria e clară: cultura poate îmblânzi realitatea, are virtuți morale terapeutice. Când scrie “Pomul vieții”, e mistuit de căutarea înțelepciunii. După război, după închisoare, năzuiește doar spre un relativ echilibru, mai degrabă spre un “modus vivendi” cu teribila realitate. N-avusese deloc inhibiții. Dăduse “târcoale neantului”, vrând să ajungă la granița cognoscibilului cu incognoscibilul. Practicase, cu dezinvoltură, profeția. Fusesse “zgomotos paradoxal”. Vorbise de suferință fără s-o fi cunoscut, de “spleen”, de mortificarea eului, de foamea de dreptate, de melancolia “celor miruiți de geniu”, de nevroze. Și de multe altele care, toate, i se păruseră accesibile pe calea culturii, inteligenței, trăirii și moralei active.

În “Memoriile mandarinului valah” perspectiva pare a se fi schimbat fundamental. Întâi de toate, nu mai are aceleași năzuințe, iar sistemul de valori al generației sale e fundamental bulversat, dacă nu și mai rău. Deși face eforturi să fie la fel de liber în ordinea spiritului, a moralei, nu reușește. E normal deci ca și retorica, respirația stilistică să fie afectate. În tot ce scrie e vizibilă crisparea.

De cele mai multe ori, traduce morala în termeni politici. Alean, amăgire, dezesperare: “Nimeni nu are voie să puie cătușe vieții în numele unor formule găunoase”;

"Dificultățile unui revoluționar profesionist fără profesie lucrativă în Valahia sunt imense"; "Duplicitatea politică este blestemul cel mai mare al vieții noastre publice"; "Un avocat nu poate acuza pe clientul său, după cum medicul nu-și poate otrăvi pacientul"; "Antisemitismul este socialismul proștilor, o superstiție arogantă, retrogradă și tembelă"; "Comunismul este o religie și partidul o biserică organizată"; "Muncitorimea este un proletariat de tinichea și țărănimea un sac de cartofi"; "Românii nu pot și nu știu să facă rezistență"; "Avem talentul de a suporta suferința, de a îndura cu resemnare, voioșie și demnitate"; "Fiecare contemporan poartă o dublă conștiință, una cu care își chivernisește treburile Eului și alta în care se reflectă conștiința socială, faimosul Es freudian"; "Bestia politică este nenorocirea umanității"; "Când mizeria se generalizează își pierde caracterul patetic și devine suportabilă pentru majoritatea cetățenilor"; "Arestările politice sunt periculoase pentru cei care le practică și pentru cei care le îndură"; "Huliganismul de stânga și huli-

ganismul de dreapta sunt două ramuri care au aceeași tulpină și rădăcină: în ură și cruzime"; "Stalinismul a fost un bonapartism până în cele mai mici amănunte"; "În victorie, marxistii valahi au fost cruți în loc să fie generoși"; "Toți dictatorii ajung să creadă în propriile minciuni"; "Agentomonie este boala ilegalistilor și a conspiratorilor"; "Fericirea - apanajul sclavilor înțelepți"; "Nu poți da drumul la orice gândești prin orificiul buzelor"; "Violența își are rolul ei când ai câștigat puterea"; "Din frică se naște răutatea și șiretenia. Lașitatea este primul aspect efemer. Vin epifenomenele cu caracter de permanentizare, adică răutatea benevolă și viclenia"; "Liberalii și progresiștii, deșărații și revoluționarii s-au recrutat dintre munteni și, de predilecție, dintre meteci"; "La înghesuială, oamenii banali pot deveni otrepe".

Sunt mai mult amare constatări despre stări de lucruri pe care n-a fost deloc capabil să le anticipeze, al căror prizonier moral și intelectual devine.

În general, puține dintre cugetările sale de-acum au vocația să ocolească contingen-

tul. Doar unele ne reamintesc, cât de cât, de "Pomul vieții": "Din analiza Eului nu poate ieși ca orientare ideologică decât anarhismul"; "Bogatul caută cearta cu lumânarea prietenului sărac"; "Lumea este însetată de morală medievală și libertate burgheză"; "Bătălia dintre Orient și Occident se va termina cu un șah-remis"; "Fără artă nu există fapt istoric, nici măcar relatare"; "Cultura este mai puternică decât Legea pe care o croiește omul politic"; "Oamenii sănătoși și satisfăcuți, ca și popoarele fericite, n-au istorie"; "Modernismul antic, ca și cel contemporan se caracterizează prin îndepărtarea de natură"; "Dreptul obișnuielnic este mai tare decât cutuma"; "Beția solitară este o inalinațiune specifică vicioșilor. Beția colectivă este un dar al omului, este banchet politic"; "Cine nu separă contradicția este un huligan larvar, un nevropat sau un nătâng"; "Cenaclul este centrul energetic al științei și artei"; "Premisa ordinii este memoria, plus tradiția"; "Totul este neant prezidat de hazard, iar istoria universală este condusă de forțe oarbe"; "Lipsa de prevedere este tipic citadină"; "Analiza permanentă a altora este otrăvitoare, analiza permanentă a Eului – pernicioasă"; "Zgârcenia este o maladie rară printre oamenii simpli, realizată strălucitor în artă și frecventă printre artiști"; "Nimic nu este mai ieftin decât pesimismul în vremuri de restriște"; "Ferocitatea omului solitar este felină ca a tigrlui, contorsionată ca a șarpelui și de lungă durată ca a vinului de viță nobilă"; "Intellectualii cruzi sunt îndeobște psihopații lui Eros"; "Tehnica umilității este mai eficientă decât tehnica grandoarei și obrăzniciei"; "Ipocrizia dictată de convingere este salubră. Nu este convențiunea, ipocrizia sau minciuna convențională începutul civilizațiunii"; "În fiecare avocat, tânăr sau bătrân, mic sau mare, zace nostalgia bunului judecător"; "Preceptul socratic cunoaște-te pe tine însuși se completează cu antinomicul ferește-te de tine însuși"; "Frica de singurătate a omului este mai adâncă decât oroarea traiului în comun".

Prin ceea ce scrie în perioada 1954-1958, Petre Pandrea nu face decât să producă sistematic, fără răgaz, dovezi pentru o nouă

arestare, pentru o condamnare temeinică, de cincisprezece ani. De altfel, e ferm încredințat că și prima detenție fără proces, fără judecată, se datorează volumului, în manuscris, "Helvetizarea României": "Această carte a fost un motiv determinant în arestarea mea din 1948, cauza causorum. Restul au fost accesorii: pledoarii (de avocat – n.n.) și rubedenia cu acel ministru defunct". (Aici probabil se înșeală, faptul că a fost cumnatul lui Lucrețiu Pătrășcanu – ministru de justiție în guvernul comunist de după august 1944, omorât de foștii săi tovarăși – atârând greu în balanță.)

N-avea cum să știe – deși are neconținute indicii mai mult sau mai puțin difuze – că tot scrisul va fi și următoarea sursă a nenorocirilor.

"Mandarinul valah" este deci un răgaz intelectual între două pușcării. Răgaz, iar nu libertate, întrucât reclusiunea n-a fost, pentru el, o "încătușare" a spiritului. Dimpotrivă...

Arestat - după cronologia lui Andrei Pandrea, fiul său – la 14 aprilie 1948, pentru cercetări, este închis, fără a fi judecat ori condamnat, și "plimbat" pe la Malmaison, Văcărești, Craiova, Aiud, Ocnele Mari și Uranus, până la 19 noiembrie 1952. Liber, apoi, timp de șase ani, în 1958 este închis din nou și, de astă dată, condamnat la cincisprezece ani muncă silnică, reîncepând periplitul Aiud, Ocnele Mari, Uranus, Jilava, Malmaison, Pitești, eliberat fiind în 1964 în urma unei amnistii generale. Acuzarea reținuse, dar printre alte culpe, asupra cărora nu insistăm în rândurile de față, și pe aceea de "texte scrise nedifuzate". Între ele, "Mandarinul valah"...

E drept, scrisese el și-n închisoare "texte nedifuzate", apărute, apoi, în anul 2001, la Editura Vremea, sub titlul "Garda de Fier – Jurnal de filosofie politică. Memorii penitenciare". Publicarea lor chiar după anul 2000, reper obsesiv pentru autor, e meritorie pentru respectiva editură. Nu și mențiunea din preambul: "Nu știm – și probabil nu vom afla niciodată – motivul pentru care lui Petre Pandrea i s-au lăsat în mână uneltele redutabile ale scrisului (fie ele și reduse la mizerabila formă a unui căpățel de creion și

a unor petece de hârtie proastă). Nu știm dacă însemnările memorialistice rămase din anii de închisoare sunt scrise la inițiativa sa sau au fost solicitate autorului de către Securitate. Naivă și "doctă" ignoranță! Bunul simț trebuie să-ți dicteze, ca atunci când nu știi ce-i de știut, să nu te apuci de astfel de treburi. Dar, să nu fim prea exigenți. Se pare că acest tip de retorică ține de "stilistica" momentului... Altfel, dacă editorul ar fi avut curiozitatea, ca să nu zic probitatea, să cerceteze *de visu* petecele de hârtie proastă (eventual pentru ca unul-două dintre acestea să fie reproduse în volum), ar fi putut constata că ele erau caiete dictando sau maculatoare, după cum decidea directorul închisorii, dar strict numerotate și înregistrate. Iar motivul direct pentru care lui Petre Pandrea i s-au lăsat "uneltele redutabile ale scrisului" e de ordin general. Așa a procedat Securitatea, mai ales înainte de amnistia din anii 1963-1964, cu toți cei care puteau să schițeze și alte dimensiuni ale istoriei decât cele din rechizitoriile procurorilor deșistați. Procedul este, de altfel, mai vechi. Nu-l pusese oare Securitatea pe Eugen Cristescu, șeful Serviciului Secret al lui Antonescu, să facă o amănunțită descriere a organizării instituției sale pentru a fi utilizată eventual în structurile noii poliții politice? Nu astfel proceda cu toți intelectualii și condeierii, neinterzicându-le nici măcar digresiuni de filosofie politică, de filosofie a istoriei? La urma-urmelor, la o condamnare pe viață, de pildă, nu se mai putea adăuga nimic. Așa încât suspinul din preambulul Editurii Vremea ("nu știm și, probabil, nu vom ști vreodată...") este rod al deplinei ignoranțe...

Se știe bine că Petre Pandrea n-a fost niciodată un simpatizant al lui Corneliu Zelea Codreanu, al altor lideri ai Legiunii Arhanghelului Mihail. Pe de altă parte, se știe că el cocheta cu materialismul dialectic și istoric, năzuind să realizeze o așa-zisă sinteză hegeliană între capitalism și comunism.

Dar cartea "penitenciară" despre Garda de Fier depășește uneori chiar și cele mai dogmatice și obtuze interpretări stalinist-dejiste. Explicația este, și de această dată, extrem de simplă: oricâtă libertate inte-

rioară ar fi avut Petre Pandrea în închisoare, nu putea să scrie decât cu oarecare obediență față de cei care-l întemnițaseră, privirea "gardianului" peste umărul său timorându-l. Se vede treaba că instinctul de conservare e adesea mai puternic decât valorile morale și politice în care cred mulți dintre cei aruncați în pușcăriile comuniste.

Nu doar viziunea lui Petre Pandrea asupra mișcării legionare este discutabilă, ci și multe detalii despre aceasta ca și despre dreapta românească interbelică în general. E adevărat că în închisoare n-a avut cum să-și verifice și să-și controleze informațiile de la un cap la altul, dar ar fi fost și periculos să spună adevărul gol goluț în fața unor autorități atât de imprevizibile și implacabile.

Rememorând, de pildă, informațiile care circulară în epocă despre originea lui Corneliu Zelea Codreanu, mai ales prin disidentul Mihail Stelescu, Pandrea afirmă că ambii părinți ai Căpitanului ar fi fost alogeni "puri". Nu-i, după cum se știe, adevărat. Bunicul dinspre mamă se numea, e drept, Brauner și era neamț. Dar mama e botezată în religia ortodoxă. Cât despre Ioan Zelinski Codreanu, tatăl său, acesta e român al cărui nume, Zelea, fusese slavizat, cum se întâmpla destul de des în imperiul rusesc ori în zonele slave de influență.

Mai spune Petre Pandrea: "Corneliu Zelea Codreanu a adoptat numele de *legionari* în anul 1930-1931, după legionarii lui Pilsudski "pentru care avea o violentă (sic!) și tainică admirație". De fapt, încă de la înființare, în 1927, nu 24 iunie 1928, cum afirmă Petre Pandrea, "organizația" lui Codreanu s-a numit Legiunea Arhanghelului Mihail, iar nu "Organizația Arhanghelilor Mihail și Gavril".

Referindu-se apoi la atmosfera din Liceul Militar Mănăstirea Dealu, unde atât Codreanu cât și Pandrea au fost elevi, la aceea că viitorul căpitan a luat de aici "scheme organizatorice pe care le-a impus Gărzii de Fier", autorul "Memoriilor penitenciare" afirmă: "După perchezițiile făcute în 1940 de Alex. Gr. Ghica la sediile francmasoneriei, el pretinde că ar fi descoperit că majoritatea ofițerilor și mulți profesori ar fi

aparținut lojilor. Nu știu nimic". Chiar așa: "Nu știu nimic"! Ciudată amnezie, după ce, în "Portrete și controverse", știuse atât care dintre profesori erau masoni cât și din ce lojă făcea parte fiecare. Acum nu mai știe nimic, probabil și de teamă să nu fie chiar el suspectat, în calitate de fost elev al liceului, ca făcând parte din vreo lojă masonică și tratat ca atare. Un nou dosar, într-o nouă speță, n-ar fi fost chiar confortabil pentru el.

Erorile lui Petre Pandrea nu sunt doar de interpretare, ori lapsusuri determinate de situația ingrată în care se află când face respectivele însemnări. Ele sunt și flagrante erori istorice. Pentru a dovedi, de pildă, cât de antidemocratic e Corneliu Zelea Codreanu, paradoxal, unor oameni care erau departe de a prețui valorile democratice, Pandrea forțează grav cronologia, punându-l în fictiv conflict cu generalul Averescu într-un text chiar astfel intitulat: Averescu și Codreanu. El afirmă că văcăreștenii, grupul de studenți ieșeni care fundaseră Asociația Studenților Creștini, fiind apoi încarcerați la Văcărești, ar fi "pus la cale un complot cu bombe (sic!) pentru a extermina cabinetul

lui Averescu plin de filosofi și domni poeți", adică "pe însuși Averescu, Duiliu Zamfirescu (pe atunci președinte al Camerei Deputaților), Ion Petrovici, P.P. Negulescu, Mihail Sadoveanu, N. Manolescu, Constantin Meisner și Octavian Goga".

Ce-i drept, un eveniment cât de cât asemănător (cunoscut și sub numele de Complotul din Dealul Spirii), avusese loc, dar nicidecum pe vremea și împotriva guvernului Averescu, ci în octombrie 1923 când, după guvernul Take Ionescu (17 decembrie 1921 – 19 ianuarie 1922), vine la putere, până în martie 1926, Ion I.C. Brătianu care guvernează cu mână forte modificând și Constituția pentru a putea acorda drepturi ultimului val de evrei veniți din Rusia și Galiția, drepturi pe care tinerii, mai ales studenții creștini, le consideră anticonstituționale și împotriva interesului național. De altfel, ei sunt susținuți chiar de "domnul poet" Octavian Goga. Probabil că Petre Pandrea nici nu s-a gândit că manuscrisul său va fi tipărit vreodată. Prin afirmații de tipul "faptul că Zelea Codreanu a făcut preparative de atentat cu bombe con-

tra unui cabinet ministerial plin de filosofi (Negulescu, Petrovici), poeți (Goga, Duiliu Zamfirescu), prozatori (Mihail Sadoveanu, Garoflid), economiști (Mihail Manoilescu), juriști (Anibal Teororescu) arată înnoptarea craniană a inițiatorilor atentatului”, el nu voia decât să fie pe placul unor cititori confidențiali ignoranți.

Sunt în “Garda de Fier” și interpretări împotriva naturii evenimentelor, ca aceea despre vinovăția lui Codreanu și-a apropiatilor săi pentru instaurarea dictaturii regale: “toată această bandă este vinovată, istoricește, de instalarea primei dictaturi în România”.

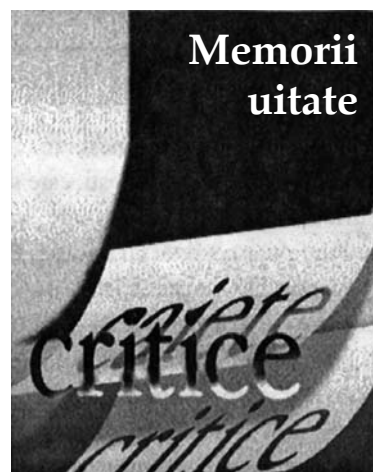
Dar, am mai spus, cum libertatea de cuget a lui Petre Pandrea este mult îngrădită de atmosfera și condițiile penitenciare, el are, nu o dată, poziții ideologice și chiar politice pe care și le exprimă pe căi ocolite dar destul de ferm. Referindu-se la faptul că “dictatura regală din anii 1938-1940 a inventat pedepsirea tuturor rudelor și prin faptul apartenenței unei singure rude la un partid interzis”, se grăbește să conchidă, parcă speriat să nu fie oprit: “Dictaturile tind spre genocid”. În mod indirect își pledează cauza. Nu fusese întemnițat a doua oară și

pentru vina de a fi fost rudă a “trădătorului criminal” Lucrețiu Pătrășcanu?

Bune prilejuri pentru a se exprima asupra dictaturii dejist-staliniste îi oferă referirile la foștii demnitari comuniști închiși întrucât n-ar fi urmat cu fidelitate linia partidului: “huliganul de stânga Miron Constantinescu a fost mai rău și mai pernicios la guvernare decât huliganii de dreapta care aveau o concepție bestială de guvernare, pe când Miron Constantinescu reprezenta comunismul umanist. El era vicepreședinte de consiliu, delegat cu problemele economice și de planificare. El a propus și inventat Canalul inutil, unde s-au comis masacre și orori inutile, pentru a chinui oameni. Era un sadic și dintre sadici se recrutează genocidarii”. Oare Petre Pandrea e conștient de teribila îndrăzneală, de marele risc pe care și-l asumă? Să scrii în pușcărie despre tendința dictaturilor spre genocid, când ai fost închis și pentru a fi afirmat că bolșevismul, indiferent de nuanțe, e o dictatură, să scrii despre masacrele și ororile Canalului, chiar dacă cel care le-ar fi inspirat e în dizgrație, e ori curaj sinucigaș, ori adâncă și totală naivitate... Sau, ciudat, rar și inegal amestec din ambele...

Ioan
LĂCUSTĂ

1951-1953. Aida Vrioni, martor al tristeților românești

O istorie dureroasă, dar multă vreme necunoscută – anii '50 ai veacului trecut, primul deceniu al instaurării regimului comunist. Ignorată premeditat de istoriografia și propaganda oficială a regimului, știută doar de cei care au trăit-o, ea a putut fi studiată abia după 1989. S-a putut afla, abia atunci, îndeosebi de generațiile mai tinere, care era viața reală a țării, cum reușeau românii să se adapteze noilor condiții. Și totuși, o istorie încă nu pe deplin cunoscută în adevărul ei, deși după 1989 s-au publicat numeroase documente, evocări, însemnări memorialistice.

Nimeni nu a reușit încă să surprindă complexitatea fenomenelor sociale petrecute atunci. Pe de o parte, elita politică și cea mai mare parte a celei culturale s-au trezit dislocate și aruncate din zona de lumină a scenei istorice. Modul de viață s-a schimbat brusc și tragic. Mărturii despre existența acestei categorii apar mai ales în dosarele penale, în documentele Securității, în jurnale ascunse sau în cărți memorialistice, publicate după 1990.

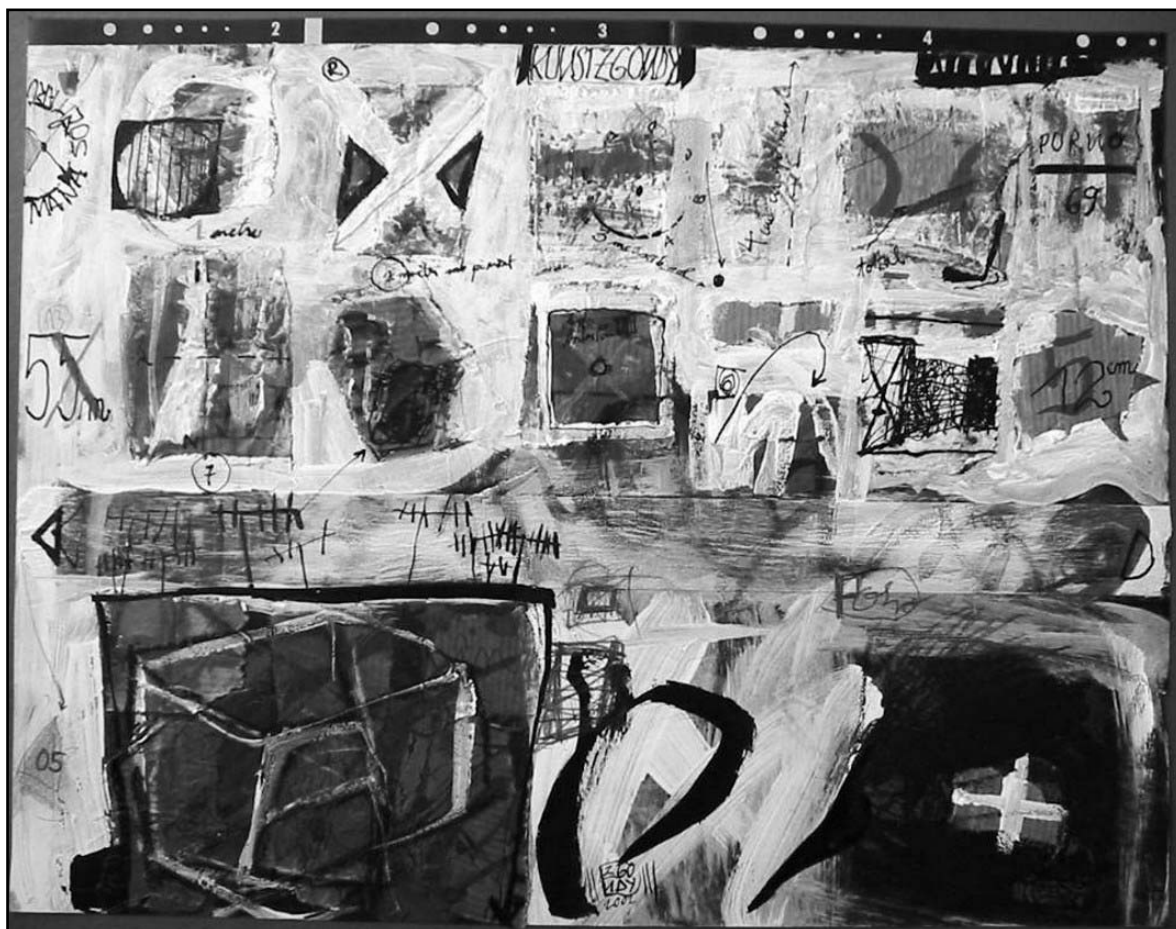
Pe de altă parte, câteva sute de mii de români au fost proiectați – mulți de bună credință, dar complet lipsiți de cultura și pregătirea necesare – să ocupe locul lăsat liber de prima categorie socială. Ziarele sunt pline de faptele lor, evident, prezentate într-o formă cosmetizată.

La mijloc s-au aflat alți români, pentru care schimbarea de regim politic nu a adus modificări majore în viața de zi cu zi. Se sculau de dimineață, se duceau la lucru, se întorceau acasă și a doua zi o luau de la capăt. Până și lipsurile și cartelele nu erau o noutate. Se obișnuiseră cu ele din anii războiului.

Despre viața celor din prima categorie vorbește și jurnalul inedit al scriitoarei Aida Vrioni (născută Marinescu; 1880-1954), ținut, cu intermitențe, în anii 1951-1954.

Uitată astăzi, nemenționată în lucrări de referință, Aida Vrioni s-a bucurat de notorietate în anii interbelici. Nu atât ca scriitoare (a publicat romanele *Rătăcire*, 1923, *Fata-sport*, 1925 și volumul de eseuri *Și zilele grăiesc*, 1927), cât ca editoare și publicistă. A debutat la vârsta de 16 ani în revista *Carmen*, fiind, apoi, redactor pe probleme feminine la ziarele *Adevărul*, *Dimineața*, *Țara*, membră în Comitetul Central al Uniunii Intellectuale Române și președintă a Secției Literare a Consiliului Național al Femeilor Române. A condus *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, între anii 1929-1940 și 1942-1943 (între noiembrie 1926 și decembrie 1928, publicația, întemeiată de Adela Xenopol – fiica lui A.D. Xenopol – s-a numit *Revista scriitoare*). Subintitulată *Literatură, artă, chestiuni sociale*, publicația găzduia colaborări de la Tudor Arghezi, George Bacovia, Liviu Rebreanu, Mărgărita Miller-Verghy, Hortensia Papadat-Bengescu, M. Sadoveanu, Camil Petrescu, Adrian Maniu, Eugen Jebeleanu ș.a. Aida Vrioni publica aici, alături de note de călătorie din țară sau străinătate, o *Cronică muzicală*.

Crezul său moral și artistic îl mărturisea în 1930, în revista pe care o conducea: „Scriitorii aceluiași neam nu prea se citesc între ei. Victime ale unui egocentrism feroce, nu vor să recunoască decât propriul lor talent, singurul real și existent. Mănuitoare a condeiului eu însămi – deși nerecunoscută, ba chiar necunoscută de marea majoritate a acestor victime – am reușit să mă imunizez contra contagioasei epidemii

și să nu-mi exagerez proporțiile. Mi-au displicut întotdeauna rolurile servile și șterse și deci n-aș fi acceptat niciodată să joc de bună voie pe acela de victimă, chiar dacă mi-ar fi fost impus de autocratismul propriului meu eu deformat.

N-am citit tot ce s-a scris în românește, pentru bunul motiv că n-am avut timpul material s-o fac. N-am înlăturat însă cărți bune, fiindcă erau scrise de necunoscuți și nici n-am citit cu smerenie cărți proaste numai fiindcă erau semnate de proaspetele noastre celebrități. Nu mă las impresionată de succese zgomotoase, deoarece o lungă și edificatoare experiență m-a învățat cum se montează.

Nu mă încred în reputații impuse, în talente etichetate și în geniile expuse în borcanele cu spirt ale reclamei. Mă revoltă tradiția și prestigiul numelui câștigat și nu admir din ordin, dacă lucrarea e slabă. Vreau să văd cu proprii mei ochi și să-mi

durez idolii după propriul meu crez. Nu îmbrățișez credințe pe care nu le simt și nu le înțeleg. Prefer să rămân necredincioasă. Să nu mă închin la nimeni, decât la altare goale”.

După război, ca mulți alți intelectuali care n-au vrut să se alinieze regimului comunist, a cunoscut o viață de privațiuni. În ultimii ani de viață, însingurată, bolnavă și la limita rezistenței, a ținut un *Jurnal* căruia i-a încredințat gânduri pe care altfel nu avea cui să le împărtășească. O amplă selecție din aceste însemnări inedite, păstrate la Arhivele Naționale, am publicat în revista *Magazin istoric* nr. 4-7/2001. Revin aici și acum, cu speranța că voi atrage atenția unui tânăr cercetător asupra acestui emoționant document și se va apleca asupra lui, publicându-l în întregime.

În anul 1951, an cu care începem prezentarea noastră, Aida Vrioni era în convalescență, după ce în anul precedent, în urma

unui accident, sănătatea îi fusese mult afectată. „Am o stare proastă și de dispoziție și de sănătate, notează ea la 23 martie. Toate merg anapoda”.

Aceeași stare proastă, în mod deloc surprinzător o găsim la Alice Voinescu, altă intelectuală din timpurile de odinioară. După 1948, trecuse și ea prin experiențe dramatice, umilitoare. La 6 martie 1951, Alice Voinescu nota la rândul ei în jurnalul amărăciunilor sale: „Frica, sub o formă sau alta, ne năpădește pe toți, mai mult sau mai puțin. Nu mai ești liber. Toți suntem triști, fără dorință de a trăi. Cu fiecare săptămână e un progres în decrepitudinea noastră. Am ezitat să întrebuițez acest cuvânt prea tare, dar când în loc să urci, cobori, asta e termenul. Să nu vezi decât mizerie în jurul tău, să nu auzi decât voci fricoase, îngrijorate, să nu mai fii sigur de libertatea ta, de ce să iubești viața. [...] Doamne, ce presiune nemiloasă la care supui un întreg popor! Măcar, am învățat ceva? Niciodată n-aș fi crezut că teroarea ar putea dura 6 ani și acum ne-am obișnuit să suferim, să respirăm cu un singur plămân, să trăim într-o acceptare fără margini”.

Duminică, 25 martie 1951, Aida Vrioni își amintește că „azi este Bunavestire. Altfel, nici n-aș fi știut! Unde ești, împărătească sărbătoare a primăverilor copilăriei și tinereții mele? Ai murit înaintea mea! Ce păcat!” La 26 martie, soțul, „tăticu’”, iese „pentru prima oară în oraș, pentru merinde care nu se prea găsesc, iar cele care se găsesc sunt grozav de scumpe.” La 20 aprilie notează că „s-a întâmplat cel mai de seamă eveniment din viața mea (asta e viață?) de șase luni. Am început să mă îmbrac la ora 5[17] și la 6[18] am pornit spre biserică, sprijinită în baston, de o parte, și de alta ținută de tăticu’. Ce ciudate senzații am încercat! De 6 luni nu văzusem strada, picioarele mele nu întâlniseră rezistența pavajului. Casele, lumea de pe stradă, zgomotul vehiculelor, totul mi se părea ciudat și îmi pricinuia o ușoară frică. Pierdusem obiceiul. Grație excepționalei mele voințe, am ajuns la biserică. Eram însă distrusă de oboseală. Intrarea mea în biserică a fost o adevărată

surpriză pentru preoți și pentru cei ce mă cunoșteau și nu mă văzuseră de 6 luni.”

Reținem și alte notații-document ale acelor ani de restriști și suferințe. „*Sâmbătă, 21 aprilie*. Nu mi s-a mărit pensia și nici nu mi s-a dat vreun ajutor de boală. Deși aflasem din mai multe părți că, ținându-se seama de boala mea, mi se va majora suma de mizerie de 5 300 lei lunar, care însumează și pensia – ajutorul lunar, pe care-1 primesc numai de un an. Au văzut și ei atunci că este ridicol și profund nedrept ca o scriitoare cu o activitate literară și culturală de peste 50 de ani să aibă pensie 2 800 lei pe lună!

Cum să trăiesc eu și tăticu’ cu 5 300 lei lunar, când de la naționalizare și stabilizare ni s-a luat tot? Ce nedreptate s-a făcut unor oameni atât de buni și generoși ca noi, care – dacă comunismul ar fi într-adevăr sinonim cu umanitarismul – ar trebui să fie considerați ca cei mai mari comuniști din lume.

Am avut o zi tare rea azi. Mi s-au sfărâmat toate speranțele. Iar plâns, iar suflet mohorât și întunecat. Mă întreb de ce oare președintele nostru [Mihail Sadoveanu, al Uniunii Scriitorilor], care este așa de bogat, nu are milă de colegii lui, care se zbat în mizerie și boli? Oare așa înțelege el și cu colegii lui să construiască socialismul? Ciudată interpretare!”

Iar a doua zi: „*Duminică, 22 aprilie*. [Floriile] Nu mă pot duce la biserică, să aud slujba frumoasă și să iau sălcii, mlădițe de sălcii sfințite. Toți prietenii veneau să ne vadă. Ce de prieteni aveam când primeam cu mese întinse! Acum s-au redus la 2-3. E drept, toată lumea e necăjită și nu-i mai este nimănui poftă de primiri și veselie. Și nici n-ar vrea, cred, să le mai facă, cum nu mai vrem nici noi.

Luni, 23 aprilie: Sf. Gheorghe. Nu mai știe nimeni că e azi Sf. Gheorghe, doar pentru aceia care-și serbează azi numele. Nicio ieșire. Mi se spargea creierul de atâta zbucium, căutând o poartă de scăpare. Până la urmă am găsit două: azilul sau moartea. Azilul, refugiul tuturor celor fără rude apropiate, sau părăsiți de ele, și moartea, salvarea tuturor celor care nu mai au nicio salvare.

Dacă nu se întâmplă nimic până în toamnă, suntem sortiți pieirii. «Poate numai

cerul să facă vreo minune», cum glăsuiește versul lui Marcel Bresliska, astăzi Marcel Breslașu [1903-1966]. Și acesta 20 de ani mi-a venit în casă, primit ca cel mai bun prieten, la orice oră va fi venit. Astăzi ne-a uitat. Nici un sprijin, nici nouă și nici Viorichii [fiica scriitoarei], care se zbate în lipsuri! E revoltător, cât de uitucă e lumea! Viorica îi dăduse cheia de la apartamentul ei lui Marcel și nevastă-si. Acum totul s-a uitat; el este mare personaj, iar ea este astăzi nevasta lui Beniuc, directoare – mi se pare – la Institutul Maxim Gorki.

Și mie nu mi se poate da un ajutor. E vorba de minimum, iar ei înoată în lefuri și onoruri. Trebuie să trăim cu 5 300 lei lunar. Așa au găsit cu cale cei care ne cunosc greșit, sau nu ne cunosc deloc.

Am adormit la 2 noaptea. Găsisem soluția: moartea!“

Joi, 26 aprilie, consemnează scene de la plecarea unor cunoștințe evrei în Israel. „Mi s-a povestit azi de dimineață o scenă care m-a emoționat până la lacrimi. Aseară, la ora 9, au plecat 1 200 de evrei cu trenul, din Gara de Est, la Constanța, să ia vaporul spre Palestina. O prietenă s-a dus la gară să vadă pe două prietene ale ei (mamă și fată) care plecau. Fata și-a lăsat aici un logodnic creștin. Mama se urcase în tren și fata încă pe peron cu logodnicul. Mama era în toate stările de teamă ca nu cumva fata să lase trenul să plece fără ea. În ultimul moment, după o despărțire sfâșietoare, s-a urcat în tren, după mamă-sa, în hohote disperate de plâns. Poate, este chiar sigur, că nu se vor mai vedea niciodată.

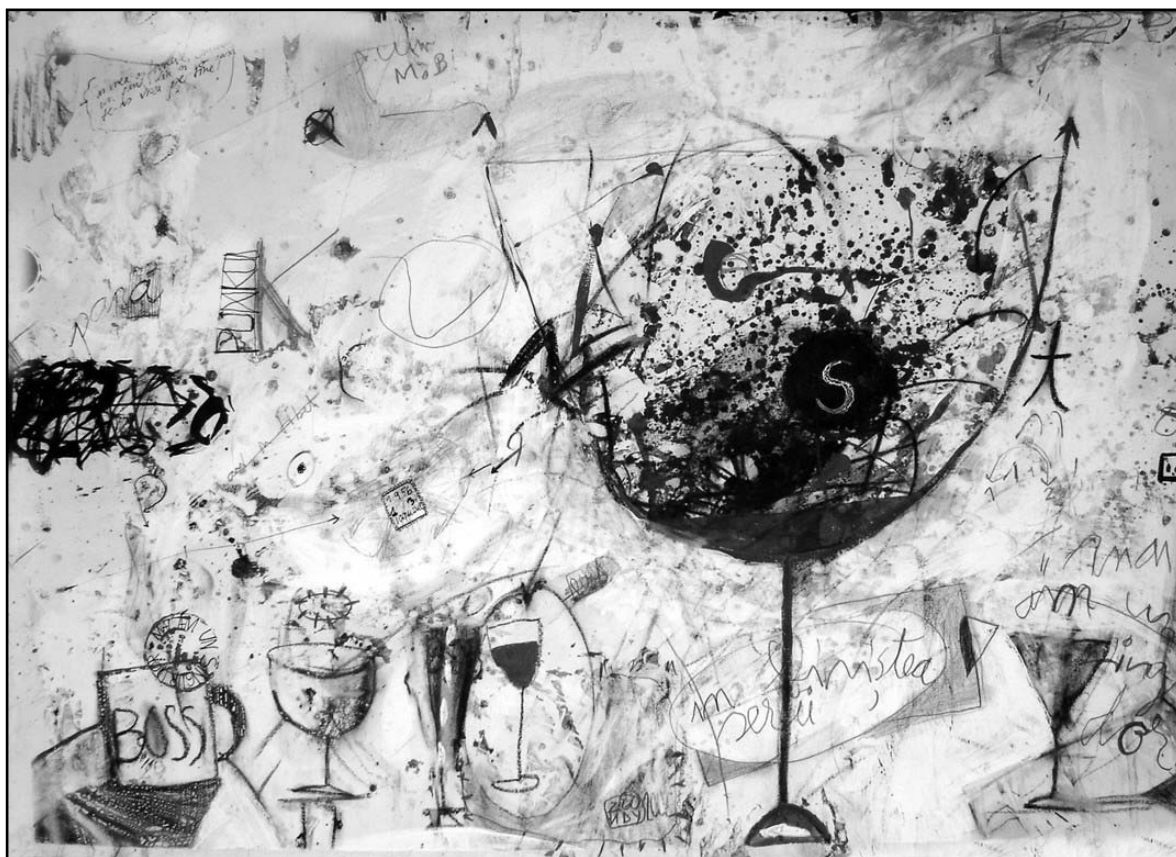
Erau mii de oameni în gară, care-și conduseseră rudele și prietenii și care, în tramvai, printre lacrimi, surâdeau spunându-și unii altora: «Lăsați, că peste 10-12 zile, plecăm și noi.» Pot pleca! Dumnezeuule, ce mare fericire. Îmi dau seama acum, mai mult decât oricând, ce înseamnă libertatea individului.“

Despre plecarea evreilor în Israel aminteste și un document de arhivă cam din aceeași perioadă, descoperit de noi la Arhivele Naționale Istorice Centrale, și pe care îl redăm ca atare; „Direcțiunea Regională de Securitate Galați, 12/67727, 9 febru-

arie 1951, [Către] Secția Raională de Securitate [Tulcea], Biroul Contraspionaj, la Legația Israelă [sic!] din București, str. Burghilea nr. 5, sosesc scrisori ale unor evrei care vor să emigreze în Israel în care ei se plâng de greutățile pe care le fac autoritățile noastre care se ocupă cu această problemă. Pentru ca Legația să nu folosească aceste scrisori în scopuri ostile regimului nostru, se atrage atenția tov. care luciază [sic!] la Biroul Controlului Streinilor, asupra comportărilor cât mai corecte cu emigranții. Pentru a verifica dacă aceste scrisori sunt dirijate de către Legația Israelă prin elemente sioniste, procedați la interceptarea scrisorilor adresate Legației pe adresa de mai sus, stabilind sensul acestor scrisori. Iar în cazul că prin ele sunt puse în circulație Autoritățile noastre le veți reține și înainta acestei Direcțiuni. Veți reține scrisorile în care sunt calomniate autoritățile noastre, dând curs liber scrisorilor prin care se cer lămuriri cu privire la emigrări“. Documentul era semnat de Izsak Adalbert, maior, și Matulea C., locotenent major, ambii din Securitate.

Amare consemnări așterne Aida Vrioni și de 1 Mai: „Sărbătoarea muncii! Cinstită cu un fast, un lux de costume și culori, o desfășurare de mase omeneste, cum nu s-a mai văzut în țara noastră până acum câțiva ani. O incitare pentru ochi. O evadare din cotidian. Dar câți bani cheltuiți și câtă oboseală pe bieții oameni! Pe aici [Aida Vrioni locuia pe strada Aurel Vlaicu, colț cu bulevardul Dacia, într-o cochetă casă transformată acum într-un local cu specific nemțesc] au trecut sportivii. Tineretul țării. Mai mult goi.

Flanele și șorturi în diverse culori. În genere veseli, deși erau chinuiți de necesități inexorabile. Ședeau doar de la 5 pe drumuri și trebuia să mai stea până la 2. Sunau din poartă în poartă și nimeni nu le deschidea, fiindcă ar fi năvălit sute și nimeni nu mai are oameni de serviciu ca să curețe după ei, dacă ar fi vrut să curețe. E pentru prima oară în viață că m-am gândit la chinul celor care trebuie să stea în picioare, pe străzi, câte 9-10 ore la rând. De ce oare s-or fi desființat vespasianele? Nu

erau estetice, dar erau foarte necesare pentru sănătatea omului.

Sportivii au defilat pe bulevardul Dacia, în fața ferestrei noastre. Mi-au plăcut mult stindardele a două grupe: unele înalte, bleuciel cu dungi roșii-albastre, iar celelalte, tot atât de înalte, galbene cu dungi verde închis. Erau de un admirabil efect.

În ușoara adiere a vântului, fâlfâiau ca niște aripi imense. Poți sau nu să aprobi total anumite ideologii, dar ce este frumos e tot frumos, fiindcă este absolut și universal.”

La 4 mai, îi vizitează un personaj familial, „Doctorul”, ajuns și el în mizerie. „Doctorul e acum arămiu la față, cu părul complet alb, slab și cu mâinile de muncitor al pământului. Lucrează toată ziua la mica lui fermă. Și ce mare chirurg era! Cum se pierde oamenii utili societății! Păcat! N-avem așa de mulți, ca să ne permitem luxul acesta. Nu concep ideologii care dau la o parte pe oamenii bine pregătiți, care și-au evidențiat meritele în slujba celor mulți. Pentru ce discriminări?”

Sâmbătă, 5 mai, continuă autoarea, „a venit dr. [romancierul Virgiliu] Monda. La 14 [mai] pleacă în excursie în Delta cu Sadoveanu și 58 de scriitori. Ferice de ei! Cu vaporul pe Dunăre, în luna mai! Cum m-aș duce și eu”.

Se cuvine o precizare. Excursia la care se referă Aida Vrioni a avut loc, cu o mare participare de scriitori de toate vârstele, printre care G. Călinescu, Geo Bogza, Camil Petrescu, Mihai Beniuc, Th. Cazaban, Mihail Sorbul Alexandru Chirițescu, Cella Serghi, Geo Dumitrescu, Mihai Dragomir, Petru Dumitriu, Nina Cassian, Dan Deșliu, Maria Banuș, Victor Tulbure și mulți alții. Participantă și ea, scriitoarea Lucia Olteanu, redactor pe atunci la revista *Contemporanul*, relatează în cartea sa de evocări *Declarație de avere*, București, 2002, un incident semnificativ petrecut la Tulcea.

Când vaporul cu scriitori a acostat la chei, excursioniștii au fost întâmpinați de un numeros public. Asistența a început să scandeze numele lui Sadoveanu. Masiv, acesta a coborât fragila scară de frânghii

groase. După numele lui, tulcenii prezenți au început să scandeze numele lui Ionel Teodoreanu, „minute în șir, cu o insistență neînduplecată”. Spre jena tuturor celor de pe vas, autorul *Medelenilor* „nu era acolo. Ionel Teodoreanu era un scriitor interzis, pentru că la rugămintea unor părinți, acceptase și apăraseră în fața instanței un grup de adolescenți, înrobiți unei utopii”. Prozatorul, interzis nedrept și abuziv de autorități, nu putuse fi scos din inimile și sufletele admiratorilor săi și din acel oraș de la început de Delta. Să urmărim alte notații ale Aidei Vrioni

Miercuri, 9 mai, scrie: „Anii trecuți se sărbătorea astăzi Ziua Victoriei. Acum au renunțat de a o mai serba. De ce? Nu știu. Poate fiindcă sunt prea mulți sovietici și prea multe desfășurări de mase de oameni. Păcat! Victoria e un nume așa de frumos și de înălțător!” Pentru a face rost de banii necesari medicamentelor și supraviețuirii, și-a vândut biblioteca „Noii posesori ai bibliotecii noastre – notează în aceeași zi – au telefonat când pot veni să ia mobilele. Tăticu, care este cu grija casei și care știe că avem atâta nevoie de bani, le-a spus că pot să vie vineri. M-am agățat de un fir de pai. Deci, numai 2 zile va mai sta în casa mea biroul mare cu placă de cristal, de la care am condus eu *Revista scriitoarelor și scriitorilor români* timp de vreo 15 ani, de când l-am cumpărat, și biblioteca noastră, căsuța cărților și scrierilor mele în tot acest timp.”

Reținem din același an, 1951, notații din lunile toamnei. La început de *octombrie*, „frig ca început de iarnă. Tremurăm toată ziua. Îngrozitor ar fi să înceapă iarna de acum. Am muri de frig. Ce bine era înainte! Terminam lemnele, telefonam și ne aducea în aceeași zi cantitatea care ne trebuia. Acum se cer formalități peste formalități și cozi de îngheață inima în om așteptând. Și până la urmă îți aprobă o cantitate insuficientă, împărțită în tranșe și tranșa din urmă nu ți-o mai dă niciodată. Așa a fost în ultimii ani. De ce o fi mai existând minciuna celei de-a treia tranșe?”

Nenumărate șicane administrative. Luni, 8 *octombrie*, soțul „a stat 4 ore de coadă la

miliție pentru cartea de imobil! Oameniiăștia nu știu ce să mai inventeze, ca să exaspereze publicul. Un bătrân de 71 de ani peste 4 ore în picioare. Cred că dacă înainte s-ar fi trăit tot așa de greu în țara noastră, nimeni n-ar fi ajuns vârsta de 70 de ani. Nu se știa de cozi și lumea era mulțumită.” La 16 *octombrie*, primește vizita unui funcționar de la Comitetul de Artă și Cultură. „Era un om mai mult bătrân, modest dar curat îmbrăcat și cu o șapcă în cap. Îmi spune că în urma memoriului meu și cererii mele adresate tov. [Ed.] Mezincescu (președintele Comitetului pentru Artă) a fost trimis să cerceteze cazul meu la fața locului. A rămas profund mișcat și înduișat de starea mea fizică și financiară, m-a întrebat de ce stau în frig și, cum era la curent cu memoriul meu, cunoștea toată activitatea mea culturală și literară timp de o jumătate de veac. De o rară delicatețe sufletească, îmi dădea a înțelege că el îmi cunoaște activitatea din reputația mea, nu din memoriu, pe care de bună seamă îl citise cu multă atenție. Mi-a spus că este, sau a fost, muncitor la C.F.R. și era mândru de acest lucru. Mi-a mai spus că speră ca la 7 noiembrie să mi se facă ceva, că Comitetul pentru Artă protejează pe toți creatorii de artă și mi-a dat de exemplu pe un bătrân actor care umbla prin provincie și care niciodată n-a strălucit ca talent că are pensie de 15 000 lei lunar. La mirarea mea, mi-a spus că și mie speră să mi se facă [pensia] în jurul acestei sume, nu numai pentru munca mea de 50 de ani, dar și fiindcă am fost prima ziaristă din țara noastră.”

Vineri, 26 *octombrie*, de Sfântul Dumitru, notează: „Cine mai își amintește azi de sfinți? Ziua unui sfânt era până mai acum câțiva ani o zi de odihnă, de reculegere. Azi e o zi de muncă, ca toate celelalte. Nu se mai serbează decât sărbătorile laice: aniversările câtorva fapte care marchează evoluția socialismului în curs. Atunci se bucură poporul, dar nu se odihnește. Bucuria e dinamică, nu statică și mulțimea trebuie să și-o arate prin mers și strigăte, timp de câteva multe ceasuri. Dar, cel puțin, știe că s-a bucurat”.

În ajunul unei sărbători comuniste consemnează: „ Marți, 6 noiembrie. În vederea

zilei de mâine [7 noiembrie] piețele și cooperativele au fost foarte bine aprovizionate. Au găsit chiar mușchi de vacă la măcelărie! S-a luat pentru mine 1/2 kg. Am voie să mănânc carne friptă. Dar o găsesc așa de rar. Trăiască 7 Noiembrie!”

Dacă sărbătorile comuniste beneficiau cel puțin de o abundență alimentară, fiind așteptate cu nerăbdare de bieții oameni pentru a se aproviziona, cele religioase erau petrecute în ascuns. Așa era Intrarea Maicii Domnului în Biserică, la 21 noiembrie: „Mare sărbătoare bisericească – scrie Aida Vrioni. Dar cine le mai știe și le mai ține? Doar biserica și câțiva credincioși, dacă nu sunt și aceștia zăpăciți de grijile zilnice și de necazuri. Și au atâtea necazuri bieții oameni! Ni s-a raționat lumina electrică – continuă necăjită scriitoarea. S-au dat cote imposibil de respectat. S-a revenit asupra măsurii trecute. Poți consuma cât vrei, dar s-a scumpit kilowatul la 30 de lei. Deci reducere forțată de consum electric. Cine va putea plăti mii de lei pe lună, numai pentru lumina electrică, când majoritatea lefurilor variază între 3 și 5 000 de lei! Poate numai cei care au sute de mii de lei lefuri pe lună.

S-a raționat gazul (petrolul): 8 litri pe lună! Oamenii nevoiași care se încălzesc și găsesc la lămpi de gaz sunt consternați. Chiar și această cotă se dă numai celor care posedă cartele de lemne; cei care n-au dreptul la lemne n-au nici dreptul la gaz! S-a revenit în forță și asupra acestei măsuri: se menține cota lunară cu 10 lei litru și se vinde la liber cu 16 lei litru. Nici sare de bucătărie nu se găsește. Se vede că au secăt salinile. Se găsește doar în cutii, din acelea mai scumpe. Doamne! S-or termina vreodată turmele de oi-oameni de pe la ușile prăvăliilor? Ce spectacol înapoiat și degradant. În ce stare ne-au adus repetatele masacre omenești.”

Tristețile vin nu numai din lipsurile materiale, ci și din renunțările silite la bucurii spirituale firești în anii anteriori. Melomană, Aida Vrioni era o nelipsită a sălilor de concert, de la Operă.

Cu multă tristețe notează *miercuri*, 5 decembrie. „Astă-seară se dă *Traviata* la

Operă cu o primadonă și un bariton de la Opera din Budapesta. Acest simplu anunț, citit într-un ziar, mi-a făcut așa, ca o spărtură în minte, care a îndesat în valuri adevărul care mi se ascunsese până acum: eu am ieșit din rândul lumii; nu mai sunt om. De ani de zile nu mai frecventez Opera, eu, o îndrăgostită de muzică; nu mai frecventez concertele simfonice și nici un fel de concerte. Trăiesc ca un nenorocit pe marginea drumului.”

Pregătirea sărbătorilor de iarnă este o adevărată aventură: „*Sâmbătă*, 22 decembrie. Preparative de Crăciun. Am găsit, în sfârșit, cele trebuincioase pentru caltaboș. *Duminică*, 23 decembrie. Azi s-a purces la facerea caltaboșului. Ochi flămânzi și poftă de mâncare amânată pe marți.”

În acest univers mohorât, mici semne de solidaritate umană provoacă emoții deosebite: „De dimineață, notează autoarea, Florinel [fiul] a fost trezit printr-o apreciable surpriză. Un lucrător din fabrica din Craiova, unde a fost Florin director, a venit să-l vadă și să-i aducă o mulțime de bunătăți alimentare.

Auzise că Florin o duce destul de greu și a vrut să răsplătească și el purtarea bună pe care a avut-o Florin față de lucrătorii din fabrică. Cum or fi zicând ăștia de azi că lucrătorii au fost oprimați pe vremea burgheziei?! Or fi fost, dar oare n-a existat nici o excepție?”

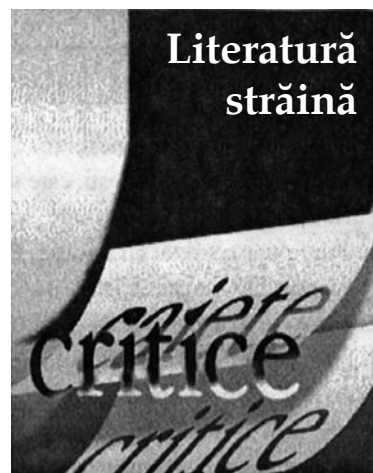
Reținem, în fine, și aceste ultime notații din 1951. „*Luni*, 24 decembrie. Ajun de Crăciun. Magazinele închise. Modă nouă! Lumea e furioasă că n-are de unde-și cumpăra cele necesare pentru Crăciun. *Marți*, 25 decembrie. Crăciunul. Al 72-lea. Uluitoare performanță din partea unei făpturi delicate și firave cum am fost eu. Pe la 10 1/2 m-am dus la biserică, sprijinită de tăticu’ și de baston, Doamne! Cât de bine mă simt în atmosfera de reculegere de acolo. Cât de mult calm și senin se coboară în mine. Era biserica plină de lume: de toate vârstele și de toate felurile. M-am bucurat mult.

Un neam care nu-și pierde credința nu pierie niciodată.”

Rainer Maria Rilke

Jurnal. Westerwede.

Paris. 1902

*Il y a quelque chose de plus
beau encore qu'une belle
chose, ce sont les ruines d'une
belle chose!*

Puvis de Chavannes

14 ianuarie

Dacă s-ar ajunge vreodată la aceasta, la a nu mai socoti valoarea omului după aptitudinea pentru anumite meserii, ci după

15 ianuarie

Va veni o vreme în care va părea aproape comic faptul că bărbatul a putut să perceapă, ca pe o superioritate, diferențele psihologice care îl despart de femeie; pentru că este sigur că valoarea omului nu se va [aprecia] cândva după înclinația pentru anumite meserii, care dinspre profunzimea vieții

26 ianuarie

Duminică: înainte de masă, Bremen:

Vizită la baronul Berger, la Hillmans-Hôtel. Berger despre viața cotidiană. Conferință. Despre drama naturalistă. Starea care pătrunde politic în viața publică devine de fiecare dată adaptabilă scenic. Drama proletarilor. Dialectul și ce aduce acesta în-suși cu sine. Ce își permite poetul când se străduiește să vorbească precum omul obișnuit, care nu poate spune, cu certitudine, ceea ce crede. Poetul ar trebui să poată spune tot ceea ce celălalt nu poate exprima, în loc să se agațe de înguste, întâmplătoare lui cuvinte. În aceasta ar consta izbăvirea pe care o poate mijloci opera poetică. Și de aceea dramele naturaliste nu pot salva. Prin generarea predispoziției întru natural. Drama născută treptat. Noul poet

încă lipsește. Până atunci, ar fi sarcina teatrului să aplice inovațiile și simplitățile câștigate grație dramelor nat[uraliste] la drama clasică,

27 ianuarie

în care se află mai multă psihologie modernă decât ești înclinat să crezi. Explicație ingenioasă de ce mulți nu-l mai pot citi pe Schiller. Pentru că nu își mai amintesc de el, ci de ceea ce au fost ei atunci când l-au citit pentru întâia dată (poate la 15 ani). Diner la Halem. – Doamna von Halem. Baronul Berger vorbește foarte mult și extrem de spiritual și ager, nu fără o oarecare vanitate. –

Seara, sosește pe neașteptate Friedrich Huch. Rămâne la noi 10 minute, până la poștalion. Observator. Își controlează observațiile. Încearcă să înțeleagă fiecare caz, așa cum i se cuvine cazului, fără a-l lega, vreun moment, pe acesta și propria lui dispoziție de cel următor. Dimpotrivă, constată prevăzător anumite legături între evenimente îndepărtate. Scenă: poștalionul întru totul prea-plin. Huch ia ultimul loc, pe capră. Eu: „nu Vă va fi acolo prea rece?...” Pentru a scrie în voie despre asta îmi lipsește timpul.] Friedrich Huch. Astfel se sfârșește duminica [lui] 26.

28 ianuarie

Marți: ieri vizitat pe Fritz Mackensen.

Vorbește despre judecata îngustă a lui Vinnen. Și totuși e vorba de a înțelege ceva, în același timp, drept o mărime diferită; de ex. Dürer și Rembrandt și Mantegna. Deși ei sunt, fiecare în parte, o lume în sine, deși între ei se află atâtea „milioane [de ani] lumină”. – Vizită la Modersohni. – Nimic îmbucurător. Doamna Tischler Schulz -

model pentru alimentația copiilor! – Așa – Seara: Vizita lui Vogeler; aduce vinieta pentru cărțile mele. Plimbare prin cenușia seară cu zăpadă. Lectură: „Palomides” „Trésor”.

Azi: Bremen. Probe. H. Matthes, repetiția principală cu costume. Călugărițele mai bine, Beatrix foarte rea, foarte goală, foarte patetică... Prânzul la familia Pauli: doamna Weingartner - vecina mea. Vogeler a primit comanda pentru argintăria senatului. Dimineața intrat pe polei, seara înapoi pe dezgheț, sub extrem de călduțul cer înstelat.

29 ianuarie

Încheiat eseu despre Vogeler pentru artă și decorațiune. Scris la Bremen către doamna Rassow și către domnișoara Vonhof, scrisori expres, pentru a ne-o salva pe Beatrix.

După-amiaza, o clipă la Vogeler. Va prelucra mai intens pagina de titlu a cărții mele. Caiet [apărut la editura] Insel cu o minunată gravură în lemn de G. Minne. Botezul lui Cristos. Cele 4 mâini. Expresia. O poezie în ritmul unui lemn prețios.

Seara început să citesc Aglavaine et Sélysette. Severe consecințe ale zilei în oraș. Oboseală. Măhnire. –

Azi, acum un an, a venit Clara Westhoff la Berlin.

Noapte cu nori mari în dreptul lunii. Clar obscur. Rece. Visez la conferința despre lui Maeterlinck.

31 ianuarie

Zi senină de iarnă. Spre oraș, cu Heinrich Vogeler. Pe trăsură lui Vogeler. Capitain Golldgräber. Povestea lui Vogeler despre familia Rickmers. Probă. D-șoara Vonhof se concentrează tare. Îi citesc Sora Beatrix. (Actul al 2-lea și al 3-lea) După-amiază ne ocupăm mai întâi de călugărițe, apoi de sora Beatrix singură: merge. Firește: asta nu este o întrupare a intenției maeterlinckiene, însă, cel puțin, o concordanță parțială cu intimidele mele concepții ale unei posibile împliniri. – Ziua juriului. – Juriul: Mackensen, H. H. Meyer, sculptorul Kropp, prof Kühl, Hans Olde, Dr. Pauli. Kühl se dezlanțuie printre tablouri; lucrărilor noastre, spune Schumacher, le curge sudoare șiroind în jos: „Totul a fost respins de către Kühl!” le strig Modersohnilor, pe care îi întâlnesc seara pe drumul meu spre tren. Dragă întoarcere acasă.

1 februarie

Sâmbătă:

Trebuie să încep să mă gândesc la conferință: serios, însă nu e nici ușor, nici greu. E pe undeva la mijloc. Dumnezeu, când îmi imaginez publicul - [format din] Halem și Maeterlinck: „Spuneți tuturor surorilor... Da, ce să li se spună...” Nu înaintez și le neglijez pe toate celelalte, în afară de scrisori etc.

Friedrich Huch a trimis deunăzi o carte de Klages despre George; abia de am răsfoit-o.

Părinții Plump au fost aici, cu viitoarea elevă a Clarei, Milli Plump. Domnișoara Milli Plump. Clara i-a găsit o locuință cu chirie la Garwes și se pare că părinții, care sunt părinți destul de buni, au câștigat o foarte mare încredere. Așadar, Clara are o elevă; partea cea mai bună e că a scris în jur-

nalul ei ceva extrem de frumos și de inteligent.

2 februarie

Duminică:

Azi vine d-șoara Vonhof, spre a poza drept model pentru masca de madonă. În jur de 12 și ½ o iau, împreună cu Kück, de la Worphausen. O întâlnesc deja pe drum. Clara încearcă să înceapă înainte de masă. Merge prost. Luăm masa; apoi d-șoara Vonhof se află în camera mea de lucru; îi arăt Doudelet, pentru a i-l aduce aproape pe Maeterlinck: o interesează într-adevăr mult, deși, după cum se pare, nu înțelege textul francez. Dumnezeule, ce frumos e acest ceva, acest: ma mère, n'entendez-vous rien // ma mère, on vient avertir; ma fille, donnez-moi vos mains, ma fille c'est un grand navire" La care se adaugă popasul în această încăpere, priveliște acestei mări dinaintea celor trei mari ferestre: e ceva

de neuitat în această foaie: o amintire răbufnește spre ceva înfricoșător și îndepărtat, pe care nimeni încă nu a putut să o uite.

3 februarie

Am tradus câteva versuri din Douze chansons. Începând cu poezia: cele șapte fecioare de la Orlanmünde.

...fecioarele, șapte, din Orlanmünde
se mișcă, după-ale zânelor morți,
fecioarele, șapte, din Orlanmünde
și se îndreaptă spre porți.

În afară de aceasta, am mai tălmăcit și câteva alte poezii, frumosul sfârșind în cadențe monumentale: „J'ai cherché trente ans, mes soeurs...”

Ieri, în cele două ceasuri în care d-șoara Vonhof i-a pozat, Clara a făcut o mască, al cărei efect este cu totul surprinzător. Mai întâi, concepția, din nou foarte marele meșteșug cu care extrage esențialul din

toate lucrurile; și cât de încântător e tăiată, exact la hotarul însemnătății ei. Expresia este aceea a unui surâs extins peste întregul chip, aidoma unui tăcut, strălucitor vâl...

4 februarie

Ieri au ajuns mai multe scrisori, însă nimic special. Azi, o mare scrisoare de la Eysoldt.

Lucrez întreaga zi – ieri și azi la conferința despre Maeterlinck. Azi cred că sunt, într-o oarecare măsură, gata. În „Börsencourier”-ul de azi se găsește ceea ce Maeterlinck a resimțit și a scris după întâia lui călătorie de unul singur cu mașina... pentru acest poet, care se sprijină atât de bucuros pe ultimul și pe cel mai nou adevăr, evenimentul devine, firește, plin de însemnătate, căci îi prilejuiește o serie de mari alegorii, frumoase și de neuitat.

„Și-n dreapta și-n stânga curg pašnic lanurile de grâu, aidoma unor adevărați curenți de verde... și: eu cuceresc câmpiile, care se închină dinainte-mi... Mai întâi, precum o mireasă fluturând frunze de palmieri, îmi iese strada în întâmpinare...” ș.a.m.d.

24 august

Scrisoare către Aëâêñ. Ááíya:

...nu am nicio legătură cu oamenii, nu particip la niciun cerc, la nicio mișcare: îmi sunt propriul cerc și propria mișcare spre interior: Așa trăiesc eu...

27 octombrie

La Mr. Gallimard, 79, rue Saint-Lazare. Fleurs du mal. Tablouri. Cézanne, Renoir, Carrière. În special Carrière. Anecdote, veselie, bună dispoziție de colecționari. Oră în atelierul Clarei: *Grădinile se duc...*

Seara, mica Crêmerie.

Carrière e totuși foarte bolnav, în ciuda operației. Poate că e sfârșitul.

Klossowski a fost în rue de l'Abbé de l'Épée. A întâlnit-o doar pe Clara. A fost stânjenit, timid. Locuiește rue Mazarine, rămâne o vreme.

Am plecat în urmă cu opt săptămâni. Și sunt încă acolo unde mă găseam pe atunci, acum 8 săptămâni. Nu se întâmplă nimic: asta înseamnă eu nu mă întâmplu.

28 octombrie

Începe guturaiul. Încercat ieri efectul căminului și găsit strașnic. Căldură la creștet. Ieri, scrisori către Rodin (franceză) și Vogüé (germană).

După-amiază: către 3 ½. Pe turnurile de la Notre-Dame. La himerele ce privesc în jos, spre tăcuta curte cu rotunda fântână. Animalul ce sfâșie câinele. Pasărea cu pânza în jurul capului și a umerilor. Bărbatul cu mâna nervoasă și barbă. Urcuș. Ceas de seară. Orașul. Casele, încâlceala, depărtarea. Coborâșul. Scara întunecată, fără de sfârșit, piatră în piatră. Jos. Evadare din Crêmiere, dinaintea bărbatului bolnav, din fața bolii lui, a morții lui. Cină scumpă, ceai, gibier. Citit Baudelaire cu voce tare. Confession... Tristesse de lune.

29 octombrie

Guturai în desfășurare.

Dimineața. Perspectiva de a avea atelierul. Luxembourg-ul în ezitanta dimineață. Cum sar caii de bronz, nări strălucitoare. Apa, peștii aurii. Cartea lui Wassermann. Însemnări despre ea. Cu vaporul la St.-Cloud. Ambii pictori ital[ieni]. Sosirea. Aleile, nemăturate, scufundate în frunze. Violet închis, cele ale plopilor, deschise, de culoarea mierii, ale castanilor și deasupra lor, altele, ale acelorași castani, însingurate, extrem de mari, intacte, aurii. Sfârșitul aleilor. Cețurile, apele, sălbaticile, cele prefăcute în oglinzi. Terasale. Flori roșii ard, tresar. Aer cenușiu, ceață, solitudine. Drum spre casă. Clasa a doua. Lungul, rătăcitorul tren, pe una dintre sutele de șine; care îi gonește prin fața ochilor. Oprire îngrijorătoare în tunel. Sosire. Gar [sic!] St. Lazare. – Boulangerie pe Boulevard St. Michel. Mere Renette și Trebitsch. *Apus de lume*. Bărbatul care e nimicit duminicile.

20 octombrie

Guturai crescând, descrescând.

Zi cenușie. Ceață apropiată, umedă, palpabilă, în locul întregului aer, lucruri umede. – Încercarea de a fi în Luvru și de a privi. Femeia cu tristul, copilărescul chip, cu ochii ce, pierduți în depărtare, privesc, așteaptă, în vreme ce mâna se joacă tăcută

cu delicatul lanț. Holitscher a scris despre ea. O clipă înaintea lui Holbein. – Ședință în atelier. Dacă va deveni încăperea mea? – Această nehotărâre. Dacă sporește, devin paralizat și imobilizat cu desăvârșire ... Facem cumpărături: cafea, ceai... Lingură. Această femeie rea care ne privește strâmb „ces anglais” și ne vinde fără plăcere lingură și cuțit. Vin lucrurile, balotul. Cu fierbătorul de ceai, cu paltoane, pătura din Abruzzo. Cu ele, iarna. Cu ea, munca ei, această multă muncă, pe care o leg de ea, pe care doresc, vreau, – o voi lega?

31 octombrie

Guturai, însă și în rest –

Scrisoare de la doamna doctor Voigt.

Și încă o zi. O blândă noapte adâncă, adâncă. Ceața de afară a devenit ploaie, ploaia, zgomot; astfel am adormit, parcă alături de o voce, am dormit adânc. Dimineața: am mers de-a lungul cheiurilor; am citit; am cumpărat o revistă Minerva, ce conține notițe despre Falguière. Am fost la Cimitière Montparnasse. Pregătire pentru Sărbătoarea tuturor Sfinților. La porți - flori, crizanteme, ochiul-boului și violete. Coroane de mimoze... Femei bătrâne, pe care nu le vezi altminteri pe la morminte, ocupate, aplecate, încovoiate... Fac mormintele ca pe paturi, netezesc pietrele și umflă florile. Femei bătrâne, cu pleoape roșii, ridate. În Luvru. Desene de mână. Leonardo. Studiu de veșmânt, Isabella d'Este... Dürer: cap de femeie pe verde închis... În atelier. Éducation sentimentale. Oh! Seară. Ceai acasă. Discuție despre Apusul de lume al lui Trebitsch. O capodoperă, o mică, fericită reușită.

1 noiembrie

Fête de la Toussaint: Drum la Madelaine. Întoarcerea. Versuri. Seara unei sfinte. Poporul era însetat, astfel că Unica fată neînsetată se duse, se duse să conjure pietrelor apă pentru un popor întreg. Însă fără de semn rămase ramura de salcie. Și ea obosi din cauza îndelungatului mers și, în cele din urmă, știa doar că

Poporu-i însetat, încât o fată
urcă pe stânci, doar ea neînsetată,

întregului ei neam să-i afle apă.
Dar ramura de salcie rămase
fără de semn și, ostenită-n cale,
află că suferinței se dedase
doar un bolnav băiat, cu care
bănuitori ei se priviră-n seară...
Și-atuncea tresări tânărul ram
în mână-i, însetat, precum o fiară...
și-nsingurată-și calcă propriul sânge
care sub ea în lungi șiroaie plânge.

Prânz. Drum inutil la Musée Guimet. Apoi ce. Călătorie pe Sena la Notre-Dame. Ceață dens plouândă. Serviciul divin. Bărbații în aur, cei cărora le privim în față. Bătrânul preot în întuneric. Roșul veșmântului său. În spatele lui, adâncul amurg al bisericii. – Cina în res[aurantul] ital[ian]. – Ravioli. Acestea sunt buzunare de aluat: nota bene. Ședem apoi dinaintea unei cafenele pe marile bulevarde, întoarcere acasă, temătoare. Noapte.

2 noiembrie

Ziua morților

Luxembourg. Manet. *Balconul*. Barele verzi de fier. Rochia femeii, acolo unde înconjoară văditul braț drept, acolo unde cade, acolo unde întunecă. Expresia. Singurătatea femeii. Fata ce își încheie mânușa. – Monet. *Dejunul*. Oh, fața de masă, umbrele, luminile, ceștile, fructele: trandafirul. Mai ales el. Tăcerea băiatului jucăuș. Chipul orei... După masă. Musée-Guimet. Picioarele Leukyonei, Cum se rotește piciorul din călcâi. Măinile ei. Capul ei, părul ei. Hetaira. Apoi Thais, alături de cel împovărat, de anahoret. – Apoi: St. Cloud. Amurg târziu în parc. Aur. Cum aurul întârzie amurgul, făcându-l strălucitor. Încă mai strălucește. Domol urcândealei late, liniștea. Apele îndiguite, ce oglesc, ce oglindesc întunecat. – Întoarcerea acasă cu vaporul. – Cina la W.'ber. Camera este parțial schimbată. Se poate locui de mâine. La prânz, încă una: popa și târfa la o masă. El și ea și lumea.

3 noiembrie

Azi a fost o minunată dimineată de toamnă. Am mers prin Tuilerii. Tot ce se afla

spre răsărit, în fața soarelui, orbea. Ceața acoperea tot ce era luminat, ca o perdea cenușie. Cenușii în cenușiu stăteau statuile în încă nedezvăluitele grădini. Flori însingurate se ridicau din lungile straturi, spunând: roșu, cu o voce speriată. Apoi veni un bărbat foarte corpulent de după colț, din spre Champs-Elisées; avea o cârjă, însă ea nu mai era proptită subsuoară, o ținea cu ușurință înainte-i și o ridica cu tărie și cu bucurie, ca pe un baston de vestitor. Le zâmbea în trecere tuturor, soarelui, copacilor. Pasul îi era timid, precum cel al unui copil și totuși incredibil de ușor, plin de amintirea mersului de odinioară. Te-ai putea gândi că această dimineață de toamnă, cu lumina ei pură, crescândă, cu aerul ei tare, îmbibat de o sănătoasă ofilire, l-a făcut să se încreadă și să poarte cârja altfel decât în ultimele săptămâni lente, ce trecură abia odată cu această clipă...

4 noiembrie

Luat o nouă sticlă pentru ceas. Sperietură: încălzit azi dimineață, între 8 și 11, cu lemne în valoare de 4 frcs. Așa-i aici. Așa e totul. Acest lemn e frumos, sunt bucăți rotunde, frumoase, dar s-ar putea încălzi la fel de bine cu creioane. Apoi scris scrisori. Către Floury, editor, mătușa G., către Gutbier, către Filly. Și tot fără de lucru. Nimic. Și ziua e din nou o sărbătoare. Cerul este de acel palid, tăcut, îndepărtat albastru, prin care, dacă am putea zbura, am cădea în loc să urcăm. Bizar sincronizat atârână, vreme de cinci ore, între noul gri al dimineții și amurgul de culoarea cenușie a înserării. Copacii își ridică vârfurile, străzile par goale și duminicale și turnurile se înalță mai albe ca de obicei. Și grădinile. Cine ar putea totuși să privească în grădini. Să fii sigur, să șezi și să privești în grădini și prin grădini mai departe. Poate că asta ar fi de ajutor. Am atâta nevoie de ele. Dar niciuna în afară de a mea nu-mi poate folosi. Și unde e el... acest propriu ajutor intern, acest sprijin?

5 noiembrie

Azi dimineață am scris câteva cuvinte despre *Molohul* lui Wassermann și am

înștiințat despre nuvela lui Trebitsch *Apus de lume*. Către „Bremer Tageblatt” pentru douăzeci de mărci. Din nou către tatăl meu, căci ieri au ajuns, spre seară, frumoasele haine de iarnă. Dejun. Jardin des plantes. *Cedrii din Liban*. E precum un vis. Imaginează-ți un copac foarte mare. Trunchiul se desparte, foarte sus, în alte trunchiuri mari, care se întind spre toate colțurile lumii, în bizare, puternice ramificații și care poartă la capetele lor nespuse de netede mănunchiuri de ramuri, ce se țin vertical, aidoma unor palme. Astfel se întrepătrund aceste crengi unele cu altele și atârână împrejurul copacului și par aidoma acelor lungi și întinși nori ai serii, care, uneori, atunci când soarele a apus deja, stau jos pe cerul stins. Și alți copaci, mai mici și de același chip, apar îndărăt și întregul

6 noiembrie

peisaj se preface, e transpus în orizontală, de parcă ar fi sub apă, iar ramurile par să se afle aidoma unor insule plutitoare pe felurit de înalții curenți. – Animalele. Foca, precipitată, scufundându-se, tipând cu capul ridicat. Pelicanii cu aripile și cu ciocurile lor mari. Bogatul fazan auriu, cu capul de aur, cu gulerașul verde, cu pieptul roșu și cu capătul albastru al marelui penaj. Și cum se prelinge roșul prin coada pătată maroniu, de culoarea frunzișului. Pantera; ursul culcat pe spate, sorbind, într-o adâncă și imperturbabilă desfătare, măduva unui os. Leul. Leoaica, cu neobosita și sinistru ei nelinește. Un alt leu dormind. Tigrii, ce stau tolăniți în umbră. – Șerpi dormind. Crocodili dormind; somnul lor greoi, ce pare vechi aidoma atâtor ani. – Întoarcerea pe Sena. Devenire cenușie de aur a serii în Luxembourg. Versuri, versuri în sus și-n jos. – / Azi 6. soarta Ullei Fangel. Scrisoare către M. Harden. Factură.

7 noiembrie

Iarăși o zi de așteptare. *Știința voioasă*, (pag. 69-70) – Scris doar câteva scrisori. În *Education sentimentale* (pe care am citit-o acum, în sfârșit) un capitol bun, penultimul. Doamna Arnoux vine încă o dată la Frédéric. Vine și pleacă, aste e de o blândețe

nesfârșită. Atmosfera unei frumoase zile târzii de toamnă. – Dar asta nu poate salva cartea. E aproape proastă, nu are măsură și nici măreție. – Către seară ajung coșurile din Westerwede. Acum îmi am lucrurile dragi în juru-mi. Cristos-ul, cărți, cărți rusești. Băieții șezând. Pătura roșie. Propriul pat bun. – Am citit apoi Stefan George, din *Algabal*. Aici îl așteaptă pe împărat porumbelii săi... Cântăreți la fluier pe Nil... și *Rondul*. – Și versuri rusești. Garșin, Cantece populare. În sunetul acestei limbi se află, în ce mă privește, mii de amintiri, precum și o știință a multor lucruri. Kaëú yôî áú áûêî!...

8 noiembrie

Zi de așteptare ratată.

După-amiază Grand-Prix de Rom. –

Tema: reînvierea fiicei lui Jairi!

Seara neîmplinit intenția de a merge la Concert rouge. –

Furtună. La noi se aude de parcă s-ar întinde peste depărtări, peste câmpie.

Noapte.

Am citit, înainte de a adormi, Stefan George.

9 noiembrie

Duminică.

Dimineață de vară și după-amiază de toamnă.

Mergem la Versailles.

Plimbare prin castel. Tablourile cu lupte.

Sala oglinzilor cu ale ei ferestre înalte.

Parcul. Mâncare pe micul balcon.

Alături este o Conférence, de care publicul versaillez se apropie, prin întinsa curte, într-o bizar-festivă mică burghezie. Cum își îmbracă ei grabnic mânușile... Apoi mai departe, drumul în jurul parcului. Cum zace peisajul, pădurile, satele, liniile orizontului. Trecând de mijloc, îndărătul plopilor. La vechiul Bassin, unde sunt treptele pe care apa nu le mai atinge și figurile de piatră, în sus tronând... lunga alee, la al cărei sfârșit se află terasa cu poarta întunecată, mărginită de auroră, a castelului scăldat în raze. Cum arde cu toate ferestrele. Înainte-i, cenușiu apei și grupurile de bronz. Deasupra, luna. Și, dintr-o dată, ferestrele superioare se bucură de-o noapte cu lună. –

Drumul spre casă. Un ceas în restaurant, o scrisoare de la Heinrich Vogeler.

10 noiembrie

În această noapte, după 11, a fost un foc într-o casă de vizavi. A fost aruncat de pe fereastră un obiect arzând. Oameni stăteau pe stradă, înghesuiți unii într-alții, în jurul flăcării și călcau în picioare scânteile. Înăuntru erau voci derutate, speriate, fără de suflu. Strigăte. Dintr-o dată, pompierii apărură de după colț. Își făcură meseria în tăcere, plecară din nou în 10 minute. Cu torțe fâlfâind și căști pâlpâind luminos. – Ce-au mai văzut, trăit acești oameni... În miez de noapte, într-o casă străină, înspăimântată. Și apoi să meargă cu viteză, cu căștile strălucind sinistru, la lumina unei torțe, pe străzi... Firește, ei nu știu nimic din toate astea, – merg și ajung, acționează și merg.

Însă eu m-am gândit la curioasa atmosferă a acestor căști neliniștit-strălucitoare în noapte. – Vizita tânărului domn von Vogüé. Invitație pentru mâine. Cumpărat exemplar frumos din *Vie artistique*. Băut acasă ceai, pentru prima oară. Seară liniștită.

11 noiembrie

Soba fumegândă mă gonește dimineața din casă. Asta dă din nou câteva ore de pierzanie deznădăjduită. Îmi trece prin minte că trăiesc aidoma acelor zgârciți, în sărăcie lucie și în nevoi, cu aurul ascuns pe undeva, pe care eu însumi nu-l mai pot găsi. Și asta nu ca o consolare. – Apoi descopăr în vitrina unui editor (rue Tournon sau rue de Seine) manuscrisele lui Leonardo. Toaletă. Clara în rochie albastră. Mergem la Vogüé. Un Dejeuner, la fel ca cel de curând. Întrebările contesei, ale fiilor. Neconținutele întrebări despre cele mai ciudate lucruri. „Cât plățiți pentru camera Dumneavoastră?” Pentru a da numai un exemplu. Ar mai fi multe. După Dejeuner, ne-am uitat la operele lui Antokolski. Spinoza-ul. S-au vorbit tot soiul de inutilități și de aproximații. Am luat cu mine Dostojevski, *Demonii*– Mergem prin Cluny. Claux Sluter și *pleurerus*-ii. – Seara am citit o traducere din micile nuvele ale lui Vogüé, de unde ni

s-a arătat un alt Vogüé decât cel pe care îl credeam.

12 noiembrie

Zi onomastică. Vin scrisori. Clara mi-a făcut o surpriză cu scumpe (multe și scumpe) tablouri ale ei și ale lui Ruth. O scumpă, furtunoasă și profundă bucurie. Printre aceste tablouri se află și 3 foarte frumoase! Aceasta este sărbătoarea și bucuria acestei zile. – De însemnat este o scrisoare de la domnișoara v. Ledebur. Apoi Clara îmi mai trimite sus încă un mic coșuleț de căpșune, căpșune de pădure. Nu le-am mai mâncat niciodată de ziua mea onomastică. De altminteri, mi-o petrec acum în țara regescului meu patron. Se va vedea dacă aceasta se va resimți într-un fel oarecare.

Trebuie să adaug ziua onomastică la multele, lungile, zile de așteptare. Mi-e teamă de ele.

X Da, și ea a fost o zi de așteptare. Seara am citit din Biblie, Cartea lui Moise, III. Din

George Rodenbach. Apoi am mers la culcare de timpuriu, răsfoind prin cărțile despre Rodin. Mi-a trecut prin minte: brutalitatea împotriva tăcerii care se constată în primul cuvânt. Nespusa greutate a primului cuvânt. Când îl voi rosti eu? – Grecii aveau o frumusețe ușoară, însă frumusețea devine din ce în ce mai grea!

13 noiembrie

Klossowski vine la Déjeuner. E un bărbat mărunț, de felul lui Muther. Vorește ca el, zâmbește ca el, fumează nenumărate țigări aidoma lui. Mănâncă absent, întreabă, vorbește. După masă mergem la legăție. Mi se povestesc anumite lucruri despre lume... „Ziua” se apropie de sfârșit... ziarele, a fi doctor, viața. Pe chei. Una dintre acele minunate după-amieze cenușii. Atunci, în această liniște a ceasului amurgind, aud de Vilma Illing. Despre soarta ei. Din concediu s-a înapoiat de îndată la spital, știind despre inevitabilitatea morții și așteptându-și

sfârșitul. Așteptându-și tânăra moarte în dureri și chinuri. Mă impresionează cel mai profund. Poate că moare acum, azi; singură, uitată, orbită... moartea comedianților. Aș vrea să fiu bogat, să am grădini pline de roze efemere. Și să îi trimit mii de roze de noiembrie, ce mor odată cu ea. Poate că moare în această noapte, în apatica împrejurime a spitalului, obișnuită cu moartea. Și îmi moare acum, precum o femeie străină... Eu însă îmi mai amintesc acel ceas, în sluta grădină tomnatecă a teatrului, unde ochii îi erau atât de întunecați, de pribegi, de neajutorați...

14 noiembrie

Trebuie să mă gândesc mereu la Vilma Illing și la faptul că moare... Moare în dureri. Klossowski a rostit numele a multe boli străine și înfiorătoare. Ședință la Academia des inscriptions et belles lettres. Raportul președintelui Mr. Philippe Berger. Cucerirea culturilor trecute, vechiul sentiment de cuceritori al francezilor în acest domeniu. Orgoliu napoleonian. Apoi, un domn, cam bătrân, în fracul cu frunze de palmieri, citește o lungă, ininteligibilă poveste. Plecăm. Mergem la Durant-Ruel. Aici e mult Monet, Renoir și două Manet, care sunt bizare. Muzicanții ambulanți. Copiii, bărbatul cu cilindru; maniera coloritului. Apoi portretul Evei Gonzalès. Covorul, albastru, albastru spălăcit cu flori, scăunelul pentru picioare, violet și, către toate acestea, șiroinda rochie albă, „aproape mai mult simțită”. D’Espagnat. Puvis: Magdalèna. Seara apare un număr din „Raison” cu un curajos apel al lui Laurent Tailhade către proaspeți recruțați soldați. Nu-l loviți pe ofițerul vostru în față, feriți-vă de revoltă. Doar nu faceți nimic în această Livrée, ce nu ați fi făcut și ca oameni liberi. Aceasta înainte de toate: Nu ucideți!

15 noiembrie

Sâmbătă. O conduc pe Clara la anatomie. Apoi mergem cu trăsura la Jardin d’Acclimatation la expoziția de pisici. Cu micul tramvai prin Bois. Foarte frumoasa seră cu palmieri. Cu liniștea ei verde, uscată. Printre pisici, sunt câteva foarte frumoase,

dar toate sunt chinuite și obosite în cuștile lor și nu află nimic despre viața lor. Un pisoi gri, tuns, ședea pe o pernă albă, de mătase, înconjurată de un șnur subțire, aurit și avea, pe lângă cele două vase cenușii de tablă (cu lapte și cu carne), o minge gri drept unică jucărie. – Apoi a mai fost o mică pisică sălbatică, asemănătoare unei nevăstuici, un animal mic, subțire, pătat, înghețând, adus din Congo. Întoarcerea prin seara pariziană, specific palidă și vastă. Urcă luna. – Perspectivă de pe pont de la Concorde asupra numeroaselor felinare de trăsuri și a luminii, asupra acestor mișcări, aidoma licăririi unei stofe împodobite cu pietre, aflată în mișcare. Citim mizerabila broșură ce se străduiește să-l apropie pe Rodin de Medardo Rosso...

16 noiembrie

Duminică. De dimineață, sosește o scrisoare îngâmfată a lui Milli Plump către Clara. Mă duc în Luxembourg. Rămân îndelungat în fața lui Âge d’airain a lui Rodin. Și înaintea lui Ioan și văd numai bustul lui J.-P. Laurens. – După dejun, mergem la Odeon, unde se dă o prelucrare de Henry Bataille la *Âîîêôâîîêâ* lui Tolstoi. (Martineu.) Foarte caraghios părăndă franțuzire a temei. Scenă de dragoste sentimentală și o catiușă îmbrăcată asemenea unei păpuși. Totul rămâne slab, până la scenele din închisoare, unde femeile găsesc tonul potrivit și Maslowa lasă impresia de nerusesc, dar deosebit de curvesc, aproape eroic-curvesc. Interpreta se numește Bady. Jocul ei este simplu și elaborat în detaliu, mai bun în momentele tari, cinice, decât în cele profunde, tăcute, pe care le joacă și le resimte în mai multe trepte decât le-ar simți o artistă rusă. Însă și Fédosia, care povestește despre bărbatul ei pe care l-a otrăvit, a fost minunată în această parte. Firește că a fost un alt Nehliudov. Nu unul înecându-se în băutură, care vrea să se salveze pe sine, ci un erou care luptă pentru datorie și idee!

17 noiembrie

Un tăgăduitor al mâinii sale uitat ca o ucisă vietate, -

și străinele, multiplele răscoale
și revolta contra mea din mine bate.
Ceva nou din asta, ca și când
s-ar ivi, și-adevărat și mare, -
oh, mi-e inima sfioasă, temătoare
ca un vis și talisman, pe rând.
Parcă nu mi-ar ține parte,
viața-i răzvrătită zi de zi
și mai știu, de ea, tot mai departe
în copilărie cum fugii...
Și rămase totul cum a fost,
anii când i-am început sfios,
care mă-ndrăgira trist, neputincios,
crude zări când îmi dădura adăpost.
Și-am plecat spre zări fără de știre
Și-am uitat tot ce-am avut de spus;
Răzvrătit m-au vrut și nesupus,
Când eu sunt numai blajinul mire...

18 noiembrie

Ieri am încercat să merg pentru întâia dată la anatomie la Ecole de Beaux-Arts; însă nu a mai fost admis nimeni. Am citit din *Divina Comedie* a lui Dante, din *Infern*, pătruns de marea plasticitate și tărie a anumitor pasaje. Picioarele plângându-se ale Papei Nicolae al treilea. – Mă duc curând la culcare, chinuit fiind de răceala din camera mea. E o zi rece, rece. Iarnă. Fără tranziție și, întins în pat, simt pe fața-mi recile mâini ale nopții, pe fața mea și peste ochii mei.

Pagina de jurnal a lui Gerhart Hauptmann despre mormintele familiei de Medici ale lui Michelangelo (în revista „Kunst für Künstler”) este frumoasă în scumpa ei forță rezumativă. Și aici acest pur și scump poet cu ale lui cuvinte grele ca plumbul. Cum le ridică și cum le așează, de parcă ar fi o traducere dintr-o limbă rostită aproape în șoaptă.

19 noiembrie

Oh, acest dor de a putea începe și mereu aceste drumuri zăvorâte. Ce se va alege de munca mea? Mă trezesc în fiecare dimineață pentru această inutilă și înfiorătoare așteptare și merg la culcare dezamăgit, dezorientat și lovit de propria-mi neputință. Oh, de-aș avea o meserie, ceva cotidian, ceva apropiat... Decât această așteptare a lucrurilor îndepărtate. Să fie aroganță? O, cui i se cla-

tină voința, aceluia i se clatină și lumea. O, acest frig de iarnă. A căzut zăpadă. Soba mea eșuează, șed în cameră, învelit în paltonul meu, înghețând, cu mâinile amorțite. Cu căldura în odăile pariziene este precum cu zahărul în ceștile de cafea, dacă nu este amestecat. Totul rămâne jos și cafeaua este amară: astfel e camera rece și căldura se topește încet în jurul sobei. Sunt nespus de îngrijorat, de trist și de singur. Părăsit.

20 noiembrie

Sunt aidoma unui lucru pierdut. Aidoma unui animal ce nu aparține nimănui, aidoma unui steag deasupra unei case goale: așa sunt eu – așa de singur, așa de neajutorat, singur și sărac. –

E frig. Cade multă zăpadă. Și mica grădină a mănăstirii în care putem vedea s-a dedicat iernii întru totul, cu ale ei cărări și straturi și copaci. Printre crengile pleșuve se vede un Răstignit pe un perete și o Madonă sub un acoperiș: tot ceea ce mai devreme nu se vedea se vede acum clar, prozaic, aproape despuat. E precum cineva care devine la bătrânețe pios. Frunzișul a căzut, iar acum stă Cristos și Mama lui aici, dezbrăcat, prozaic, impersonal, cum i-a făcut convenția, brutalitatea nevoiașilor... toate acestea sunt *triste*; – ieri după-amiază am fost o clipă în Luxembourg, la marele tablou al lui Cottet și la „sărmanul pescar”, al cărui cenușiu primea o imensă forță în amurgul sălii.

21 noiembrie

Ziua Clarei.

Am pregătit o mică masă cu fotografiile lui Nike și ale Monei Lisa. În fața acesteia, trandafiri, trandafiri ușor roșietici. O prăjitură. *La vie artistique* a lui Geffroy, volumul 2 cu cele 3 gravuri cu ac rece de Rodin. Cele trei nuduri de femeie, al căror tăcut și duros atașament e atât de neuitat. Apartenența și atractivitatea acestor delicate și ușoare linii este la fel de mare în toate punctele, la fel de adâncă și de necesară. – Înainte de aceasta am scris câteva versuri frumoase. I. Viața maestrului se-ndepărtează-atât de noi și: II Drumul maestrului e-ntunecat, de parcă s-ar fi rătăcit la începutul unui timp

străvechi. Am fost la anatomie. Apoi am luat-o pe Clara și am mers la Bon-Marché. Mai înainte însă am văzut la Clara în atelier un foarte frumos nud, o femeie, adânc plecată peste copilul ei și îl sărută. Femme embrassant l'enfant et la terre...

22 noiembrie

Azi a venit Klossowski la restaurant.

Am mers împreună prin Grădina Luxembourg. Era o zi de iarnă liniștită, rece, amurgind devreme. Gherghinele erau deja înghețate, însă unele își salvaseră un roșu rece, mort, ori un galben livid, ce începea acum, în aerul de-un gri mat și fluid, să lumineze și să povestească. Apoi ne așezăm într-o cafenea mică, Klossowski fumează (fumatul!) și povestește. Despre o zi în Leipzig, dimineața, la Klinger, apoi în rândurile mulțimii sărbătorinde la 1 mai, apoi Lindenau; oboseală de vis și tăcere și, cum stă el, așa, întins sub o salcie, se sustrage prezentului, începe în sinea lui dialogul unui preot englez cu soția lui... Drumul spre casă. Orașul. Și încă o zi în Bolzano. Această presimțire a sudului în toate casele în culori deschise. Ziua, noaptea cu lună, cu chipul ei străin, albastru, visător. Veneția într-o ploaie de șase zile, cu stări olandeze.

23 noiembrie

Duminică. În sfârșit, Klossowski a vorbit și despre Lotte S. Încă nu s-a schimbat ceva în viața ori în anturajul lor. El o vede rar. Nu a mai auzit nimic despre ea de mult... Nu este așa că fetele tinere tânjesc degeaba. Nu sunt aieveja, dar visează... Poate că el nu știe nimic despre ea, gândește dincolo de ea, la vreun noroc ce încă nu a început, la călătorii și la surprize, la femeia pe care o va întâlni cândva, undeva la mare ori pe ulițele unui oraș străin, la soarta ce încă nu a început și pe care el încă nu o cunoaște... Încă nu vrea să o cunoască. Și, între timp, tinerele fete așteaptă și se pierd și se lasă părăsite. Ce face Lotte S.? Cine o ajută? E viața încă atât de strâmtă în jurul ei, atât de străină, de săracă; și-ar putea fi atât de bogată... O, tinerele fete. – Azi am fost în Louvre. În fața Giocondei și a lui Watteau. Se face mai cald. După-amiază, în atelier. Frumosul nud.

24 noiembrie

Mai târziu.

Vreme de dezgheț. Ieri am primit scrisori. Una de la Elisabeth Gnadé. Azi am scris câteva. Așa a trecut dimineața. După dejun, am fost la anatomie. Sala era foarte plină, sufocant de strâmtă și încinsă. Am stat în spate. În față ședea cadavrul, pe un taburet de paie; un bărbat, picioarele îi erau întinse unul lângă celălalt, mâna stângă ținea aparent scaunul, cea dreaptă se afla pe coapsă. Partea dreaptă a coastelor, clavicula, brațul erau foarte curat dezvelite. Pielea era galbenă, degerând. Doar capul bărbatului era maro închis în întregime, de culoarea nucilor de cocos; barba și părul aveau ceva bătrânesc, lipsit de luciu. Ochii erau închiși. Pretutindeni pe chip erau multe umbre. Să se fi spânzurat acest bărbat? Cum a murit, când a murit? Cum se face că acum trebuie să șadă pe un taburet, cu corpul gol și rece și cu fața cea neagră? Și sufletul lui, viața lui, viața acestui corp nu suferă pe undeva; nu suferă nimic?

25 noiembrie

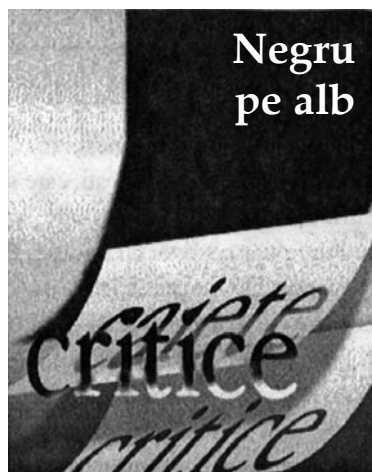
Ieri, ploaie joasă, prelingându-se, o lungă noapte, ce a început la ora 4 și o dimineață de primăvară. Lucrurile strălucesc; îndepărtate canaturi, ce sunt deschise pe undeva, aruncă o strălucire în odăi străine și deasupra străzilor. Există trăsuri cu roți de-un roșu deschis și pe undeva, la sfârșitul unei ulițe, cineva poartă ceva verde pal. Caii aleargă în harnașamente scăpărătoare, altfel sună copitele, altfel strigătele și altfel clopotele. În grădina mănăstirii, se usucă rufele și bat în vânt. Vântul este tulburat, nou, ușor și blând. Păsările cântă încetișor în copacii goi și zboară încercând în aer drumuri rotunde. Ciocănitul sună mai limpede și mai sânguincios din prăvălii, voci sunt pretutindeni. Ușile stau deschise, oamenii șed sus, pe imperiale, mergând spre munca zilnică și au un sentiment duminical sau de parcă le-ar sta înaintea-le ceva bun. Întreaga iarnă pare să fi stat în aceste 5 zile. Acum a trecut.

26 noiembrie

Zile de încercare

NIC ILIESCU

FERMENTAȚII
sau **OGLINDA FEBRILĂ**
sau **OGLINDA FIERBINTE**
sau **OGLINDA CREAȚĂ**

**...memorii inutile,
contradicții și exagerări,
surprize autentice, atelier mobil
de refacere a tratatelor, războaielor,
iubirilor anemice și stricate
și a altor aventuri amestecate
în spațiul unei vieți,
ghirlande sofisticate de încântare
la purtător, exuberanță prostească
plină de duh benign, relicve bizare
și prăfuite, recuzită incandescentă,
gânduri hilare și de fontă,
linia unui timp spânzurat într-o
remarcabilă exegeză crepusculară...**

Stau închis în text, în mine. Sau stau închis în mine însumi ca într-un text. Stau la modul real și vreau să dau pe afară, să ies din mine, din lume, în lume. Un văr de-al meu se cerea afară, spunea că se duce afară, în băătăură, și folosea cuvintele următoare: "mă dau afară". Râdeam. Mamă, ce mai râdeam când auzeam astă prostie! Așa mi se părea mie, atunci, nu acum, că-i prostie, simplă și goală.

Decortăcată. Ca o nucă. De cocos, de unde ai extras lichidul acela strepezit.

Aici e plin de cuvinte. De toate felurile, ca la piață, ca în piața aia colorată numită "la boqueria". Sunt și cuvinte roz, sunt și cuvinte verzi, ca niște cai, cuvinte albastre, cuvinte de mâncare, de adormit, de stat în papuci, la gura sobei, cuvinte de filosofat, cuvinte de rugat - de la rugă, chestia cea serioasă, de stat în genune și în genunchi și până la "mă rog de tine să dai mai încet porcăria aia de sonor, de mai bine de juma de oră și tu nimic!".

Bineînțeles că este vorba despre o fază distinctă. Fie de inițiere, fie de nebunie. Nimic nu este mai anormal decât normalul, bine zicea cine zicea. Cred că un anatopatolog. Sau tata? Sau mă-ta? Ce-i aia normal, normalitate? Ceva statistic, ceva care nici nu există, ceva ce se decantează din nenumărate piese, ceva ce se scurge neconținut în balta bunului simț. Ca să faci ceva normal, mai bine ca să-ți iasă ceva normal trebuie să toșănești, să tescuești, să pisezi o mulțime de organisme, ca și cum ai face un mujdei.

Abisul din tine. Esența. Chintesența. Profunzimea cea mai intimă. Misterul personal. Fundul oceanului subiectiv. Pline de alge ca niște firisoare, ca niște plase de păianjen, ca niște gânduri lucioase. Lucioase, dacă ar fi luminate, dar acolo e întuneric. Întuneric masiv, greu, plin, dificil, interiorizat, neîncălzit, purulent.

*

La ce bun atâtea cuvinte? Cuvinte grele, cuvinte rele, cuvinte frumoase. Le scrii, le aduni în propoziții, le aduci în fraze, publici cărți, te cerți cu lumea, te mai împaci. Ca să fii liber, să te eliberezi, să ai o opinie, să fii tu însuși, ca să fii om întreg. Cui folosește? Nimănui, mai mult ca sigur. Nimeni nu are nevoie de nimeni, fiecare e interesat de propria persoană, nimeni nu e atent la nimeni.

Te trezești cu noaptea-n cap și vezi, înțelegi, realizezi că nu ai făcut mai nimic, nici pentru tine, nici pentru alții. De pildă eu, am fost un copil liniștit, mutălău "ca o lebădă", cu tendințe autiste în cursul primar, flegmatic-sictirist în liceu, șturlubatic-hormonal și adolescent prelungit, cum erau vremile, deh, și care le-a făcut numai zile

fripte bieților părinți. Un asterisc, o fișă clinică a generației mele, un particular din generalul toropit al epocii. Ei bine, acum nu știu ce să mai fac pentru părinții mei, am senzația că nu am făcut destul, că nu am făcut nimic. Au optzeci și doi de ani și cincizeci și doi de stat împreună. Îmbătrânim, îmbătrânim, cică frumos. Aiurea, propagandă, Hollywood, orice îmbătrânire este apropiere de moarte. Și aici am senzația că e ca la box sau ca în alt sortiment de spectacol: contează impresia finală! Să trecem la alte chestii, mai normale!

*

Mai bun parcă ar fi cititul decât scrisul. Scrisul e greu, întortocheat și nu are nici un chichirez dacă nu te citește nimeni. Cu adevărat așa-i, întotdeauna literatorul are în vedere un public, de-aia pare el sincer, fluid, nonșalant. Sanchi! Face cu ochiul și trage cu ochiul. Toți liceenii zic că au ceva de spus. Despre ce, măi frate? Ce mare experiență la opt - sau la nouăsprezece ani? Ca profesor de gimnaziu și de liceu, suplinitor și niciodată titular, am citit grămezi de file înnegrite fără nici un rost, zău așa. Unele mai aveau ceva rotund, câte o impresie proaspătă, câte un cuvânt mai moțat. În cea mai mare parte era o liniște desăvârșită, banalități cu aer pesimisto-gongoric.

*

Cel mai imitat pe vremea noastră era Marin Sorescu. Nu era seară de cina să nu auzi vreun poem sau vreo începătură de scenetă scrisă ironic, căci asta se extrăgea de acolo. (Am văzut cum un actor, de altfel notabil ca recitator, Caramitru pe nume, intrase într-o seară direct în poantă, cam oblu și cam căminist culturist). Am auzit niște moșmondiți la creier cum că nea Marin nu ar avea metafizică. Poezia nu-i metafizică, primo, iar nea Marin chiar are un dincolo foarte special, secundo și trebuie să nu știi deloc a citi ca să nu vezi asta, tertio. Cel mai bine îi iese în "La Liliaci", virtuozitate a limbii mânăuită cu umor și cu directețe rabelaisiene de-a dreptul. Un festin încet, un simposion naturel și fără sifon pe malul șanțului. Dar și în alte locuri e la fel de bun. Recitit, cred că e un mare poet și

tare mă tem, mi-e și frică s-o spun, că în timp va lua o jumătate de lungime de barcă în întrecerea lui, pe Styxul memoriei, cu Nichita Stănescu. Ghilgameș și Enchidu, deși nu au fost apropiați niciodată. Ba am impresia că se chiar detestau cuminte.

*

De șaisprezece ani nu se mișcă mai nimic prin literatura noastră dragă. Multă gazetărie, și nu din cea mai bună, debuturi întârziate, luare cu asalt a temelor la noi prohibite. Prohibite nu doar de Partid, ci și de morală. Ca și în teatru - unde e dezastru! - primul lucru pe care l-au încercat tinerii actori a fost să se dezbrace sau să-i pună pe alții s-o facă. Mofturi de liceeni cu părinți plecați de acasă la Sovata! Vax! Unde mai pui că majoritatea textierilor provine din Basarabia, zonă specializată în vin prost, vânzători de droguri și traseiste. Dar nici cu populara și locala Chirițoiaie nu ne e rușine, și așa venim la a doua temă: blasfemia. Mungiu, fată fără pic de talent și de cultură, încearcă și ea un fel de scenetă satirică ateistă. Ce să spui, o planșă neo-satanistă de două parale, o interpretare cretină și, în general, un text fără nici o valoare. Moldovenii aiștia poartă un blestem: să fie mai mereu ca franțuzătele lui Faca! Firește, ăia de duzină, că ăia bunii iau calea cea bună și devin scriitorii noștri de căpătâi.

*

Avea o figură consecutivă. Își împărțea viața în mod minunat : o oră citea, o oră vorbea la telefon, o oră mânca (mult, când masticație înceată, bovină, când îngurgitare hulpavă), o oră scria, o oră se admira, o oră se detesta.

*

- Ce tot moșmondești acolo ?
- Ei, iaca, inventez cotidianul!

*

Ce frumos scrie pe eticheta de Biborțeni, extras după cea originală din 1903: "o apă minerală magnesiană bogată în calcium. Transparența ei cristalină probează că manipulațiunea tehnică de la izvor se face în mod foarte conștiincios. Fiind plăcută la gust și apetizantă, Biborțeni este și o exce-

lentă apă de băut, care nu înnegrește vinul".
Îmi amintesc celebrul catren ce nu știu de unde vine, dar sună așa : "Borsec, Hebe și Bodoc/Le bea orice dobitoc./Numai apa Biborțeni/Este pentru gentălmeni!".

*

Văz că mai toți românașii preferă culturile mediteraneene - Italia, Spania, Grecia, Israel. Să fie o reminiscență latino-turcălească? Să aibă dreptate proful acela al meu care zicea cum că noi suntem de fapt urmașii troienilor?

*

Ce ciudat, Poe mi se pare extrem de ironic, simbolic, heraldicos! Stil excelent, parodiare multă, atmosfera este nu de coșmar, ci de cădere în mistere. Ca și Hanu Ancuței, prozele sale negre sunt agape, etimologic și esoteric!

*

Borges este un Eco *avant la lettre*: hermeneutică prozastico-eseistică de consum curent!

*

Ce mult știau americanii despre unguri: Poe vorbește despre doi nobili ce se numesc Berlifitzing și Metzengerstein. Habsburger SV !

*

Alte televizii fac istoria mediatică, ale noastre nu au încă istorie.

*

În creație, Dumnezeu nu-i niciodată superficial. Are întotdeauna un scop (Binele) și îl urmărește destoinic.

*

Surerogatoire?

*

De le simplu la complex, așa merg toate lucrurile în lumea asta. În prima călătorie inițiată descoperi simplitatea elementelor care ți se devoalează treptat; în cea de-a doua, începi să simți lumea, să o cercetezi, să o măsoari, să-i vezi stilurile, să o clasifici ; în fine, cel de-al treilea voiaj te renaște, te contopește cu divinitatea, te învață să lucrezi și să vezi că Universul însuși nu-i

decât atracție și respingere, întuneric și lumină, iubire și moarte.

*

Plopii trăgeau pârțuri pe ferestrele transpirate, iar pe parbriz ploua cu bondari țuguiați și galben-aurii.

*

Citesc o grămadă deschisă de cărți polițiste. Aproape toate conțin poncife: detectivul este mereu tânăr și necăsătorit, cu o viață sexuală pustie sau pe fugă, îmbrăcat neglijent, fumător asiduu, șmecher, dar băiat bun; victima sau personajul negativ este mai mereu o femeie frumoasă, apetisantă, abordabilă, acțiunile se petrec intens în pat, în restaurante elegante sau pe străzi dosnice, replicile sunt pline de umor de vodevil, iar traduceriile noastre se dovedesc execrabile, nici o palmă nu se dă "pe față", ci peste sau pe obraz, oricum! Geaba ne-am plimbat - pe bune ori pe internet - prin lume și ocupăm subsolurile de pagină cu infor-

mații despre meniuri și despre aeroporturi, tot provinciali părem!

*

Observez un șoz foarte interesant: încercarea de a smulge lacrimi și emoțiuni simple în fapte diverse, în sport, unde șampionul nu mai apare singur, ci anturat de famelie, până și în filmele xxx, adică porno hard, unde imitarea iubirii trage mai mult în imagine decât mecanica pozițiilor.

*

Istoria oare există și altfel decât pe hârtie? Ce e aia "istorie"? Cronologie de fapte, înșiruire de vieți, amestec și amalgam de evenimente? Școala franceză, ca de atâtea ori, a luat-o înainte și a făcut din istorie un recitativ, un inventar de norme și de obiceiuri, un ghem de patimi și de interese.

*

Mult ai, mult cheltuiești, puțin ai, cumpătat trăiești!

*

Oare de ce o fi zis Heliade *Curier de ambe sexe*? Dorea o literatură bună și pentru Zița și pentru alde Călinescu ?

*

Unul care fumează prea mult, ca Traian, îți dă următoarea explicație: "trag câte două, trei pachete de țigări pe zi, îmi place la culme și mă enervează existența nopților, căci trebuie să dorm și astfel mă întrerup!"

Ce istorie și cu țigaretile astea? Văd filme documentare din anii '20, '30, '40 și văd că mari personaje și/sau personalități țin negreșit și nelipsit între dește țigara! Acum, ea a ajuns o otravă și este eliminată din toate locurile.

*

Oare omul boscorodește, gândește, face analogii, rememorează tot timpul? Când se odihnește, sau "hodinește", cum zicea bunica? Fiindcă în timpul somnului creierul nu doarme. Vă dați seama câtă risipă de curent electric s-ar înregistra dacă omul ar fi o mașină pusă la vreo priză?

Când mă încălțam și stăteam în cumpănă dacă să-mi iau mocasinii cei noi sau mocasinii cei vechi și optam pentru pantofii de...piele întoarsă sau de năbuc sau de antilopă pe care mi-i cumpărase Miți din Spania, mă și vedeam la paisprezece ani când mama și cu tata mă duceau la Victoria sau la Adam (cred că la Adam am intrat mai târziu, totuși!) sau la magazinul de la blocul 6 Dinamo și-mi cumpărau pantofi de joacă pe care, de cum îi puneam în picioare îi și zdreleam, jucând fotbal în curtea școlii, cu piatra sau cu mingea. Pe vremea aceea, pantofii țineau un anotimp, ne și schimbam măsurile, creșteam, ne lungeam, într-o optă arătam ca o pălugă, înalt, slab și cu umerii înguști. Ce vremi și ce oameni (era cât pe ce să bat aici "poameni", ceva între oameni și poame) mai erau pe atunci! Acum, iată, posed o pereche de sandale de prin 1995, de când fuseserăm în Italia, la bursa aia de la Perugia! E adevărat că le folosesc doar un sezon și atunci de vreo zece, douăsprezece ori și mai mult în casă, dar acum pantofii țin mult mai mult.

Așadar, viața este și o mișcare de pantofi!

Viorel
BARBU

Concertul European

A apărut, pe la mijlocul anului trecut, în Editura Enciclopedică, cartea cu același titlu a istoricului ieșean Gheorghe Cliveti. Este o operă de erudiție și un tratat având ca temă un subiect îndelung dezbătut de istoricii moderni și de mare interes și pentru istoria românească: construcția politică a Europei postnapoleoniene, ca urmare a Congresului de la Viena din 1815. Proiectul și edificiul politic – ridicat atunci pentru un continent răvășit de 20 de ani de război – avea să se dovedească, în ciuda imperfecțiunilor sale, unul longeviv, asigurând pacea Europei pentru o perioadă de peste cincizeci de ani. Spre comparație, să amintim că tratatele încheiate ca urmare a păcii de la Versailles vor asigura statuquo-ul european pentru mai puțin de douăzeci de ani, iar coaliția învingătoare în cel de al Doilea Război Mondial nu a reușit să aducă liniște Europei nici măcar pentru un deceniu; la doi ani de la încheierea războiului se va declanșa în Europa și peste tot în lume războiul rece.

Au fost puține evenimentele și perioadele istorice care au reverberat atât de puternic în conștiința europeană precum epoca napoleoniană și aceasta nu numai datorită personalității și destinului excepțional al lui Napoleon Buonaparte, ci mai ales transformărilor profunde pe care faptele sale le-au produs în societatea europeană. El a fost un inovator nu numai în arta militară, ci și în politica și arta guvernării. Nu a fost doar o sabie care și-a croit un tron, ci probabil primul om politic modern: a știut să folosească, ca nimeni altul, faima militară, propaganda și mesajul de tip populist pentru a cuceri și consolida puterea personală. O generație întreagă de francezi au crescut și s-au hrănit cu buletinele de victorie ale

Marii Armate, iar Primul Consul devenit împărat și-a lingușit la rândul său poporul declarându-l „primul popor al universului”. Era un joc subtil cu foștii „cetățeni deveniți supuși” pentru a-i atrage de partea politicii imperiale. Dictatorii secolului XX nu vor proceda altfel, ceea ce le lipsește față de ilustrul predecesor este însă anvergura proiectului și geniul. Cu toate acestea, căderea lui Napoleon a fost primită cu ușurare de majoritatea francezilor obosiți de șirul neîntrerupt de războaie și marcați de catastrofa produsă pe câmpiile Rusiei în iarna anului 1812. Legenda napoleoniană va prinde consistență doar două decenii mai târziu, fiind reaprinsă de memorialiști și de supraviețuitorii Marii Armate, de marii istorici ai Revoluției și Imperiului și nu în ultimul rând de literatura și de înclinarea spre romantism a elitelor intelectuale din perioada regimului lui Louis Philippe. La acea vreme însă Franța renunțase deja la ambițiile imperiale pe continent și era destul de strict încadrată în ceea ce Congresul de la Viena și apoi Pacea de la Paris vor impune Europei pentru aproape cincizeci de ani: o alianță a marilor puteri și – în termenii de azi – un sistem de securitate colectivă a monarhiilor europene pentru a îngradi influența Franței și răspândirea mișcărilor revoluționare pe continent.

Liberalii secolului XIX și o parte a istoricilor au dat un vot negativ Congresului de la Viena și produsului său direct, Sfânta Alianță, dar judecata trebuie, desigur, nuanțată și evenimentele de atunci privite cu mai multă înțelegere. După 25 de ani de revoluție și de războaie, Europa era istovită, iar sistemul său politic predominant – absolutismul luminat cu larg sprijin al societății

de mijloc – era amenințat de ideile „subversive” care măcinau temelia statelor și ordinea socială. Era aproape unanimă dorința de întoarcere la normalitate și la acea „bună” Europă a secolului XVIII. Toate catastrofele istorice și perioadele de convulsie socială lasă în urmă regrete uriașe și nostalgii. La fel vor privi Europeanii peste o sută de ani „La Belle époque”, acea Europă de vis care va fi îngropată de ruinele Primului Război Mondial.

Suveranii secolului XVIII aveau reputația de oameni luminați și priveau cu multă îngăduință, dacă nu chiar încurajau pe față, filosofii care condamnau absolutismul și propovăduiau o nouă filosofie socială care afirma egalitatea, libertatea de expresie și de conștiință, drepturile civice. La curtea Ecaterinei a doua, precum și a lui Frederick al Prusiei, cele mai tiranice monarhii ale

vremii, erau primiți și onorați filosofi francezi nonconformiști precum Voltaire, dar între timp vremurile se schimbaseră; Revoluția Franceză a dovedit că ideile sunt periculoase pentru ordinea socială și pot submina legitimitatea monarhiilor. Revoluția – care în aspectele sale întunecate se va reedita în excesele revoluției ruse – a dovedit prăpastia care există între filosofia socială și practica revoluționară și de aceea curțile europene de la 1815 erau hotărâte să nu mai tolereze în viitor experiențe similare. De aici și caracterul reacționar al Sfintei Alianțe, al cărei proiect ideologic nu va rezista într-un secol puternic marcat de ideile și moștenirea Revoluției Franceze. A rămas însă un proiect politic viabil de organizare a Europei, care va dăinui cu câteva corecțiuni (nașterea Imperiului German) până la Primul Război Mondial.

Mircea
ITU

Marele Anonim și cenzura transcendentă la Blaga, Brahman și maya la Āṅkara

Lucian Blaga, în *Cursul de filosofie religiei*, îl numește pe Āṅkaracarya (*acarya*=maestru) drept unul dintre cei mai mari metafizicieni ai tuturor vremurilor.

Vom raporta pe doi dintre cei mai importanți metafizicieni din istoria filosofiei universale: Āṅkaracarya și Lucian Blaga. Ne vom axa asupra unui aspect central în doctrina lor și anume relația stabilită între Marele Anonim și cenzura transcendentă (Blaga) comparativ cu raportul *Brahman - maya* (Āṅkara).

Ca surse ale temei ne interesează partea a treia din *Trilogia cunoașterii*, intitulată *Cenzura transcendentă*, iar, parțial, unele capitole din *Trilogia cosmologică*, unde se fac referiri la Marele Anonim, precum și comentariile lui Āṅkaracarya la *Brahma-sutra*, *Upanișade* și *Bhagavad-gita*.

În *Introducere* la cartea *Cenzura transcendentă*, Lucian Blaga susține: "Când gânditorul vedantist spune eu sunt tu, aceasta fiindcă nu există decât suprema unitate, el exprimă un gând vertical-adânc, indiferent dacă acest gând e adevărat sau nu"¹. Fără îndoială, filosoful român trimite în acest pasaj la Āṅkaracarya, fără a-l numi, însă. Un cunoscător avizat al filosofiei indiene remarcă numaidecât acest lucru. Criteriile adevărat și fals aparțin sferei logicii și este firesc ca ele să fie inoperante în contextul

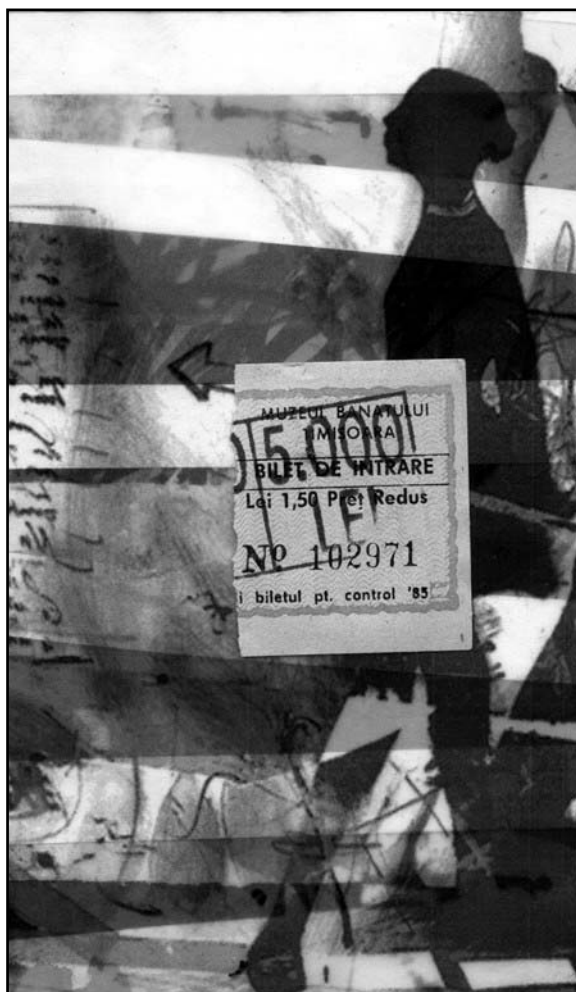
modului de gândire al unui mistic. Āṅkara, cel mai de seamă vedantin, a condus școala numită Kevaladvaita (a nondualismului pur), pentru care singura realitate este Brahman, iar dualismul, multiplul sunt iluzii. Doctrina se bazează pe înțelepciunea upanișadică, pe celebra sinteză: identitatea dintre *atman* și *Brahman*. Poate că verticalitatea și adâncimea ("el exprimă un gând vertical-adânc") se referă la mistică, la faptul că ideea de bază la filosoful vedantin este relația cu Dumnezeu, cu sacralul. Atât la Blaga, cât și la Āṅkara apare aceeași temă cuprinsă într-o viziune metafizică despre înțelesul cunoașterii, "o viziune metafizică despre tâlcul ultim al cunoașterii", după cum ar spune metafizicianul român. Depășirea rezultatelor unei simple analize și mai ales disprețul pentru exclusivismul metodologic ar caracteriza și ele modul de gândire al celor doi metafizicieni, între care există afinități de mare profunzime. Nu numai teoria se aseamănă, dar și felul cum este ea enunțată și demonstrată. În primul rând, însă, există afinități spirituale între cei doi gânditori. Blaga l-a citit și apreciat pe Āṅkara, iar viziunea acestuia a exercitat o importantă influență asupra filosofului român.

Vom urmări, pentru început, sensurile date Marelui Anonim și lui *Brahman*, apoi semnificațiile cenzurii transcendente și *mayeri*, pentru ca, pe parcurs, să avem în vedere raportul dintre acești termeni.

Marele Anonim, ca și Brahman, reprezintă factorul metafizic central. Lui Dumnezeu i s-au dat diverse nume în diferitele credințe ale lumii (Dumnezeu, Allah, Buddha, Ahura Mazda, Iahvé ș.a.m.d.). Tot astfel, și factorul metafizic central a primit mai multe denumiri, așa cum evidențiază Lucian Blaga: "Prin abuz metaforic, imaginația metafizică i-a zis, pe rând, când substanță, când eu absolut, când rațiune imanentă, când Tată extramundan, când Inconștient, când Conștiință etc. Oricât de variate, nu există o incompatibilitate absolută între aceste nume date factorului originar"².

1 Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii* III, *Cenzura transcendentă*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 13.

2 *Ibidem*, p. 23.

Chiar dacă se admite o pluralitate de nume și forme, chiar dacă sunt în lume atâtea credințe, chiar dacă oamenii se roagă unui Dumnezeu închipuit și numit în diverse feluri, totuși, în cele din urmă religia este una, Dumnezeu este unul, multitudinea conduce la unitate, iar diversitatea se topește în unitate. Nu există incompatibilitate în această varietate de nume și forme, apreciază Blaga. Singura și adevărata realitate este unul, Brahman, ar spune Āṅkara în aceeași ordine de idei.

Nici filosoful român, nici cel indian nu dau importanță problemelor de formă, nu-i

preocupă cuvântul, ci ideea. Astfel, "Să-l denumim simplu și cumsecade: Marele Anonim"³. La Āṅkara, Brahman, forma neutră, neindividualizată, aspect la care trimite și noțiunea de anonim preferată de Blaga, corespunde cel mai bine sensului de spiritualitate în sine, conferit de vedantin lui Dumnezeu. Ambii cugetători vin dinspre metafizică înspre mistică în judecățile despre Dumnezeu. Natura Marelui Anonim transcende "posibilitățile cuprinderii prin rațiune", subliniază Lucian Blaga⁴, în studiul *Cenzura transcendentă*. De asemenea, cugetătorul hindus, potrivit învățăturii upanișadice, a reliefat ideea că pe calea intuiției omul ajunge la Brahman, iar mijloacele rațiunii se dovedesc inefficiente, căci Brahman nu poate fi cunoscut rațional, nici perceput. Natura sa este, finalmente, inexprimabilă (*anirvacaniya*). Într-un alt loc, Lucian Blaga îl numește pe Marele Anonim, "centrul creator primar"⁵. Āṅkara admite posibilitatea existenței unui Dumnezeu personal, văzut ca principiu primordial, ca origine a lumii, ca atoatecreator și atoateștăpânitor. El reprezintă aspectul inferior din punct de vedere gnoseologic, adică Isvara, al lui Brahman.

Pe de altă parte, filosoful român afirmă că Marele Anonim se află în posesia unei cunoașteri absolute, atât din punct de vedere extensional, cât și calitativ: "Ceea ce înseamnă: Marele Anonim e în posesia unei cunoașteri pozitiv-adequate și nelimitate"⁶. În viziunea lui Āṅkaracarya, Brahman nu numai că este înzestrat cu o cunoaștere absolută, ci chiar este această cunoaștere. Mesajul textului gânditorului român trimite, neîndoielnic, tot aici, deși ideea nu este explicită. Blaga chiar îl numește pe Marele Anonim ca "centru cognitive"⁷, iar mai departe se arată că i-a fost atribuită cunoașterea absolută și nelimitată⁸, dar care depășește sferele logice ale înțelegerii⁹. La

3 *Ibidem*, p. 24.

4 *Ibidem*, p. 110.

5 *Ibidem*, p. 150.

6 *Ibidem*, p. 149.

7 *Ibidem*, p. 178.

8 *Ibidem*, p. 180.

9 *Ibidem*, p. 182.

un moment dat, în capitolul *Marele Anonim*, Lucian Blaga numește motivele pentru care a fost rezervat în a-l numi pe Marele Anonim prin termenul *Dumnezeu*. Ca și filosoful indic, păzindu-se de sensurile convenționale, de cele de mare circulație, de pleiada de atribute ce însoțesc termenul copleșindu-l, știrbindu-i semnificația de bază, unele chiar “prăpăstioase, care să aducă mult a demonie”¹⁰, Blaga vorbește, de fapt, de principiul metafizic suprem. La începutul capitolului intitulat *Marele Anonim*, filosoful român spune următoarele: “De la teoria cenzurii transcendente, deși ea constituie de fapt o metafizică a cunoașterii, duc drumuri, și nu numai unul singur, spre o eventuală doctrină despre Marele Anonim”¹¹. Filosoful indian pornește în aventura cunoașterii în sens invers, de la *mayavada* (doctrina despre *maya*) la *brahmavada* (doctrina despre *Brahman*). Totuși, o privire mai atentă a operelor celor doi metafizicieni ar releva faptul că, dacă Ānankara se ocupă cu precădere de teoria despre *Brahman*, centrală în gândirea sa și aproape că nu există o *mayavada* bine conturată, la Blaga atenția se concentrează asupra doctrinei despre cenzura transcendentă și mai puțin asupra Marelui Anonim (“spre o eventuală doctrină despre Marele Anonim”).

Pe Marele Anonim, Constantin Martin, dintr-o mare fidelitate față de cultura indică, preferă să-l numească Anonimul în studiul său, *Înrâurirea spiritului indic asupra filosofiei lui Lucian Blaga*: “Marele Anonim - principiul suprem al metafizicii lui Blaga (mai bine zis Anonimul, căci ceea ce nu poate fi decât ne-numit, cu atât mai puțin trebuie să fie nenumitul mare, mijlociu sau mic) - este acel preaplin mister antinomic”¹². Cu toate acestea, chiar dacă, după modelul indian, ar fi bine să înlăturăm atributele când ne referim la Dumnezeu, nu-l putem critica pe Blaga pentru că nu se conformează acestei viziuni. Considerăm că apelativul marele se referă mai degrabă la

om, se leagă de scriitor, de subiectivitatea sa (fiind o investiție cu aspect de venerație), decât la Dumnezeu, adică de emițător și nu de receptor, în termeni lingvistici. Pe de altă parte, adjectivul are menirea să-l deosebească de alți anonimi. De fapt, este o simplă problemă de expresie, pe care nu trebuie s-o exagerăm. Sensul Marelui Anonim este foarte aproape, ca și forma cuvântului “Anonim”, de Brahman din metafizica indiană. Denominația de Anonim la Blaga nu înseamnă dispreț, ci tocmai evidențierea faptului că Dumnezeu este mai presus de orice atribute și calități, este nedeterminat, la fel ca și Brahman în viziunea lui Ānankara.

Cu privire la natura și sensurile Marelui Anonim se găsesc numeroase referiri în *Trilogia cosmologică*. Astfel, în capitolul *Marele Anonim, generatorul*, Lucian Blaga îl numește centru metafizic și spune despre el că este altceva decât lumea, întrucât este dincolo de noi. El reprezintă o existență, căreia i se datorează orice altă existență. La Ānankara, Brahman semnifică ființa. În *Brahma-sutra-bhaṣya* (Comentariile la *Brahma-sutra*), el atacă la un moment dat școala Samkhya în legătură cu problema cauzalității. Nu *prakṛti* (material) este cauza supremă, iar în *Upaniṣade* se vorbește despre capacitatea de percepție, proprie nu entității *prakṛti*, ci unui agent înzestrat cu inteligență. Acesta este Brahman înțeles ca Isvara. De altfel, una din *sutrel* din *Brahma-sutra* subliniază caracterul omniscient al lui Brahman și îndeosebi faptul că este cauza lumii, dar și a revelării *Vedelor*: *Āstra yoni tvat* (“prin faptul că este originea”).

Lucian Blaga asociază Marelui Anonim noțiuni ca: infinit, absolut, puternicie, capacitate de a genera, plenitudine etc., care corespund imaginii lui Brahman în hinduism. Totodată, filosoful nostru afirmă: “Marele Anonim este un tot unitar de o maximă complexitate substanțială și structurală, o existență pe deplin autarhică, adică suficientă sieși”¹³. Sensurile acestea corespund

10 *Ibidem*, p. 181.

11 *Ibidem*, p. 177.

12 Constantin Martin, în *Lucian Blaga – cunoaștere și creație*, culegere de studii, Editura Cartea Românească, București, 1987, p. 116.

13 Lucian Blaga, *Opere* XI, *Trilogia cosmologică*, Editura Minerva, București, 1988, p. 67.

cu cele date lui Brahman de Āṇkara. Deopotrivă Marele Anonim, ca și zeul suprem hindus, are capacitatea de a se reproduce, la infinit, fără a se istovi, fără a avea nevoie de sprijin din afară. Posibilitatea de reproducere este totală, fără de sfârșit și se găsește în însăși natura Marelui Anonim. Blaga chiar corectează expresia “acte creatoare” prin cea de “acte reproductivă”. Toate formele din lume sunt manifestări ale lui Brahman. Marele Anonim generează “toturi divine egale cu el însuși”, spune Blaga¹⁴, în același studiu. Iau naștere, așadar, “diferențialele divine”, potrivit terminologiei filosofului român, care sunt un minimum substanțial, purtătoare ale unei structuri virtuale. Un exemplu preferat de Lucian Blaga ar fi monadele lui Leibniz, fiecare reprezentând un microcosmos unde se oglindește mai mult sau mai puțin clar lumea. Totul se pulverizează în monade. Ele se multiplică la infinit tocmai pentru că rezultă din eterna substanță, ca creații ale ei. “Diferențialele divine” sunt segmentele minimalizate ale Marelui Anonim. Deși diferă de el, putem spune că sunt una cu el. Identitatea între parte și întreg este un principiu la care aderă și filosoful indic. În același capitol, *Marele Anonim, generatorul*, Lucian Blaga evidențiază ideea că menirea omului este să urce din nou panta decadenței cosmice, ajungând la reunirea cu unitatea supremă, prin mijlocirea stărilor de extaz¹⁵. Opinia este numită ca aparținând neoplatonicienilor, dar, tot atât de bine, ea poate fi regăsită și în filosofia și soteriologia indiană.

O diferență concludentă între viziunea lui Blaga și cea a lui Āṇkara constă în următoarea problemă: Marele Anonim, pentru a salva centralismul existenței sale pune frâne în calea omului. Se manifestă o puternică incompatibilitate între seria divină și hegemonia lui Dumnezeu. Reproducibilitatea este reglementată cu atenție, limitată, căci altfel procesul întreg ar degenera într-o anarhică descentralizare a existenței. La

filosoful indian, însă, omul va realiza, în cele din urmă, identitatea supremă cu Brahman. Nu numai că, trăind în orizontul misterului, cu tendința imperioasă de a-l revela, conform temerii exprimate de Blaga, omul devine concurent al Marelui Anonim, dar, potrivit viziunii monist-panteiste a lui Āṇkara, omul este Dumnezeu, pentru că Dumnezeu este în sufletul său și pretutindeni. În finalul studiului *Ființă istorică* (1959), integrat în *Trilogia cosmologică*, Lucian Blaga fixează tocmai problema enunțată de noi în paragraful anterior: “În coordonatele metafizice supreme ce le-am arătat, istoria umană apare ca un compromis, ca un compromis între aspirația secretă a omului de a se substitui Marelui Anonim și între măsurile de apărare luate de Marele Anonim în vederea salvării centralismului existențial”¹⁶.

În continuare vom urmări ideatica studiului *Cenzura transcendentă* din *Trilogia cunoașterii* prin prisma raportului dintre “principiul metafizic absolut” și “cunoașterea individuală”, de fapt a relației Marele Anonim - cenzura transcendentă, pe de o parte și *Brahman* - *maya*, pe de alta.

Lucian Blaga își sintetizează doctrina astfel: “Rețeaua izolatoare pusă - între misterele existențiale și cunoașterea individuală - se manifestă în forma specială a unei cenzuri. De vreme ce cenzura aceasta își are centrul inițiator dincolo de orizontul nostru crono-spațial, o numim cenzură transcendentă”¹⁷. Continuând teza sa, filosoful român arată că există un mister existențial central (Marele Anonim) și mistere existențiale derivate, care, întrucât nu se apără direct, prin propriile puteri, sunt apărate indirect, de către Centru. Astfel, se împiedică orice eventuală cunoaștere individuală absolută, pe când la Āṇkaracarya ea este posibilă prin intuiție. Blaga este metafizician, iar Āṇkara este mistic. Diferența stă între filosofie și religie, în măsura în care se poate vorbi de o diferență între ele. Cenzura transcendentă este întipărită structural

¹⁴ *Ibidem*, p. 69.

¹⁵ *Ibidem*, p. 72.

¹⁶ *Ibidem*, p. 511.

¹⁷ Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii III, Cenzura transcendentă*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 26.

cunoașterii individuate, în toate modurile ei. O aplică Marele Anonim pentru a apăra misterele de a fi cunoscute de altcineva decât de sine însuși. Marele Anonim așează cenzura transcendentă între orice subiect cunoscător individuat și mister existențial, poate fiindcă atingerea adevărului absolut ar însemna o mare primejdie asupra echilibrului existențial.

Sergiu Al-George susține următoarele în cartea sa, *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*: "Realitatea sensibilă ca vâl și metaforă a absolutului ne amintește de ontologia Vedanta în care Maya (relativul) îl învăluie pe Brahman (Absolutul). Așadar, pentru epistemologia indiană, în ansamblul ei, metafora constituie singurul mijloc de trecere de la individual la universal, de la sensibil la inteligibil, indiferent de consistența ontologică care li se atribuie acestor planuri"¹⁸. Însă, dacă referitor la noțiunile de adevăr absolut (*paramartha-satya*) și adevăr relativ (*samvrti-satya*) din filosofia buddhistă îi expediază, Sergiu Al-George dezvoltă un foarte interesant comentariu, pe termenii vedantini, a căror relație este bine explicată. Totuși, se cuvine să precizăm sensul metaforei în universul indic, strălucit intuit de indianist, dar exacerbat ades printr-o mare insistență asupra lui și importanță acordată pe parcursul studiului său. Astfel, "În timp ce în cultura occidentală metafora a debutat ca o problemă de retorică și poetică și ulterior a fost transferată pe plan filosofic, realizându-se un proces de lărgire a înțelegerii, proces în care se înscrie opera chiar a lui Blaga, în India lucrurile au decurs invers; metafora a fost implicată de la început în sfera religioasă, filosofică și epistemologică pentru ca de-abia ulterior să devină centrul preocupărilor de retorică și stilistică poetică și implicit de estetică"¹⁹. Dar cercetătorul se complică în analize lingvistice mult prea detaliate legate de termenul *upacara*, socotit asemănător cu grecescul *metaphora*, când pe indieni nu-i preocupă în mod deosebit forma, cu atât mai puțin filosofia limbajului.

Considerăm că se impune o familiarizare cu noțiunea de *maya*. Importanța termenului *maya* este majoră nu doar în contextul Advaita Vedantei sau al doctrinei lui Āṇḍakara, ci în cadrul mai larg al filosofiei indiene. Există un mare număr de accepțiuni ale *mayei*. Înainte de a cita câteva, vom analiza etimologia cuvântului: rădăcina *ma-* înseamnă "a măsura", "a proiecta", "a produce", "a crea", "a modela", "a manifesta". Încă din cea mai veche literatură, concepția despre *maya* era relaționată la ideea de măsură, la cunoaștere. Așa, bunăoară Nighantu susținea că, originar, noțiunea semnifică *prajna* (înțelepciune). Tot astfel apare și în *Rgveda* și *Yajurveda*.

18 Sergiu Al-George, *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, Editura Eminescu, București, 1981, p. 240.

19 *Ibidem*, p. 233.

Heinrich Zimmer oferă o suită de definiții posibile pentru termenul *maya*: creație, desfășurare de forme, iluzie, truc, artificiu, vrăjitorie, jonglerie, amăgire, fantasmă, apariție, nălucă, capacitatea zeilor de a-și asuma diverse forme, puterea supremă care animă toată manifestarea, aspectul dinamic al substanței universale, energie cosmică, protectoarea lumii, aspectul feminin al ființei ultime ș.a.²⁰. *Maya* reprezintă, de fapt, starea lucrurilor. Pentru Swami Vivekananda, ea simbolizează "lumea de aur din ochii copilului", veșnica și neobosita căutare a plăcerii și fericirii, faptul că nu putem trece dincolo și totuși luptăm, graba alunecării spre sfârșitul inexorabil. Dialectica *mayei* ar consta în "incognoscibilitatea miracolului", în "camuflarea sacrului în profan", conform lui Mircea Eliade. Nu se găsește libertate în *maya*, după cum nici în interiorul cenzurii transcendente, ci dincolo de ea - suprema libertate spirituală, în Marele Anonim, în Brahman. Ca și cenzura transcendentă, *maya* aduce limite ale genului, spațiului și indivizilor. Reprezintă participarea lui "a fi", dispersarea lui cantitativă în nume și forme, așadar bariere amăgitoare. Nu face parte din ființă, din Brahman, după cum cenzura transcendentă este exterioară Marelui Anonim. Nu afectează libertatea, nici integritatea lui Brahman, cu toate că stă în caracterul ei tendința de a obscura spiritul. Primul sens al frazei anterioare apropie *maya* de cenzura transcendentală, pe când al doilea o diferențiază radical, întrucât la Blaga ea are rolul de a-l proteja pe Marele Anonim, de a ascunde misterul și este un aliat al spiritului.

Maya este condiționată de existența lui Dumnezeu, ca și cenzura transcendentă, însă, spre deosebire de ea, o condiționează într-un anume fel, înglobând pluralitatea și manifestările. Cenzura transcendentă și *maya* obstrucționează omul în calea cunoașterii, dar una ca putere abstractă, acționând din afară, iar cealaltă ca putere concretă, interioară. În acest sens, *maya*

îmbracă forma necunoașterii, ignoranței (*avidya*) și tulbură vederea esenței supreme. Ea învălurește lumea cu ceața ignoranței. De sub imperiul *mayei* scapă numai Brahman, ca bunăoară Marele Anonim în teoria lui Lucian Blaga, singurul asupra căruia nu acționează cenzura transcendentă. Scopul îl constituie eliberarea individului de limitările fenomenalității, reprezentate prin simțuri, sentimente, cunoaștere inferioară etc. *Maya* este un adevărat labirint, un pânziș, o mlaștină, din care omul luptă să scape. Soluția preconizată de Āṅkaracarya este refacerea unității prime, identificarea lui *atman* cu *Brahman*. Friedrich Leopold von Hardenberg (Novalis) în lucrarea *Europa sau creștinismul* spunea că divinității i s-a țesut un voal nou care, "cu toate că o acoperă și o îmbracă, totodată o și revelează"²¹. Acest vâl se aseamănă, așadar, cu *maya* în viziunea lui Āṅkara. De asemenea, în islam se vorbește despre un vâl de lumini și întuneric, numit *hijab*, care se interpune între credincios și ființa Creatorului. Totodată, sfântul Toma d'Aquino afirma în același sens că: "Raza revelației divine nu este stinsă de icoanele sensibile în care este învăluită"²².

Din unghiul de vedere al polarității, *maya* este pozitivă și negativă, deopotrivă. Caracterul ei pozitiv ține de semnificația de *Ākti* a lui Īvara, putere a lui Dumnezeu creator, energia cosmică aflată la baza lumii. Ea este principiul primordial, activitatea, mișcarea, transformarea, devenirea, natura însăși. Se aseamănă cu noțiunea de *prakṛti* din filosofia Samkhya-Yoga, ca și cu "voința de a trăi" a lui Arthur Schopenhauer și, desigur, cu "dorul nemărginit" din poezia *Scrisoarea I*, de Mihai Eminescu. Caracterul negativ al *mayei* ține de identitatea cu *avidya* și o apropie de înțelesul termenului *cenzura transcendentă* al lui Lucian Blaga, ca obstacol în calea cunoașterii. Sensul pozitiv este cosmologic, în vreme ce sensul negativ este gnoseologic. *Maya* nu este un scop în sine, ca și noțiunea lui Blaga, ci este un mijloc, o

20 Heinrich Zimmer, *Myths and Symbols in Indian Art and Civilization*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1990, p. 24-25.

21 Friedrich Leopold von Hardenberg, *Oeuvres completes*, I, p. 321.

22 Sergiu Al-George, *op. cit.*, p. 244.

cale pentru a ajunge la Brahman, câtă vreme cenzura transcendentă este o piedică în fața atingerii Marelui Anonim. *Maya* nu este o entitate în sine, spre deosebire de cenzura transcendentă ce pare să aibă acest statut. Ea creează lumea (ca *Ākti*) la voința lui Dumnezeu și dispare (ca *avidya*) când cunoașterea adevărată s-a împlinit. Potrivit viziunii lui Āṅkaracarya, simbolizează bolta sub care sălășluiește lumea fenomenală, a numelor, formelor, limbajului și experiențelor. Ca punte, pod, coridor, *maya* realizează trecerea spre Brahman. Este un "discurs despre Brahman"²³. Ea semnifică limbajul, cuvântul, iar Brahman - gândirea, tăcerea. Aspectul pozitiv al *mayei* ca energie cosmică, dar nu o forță oarbă, ca mit cosmic și matrice a universului o depărtează de noțiunea lui Blaga. Acțiunea ei are repercusiuni asupra speciei. Acțiunea negativă a *mayei* se răsfrânge direct asupra individului, ca ignoranță, necunoaștere. Cenzura transcendentă operează la nivel global mai degrabă decât individual. *Maya* este ca o draperie groasă în calea luminii, ca o ceață deasă, ca grătile celulei, ca o colivie pentru păsări sau o cușcă pentru animale, ca o mlaștină sau o prăpastie, în fond un mare obstacol, sens peste care se suprapune perfect cenzura transcendentă. Obstacolul nu trebuie trecut nicidecum (la Blaga), ci înlăturat (la Āṅkara). Acest prag se atinge printr-o cunoaștere superioară (*paravidya*). Ar mai fi și alte sensuri date de mentorul advaitin termenului *maya*, dar trebuie subliniat faptul că accentul nu se pune pe existența în sine a *mayei*, ci pe relația stabilită între ea și Brahman. Tot astfel și în doctrina lui Lucian Blaga. În acest spirit, Rudolf Otto arăta: "Și pe cât este de greu, sau chiar imposibil, să fie precizat raportul dintre *maya* și Brahman, tot pe atât este de incontestabil faptul că în Brahman însuși trebuie să căutăm rațiunea pentru care *maya* există și pentru care, pe deasupra, ea există ca această lucrătură a lumii, mai mult chiar, ca putere ce produce o lume plină de finalitate,

ordine și înțelepciune"²⁴. Relația dintre Brahman și *maya* este foarte profundă. Ea semnifică, de fapt, însăși ideea dualității, a celebrelor complementarități: spirit și materie, nemanifestat și manifestat, static și dinamic, unu și multiplu, cunoaștere și necunoaștere, esență și aparență, masculin și feminin, ființă și devenire, tot și nimic, Dumnezeu și lume, absolut și relativ.

Cronologic după Āṅkara, școala Vivarana opinează că *maya* trebuie localizată în Brahman și îl are ca obiect, dotată cu o capacitate de învăluire (*avarana*) și de proiecție (*vikṣepa*). Școala Bhamati susține că *maya* are doar prima capacitate. Fondatorul școlii Vivarana, Padmapada face o distincție între noțiunile de *maya* și *avidya*. Astfel, atunci când puterea tănuirii este dominată de ignoranță apare *avidya*, iar, când puterea proiecției sau transformării domină, se manifestă *maya*. Este obstrucționată natura pură, independentă a lui Brahman, obiectul și suportul ei. Mentorul școlii Bhamati, Vacaspati Misra, împarte *avidya* (sinonimă cu *maya*) în două clase: pozitivă - neștiința primă (*mulavidya* sau *karanavidya*) și negativă - neștiința derivată (*tulavidya* sau *karyavidya*). Aurobindo este filosoful, din interiorul Advaita Vedantei, care îl atacă cel mai violent pe Āṅkara pe teren ideatic. Realitatea nereală devine, la el, realitatea progresivă, iar *maya* există în două grade distincte în diferitele stadii ale evoluției până la ultima treaptă - revelarea naturii divine. Cu cât ne găsim mai jos pe această scară, cu atât participăm mai mult la *maya*, suntem mai strâns legați de ea. Aurobindo vorbește de *maya* joasă și cea înaltă. Prima dă naștere suferinței și ignoranței, amăgirii, tuturor relelor, iar în cealaltă sălășluiesc cunoașterea conștientă, legile sale și adevărul. Prima este negare, dispersare, a doua este afirmare, reunire. *Maya* iese din Brahman și dispare în Brahman. Marele Anonim creează cenzura transcendentă, dar aceasta nu se reîntoarce la el. Monismul lui Aurobindo este mai aspru, intransigent,

23 L. Thomas O'Neil, *Maya in Āṅkara. Measuring the Immeasurable*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1980, p. 140.

24 Rudolf Otto, *Mistica Orientului și mistica Occidentului*, traducere din germană, Editura Septentrion, Iași, 1993, p. 123.

chiar intolerant: "Adevăratul monism, Advaita, este acela care admite toate lucrurile ca unul singur, Brahman, și nu caută să divizeze existența sa în două entități incompatibile, un Adevăr etern și un Fals etern, Brahman și non-Brahman, Sine și nonsine, un sine real și unul nereal, perpetua *maya*. Dacă ar fi adevărat că doar Sinele există, atunci trebuie să fie de asemenea adevărat că tot ceea ce există este Sinele"²⁵.

Doctrina despre cenzura transcendentă funcționează pe plan metafizic-epistemologic, ca și cea despre *maya*. Există, în psihanaliză, și o cenzură morală, care explică fenomene psihice izolate (vis, uitare), dar ea nu-și are rostul aici, venind din domeniul științei și nu al metafizicii. *Maya* este immanentă, pe când cenzura e transcendentă, totuși acestea nefiind înțelese în mod exclusiv. Paradoxal, ambele sunt atât imanente, cât și transcendente.

Spre deosebire de cenzura transcendentă, *maya* poate fi înfrântă printr-o cunoaștere corectă, superioară, printr-un efort susținut în drumul spre realizarea lui Brahman și spre eliberare. Dacă Marele Anonim acționează asupra cenzurii, lucrurile stau invers la filosoful indic, în sensul că *maya* este cea care acționează asupra lui Brahman, superimpune asupra lui complexul de nume și forme (*namarupa*), determinările, pluralitatea și diferențele. *Maya* este înțeleasă atât ca drum de la lume spre Brahman, ca discurs despre el, ca limbaj, cât și ca drum de la Brahman spre lume, ca energie cosmică aflată la baza Creației.

Descompunând primul sens, care trimite la Blaga, în vreme ce al doilea - la Eminescu, așa cum am mai arătat, există *maya* cu semnificația de cuvânt despre Brahman și, deopotrivă, de obstacol în calea cunoașterii lui Brahman. O deosebire semantică realizează și Lucian Blaga atunci când afirmă: "Trebuie să facem o deosebire între disimularea transcendențelor prin structurile senzoriale ale cunoașterii individuate și erorile cărora cunoașterea individuată, în modurile

ei, poate să le cadă jertfă în chip accidental"²⁶. Cenzura transcendentă, ca obstacol, are un scop pozitiv la filosoful român, ascunzând misterul, pe când la filosoful indian *maya* are un scop negativ, împiedicând accederea la cunoașterea adevărată, la absolut.

A doua parte a frazei lui Blaga comunică drept mesaj faptul că se întâmplă uneori ca această cunoaștere individuată să cadă pradă unor erori. Se coboară aici din abstract în concret, de la specie la individ, de la general la particular. În acest punct există o mare apropiere cu *maya* lui Āṅkara, înțeleasă ca *avidyā* (necunoaștere, ignoranță), ca vâl care adumbrește pe Brahman, realizarea lui ca singura realitate. Ascunderea spiritului suprem are un sens negativ la Āṅkara, dar pozitiv la Blaga. Omul trebuie să ajungă la identificarea sublimă cu principiul absolut, cu Dumnezeu, în viziunea misticului indic; însă misterul existențial trebuie disimulat, protejat de orice atingere ce ar afecta echilibrul universal, în viziunea metafizicianului român. Pe de altă parte, în capitolul *Ontologia cenzurii* al aceluiași studiu, Lucian Blaga arată că adevărurile își au obârșia în perfecțiunea lui Dumnezeu, iar erorile în imperfecțiunea umană. În comentariul său la *Taittiriya Upanișad*, Āṅkaracarya aduce în discuție, analizând *sutra* 1 din capitolul I, partea a doua, celebra definiție a lui Brahman: *satyam jnanam anantam brahma* (Brahman este adevăr, cunoaștere, infinit), dar identificarea lui Dumnezeu cu adevărul absolut caracterizează și alte doctrine indiene. În antiteză, omul este imperfect.

Puțin mai departe, Lucian Blaga distinge interesant între o cunoaștere individuată și o cunoaștere divină, spunând că între ele nu intervine nici un factor izolator, ci, din contră, se comunică, e o permanentă trecere de la una la cealaltă. Cenzura transcendentă nu operează pe acest teren.

Dar diferențierea făcută de filosoful român ne duce cu gândul la *paravidyā* și

25 Aurobindo Ghose, *The Life Divine*, Motilal Banarsidass, Delhi, 1988, p. 31.

26 Lucian Blaga, *Trilogia cunoașterii* III, *Cenzura transcendentă*, Editura Humanitas, București, 1993, p. 54-55.

aparavidya, la cunoașterea superioară și cunoașterea inferioară la Ānankara, corespunzătoare cunoașterii luciferice și cunoașterii paradisiace la Blaga.

Contrazicând părerea inițială că cenzura transcendentă ar fi un factor exterior omului, Lucian Blaga subliniază într-un loc că barierele ei sunt inerente ființei umane. Noi ființăm prin ele și, din nefericire, nu le putem depăși decât desființându-ne. *Maya*, potrivit viziunii vedantinului, este o cenzură interioară omului. Până aici doctrina celor doi metafizicieni ar coincide. Totuși, Ānankara întrevește posibilitatea nu a depășirii obstacolului, ci a înlăturării lui, ceea ce nu afectează deloc în rău existența noastră, din contră. Lucian Blaga susține următoarele: "Prin cenzura transcendentă nu sunt oprite anume cunoașteri la care s-ar putea totuși ajunge. Prin cenzura transcendentă e oprită însăși cunoașterea deplină, pozitivă, nedisimulatoare. Omul n-are posibilitatea să treacă peste această opreliște, fiindcă ea e înscrisă în ființa și structura sa (...)"²⁷.

Cenzura transcendentă blochează cunoașterea superioară (*paravidya*), iar nu cunoașterea inferioară (*aparavidya*), în termenii advaitinului. Ideea o reia Blaga când va spune: "Cenzura transcendentă intervine cu cordonul despărțitor numai față de orice eventuală transcendere pozitivă"²⁸ sau: "Cenzura transcendentă interzice în cadrul individuației numai actul de transcendere în sens total și pozitiv"²⁹. Cenzura transcendentă coboară în interiorul uman, spulberând receptarea ei îndoielnică sub forma unei entități plasate undeva deasupra. Va face parte din însăși structura umană, ca și *maya* înțeleasă ca *avidya*. În continuare, se arată că Dumnezeu nu poate fi văzut, cunoscut întocmai, ci cel mult "disimulat". Brahman nu poate fi perceput pe calea simțurilor, nici prin mijloacele rațiunii, ci pe calea intuiției, la maestrul vedantin. De la

specie se ajunge la individ și apoi se reface drumul, întrucât cenzura transcendentă, ca inerentă structurii omenești, se aplică asupra întregii cunoașteri individuate. La fel și *maya* ca *avidya*, cu toate că noțiunea lui Blaga nu are sensul de necunoaștere, ignoranță, căci: "(...) cenzura transcendentă aplicată cunoașterii individuate are un caracter totalitar și preventiv"³⁰. Factorul central ontologic fixează această cenzură transcendentă și o pune să acționeze asupra individuației, dar nu în sens complet. Totuși, intervenția este hotărâtă, energică, veșnic prezentă, are caracter de permanență, nu este nicidecum accidentală. Există ceva care depășește acest obstacol. Nu ne referim la Marele Anonim, singurul asupra căruia nu se aplică, după cum doar Brahman scapă de sub voalul *mayei*. În capitolul *Integrarea în mister*, Lucian Blaga subliniază că: "ideea de mister e singura idee care sparge, sau mai bine zis trece, frontul cenzurii transcendente"³¹.

Încheiem parcursul nostru comparativ prin metafizica lui Blaga și a lui Ānankara, citând un fragment din finalul studiului *Cenzura transcendentă*: "Marele Anonim a pus în noi îndemnul irevocabil spre adevăr, îndemn întemeiat în însăși natura cunoașterii, dar prin cenzura-i transcendentă ni-l refuză.

Suntem categoric îndemnați spre - și categoric opriți de la unul și același lucru. Ce rost are așezarea noastră între pintenii acestui imperativ și frânele acestui refuz - e greu de spus"³². Omul tinde spre Marele Anonim, dar cenzura transcendentă îi stăvilește avântul. Pintenii și frâne. În viziunea lui Ānankaracarya, omul se găsește permanent între *Brahman* și *maya*. Dualitatea se află exprimată la ambii metafizicieni-mistici. Dar, în cele din urmă, ea se pierde într-o sublimă unitate: Marele Anonim, Brahman, Dumnezeu, absolutul.

27 Lucian Blaga, *op.cit.*, p. 86.

28 *Ibidem*, p. 99.

29 *Ibidem*, p. 121.

30 *Ibidem*, p. 88.

31 *Ibidem*, p. 95.

32 *Ibidem*, p. 181.

Virgil
TÂNASE

Jean Baudrillard

Carnet
parizian

Îl zăream din când în când la Montparnasse. Uneori la terasa unei cafenele. Alteori, venind de la cumpărături cu o pungă de plastic. Scund, îmbrăcat modest, cu o haină fără nici un Dumnezeu, ultima data în cămașă cu mâneci scurte, părea un funcționar la pensie și, firește, nimeni nu-i dădea nicio atenție. Lumea întotdeauna furnicătoare în acest colț de Paris, gata să se bulucească la apariția celui mai neînsemnat crainic de televiziune sau a celui mai tranzitoriu campion sportiv, uitat de îndată ce mușchii nu-l mai țin pe podium, nu avea nicidecum știre că-i trece prin preajmă unul din acei oameni extraordinari care dau sensul unui secol.

Când timpul a terminat de măcinat toată mazăga unei epoci, încercând s-o reconstituim, n-avem la îndemână decât un mănunchi de repere culturale, câteva opere care, oricare ne-ar fi drumul, stau ca stelele pe cer slujindu-ne de călăuză. Bizuindu-ne pe aceste relicve minunate ajungem să credem că Florența Renașterii, Parisul lui Voltaire și Diderot sau vremea reginei Elisabeta a Angliei erau epoci fericite, uitând cât de disprețuiți erau autorii care reprezentă astăzi acele timpuri, cât de nebăgați în seamă, cât de neputincioși să-i îndulcească pe cei care, în jurul lor, tăiau și spânzurau și-și umpleau hangarele cu aur, domnind pe o mocirlă puturoasă. Pun gâtul – pe care din păcate nu-l voi mai avea – că peste nu mai mult de 50 de ani, o sută dacă preferați, când România anilor de după ultimul război, va fi cea a poemelor de asfințit ale lui Arghezi și Blaga – despre care nu se va ști cum trăiau, așa cum nu știți ce i se întâmpla lui Dostoievski când scria *Crimă și pedeapsă*...; când România anilor de după război va fi cea a lui Corneliu Baba și a spec-

tacolelor lui Ciulei și Pintilie, cea a unei extraordinare generații de poeți; când spurcăciunile terifiante din ziarul partidului nu vor fi mai cunoscute decât cele ale cutărui critic pentru care *Pescărușul* lui Cehov nu era decât «o curcă plouată», sau decât raportul cenzorului care recomanda arestarea lui Cehov dacă nu acceptă modificările cerute...; pun gâtul, spuneam, că România anilor de după război va apărea drept o epocă fericită, o epocă de avânt literar – nu acum apare onirismul, singurul curent românesc original în peisajul european? O epocă de efervescentă culturală, o epocă de formidabilă preeminență a valorilor pe care critici atât de diferiți, dar neîngăduitori, de la Eugen Simion la Nicolae Manolescu,

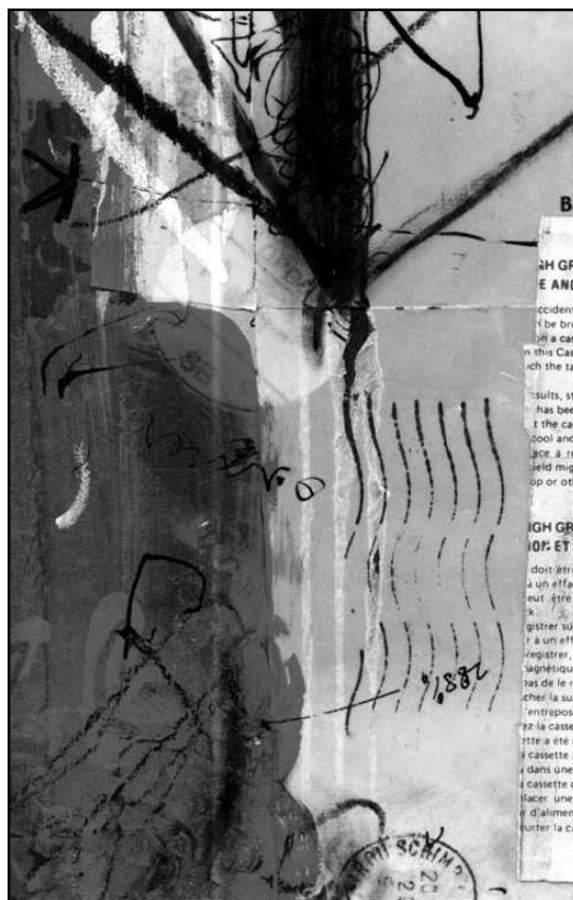
le-au impus traversând un timp de ale cărui furtuni nu-și va mai aminti nimeni așa cum nu vă amintiți de motivele care l-au îndemnat pe Ibsen să ocolească, preț de vreo treizeci de ani, țara lui de baștină.

Jean Baudrillard, de-a cărui moarte aflu, este fără doar și poate dintre cei care vor salva reputația acestei Franțe de azi despre care am motive să cred că nu este, din punctul de vedere pe care vi-l împărtășeam, mai puțin mlăștinoasă decât regimul politic pe care ne-am bucurat să-l doborâm în decembrie 1989. Pragmatic, noul președinte al Franței, înconjurat de artiști de varietăți și sportivi dintre care destui își au domiciliul fiscal în Elveția, vrea să suprimă filierile literare care nu duc la un post util societății și consideră utilă cultura care se vinde, deci de divertisment. Ajung să am nostalgia anilor de «Cântarea României», ceea ce poate să șocheze pe cei care erau la fel de șocați pe vremea când îmi riscam pielea ca să contest regimul pe care ei îl slujeau; sunt poate, iarăși, o idee înaintea lor – și poate și a celor prea tineri ca să aibă măcar acest reper.

Mi s-a-nântâmpat să nu fiu singur când îl întâlneam. «Uite-l pe Jean Baudrillard», spuneam. Eram adesea întrebat cine este, ca altădată, la venirea mea la Paris, atunci când îl pomeneam pe Claude Simon care mai apoi primea Premiul Nobel de literatură. E drept că Baudrillard, ca și Claude Simon de altfel, nu apărea pe micul ecran acaparat de țîșpiricii modei literare, culturnicii care nu există decât catodic, de la Bernard Henri Levy la Beigbeder, fericiți de a-și amesteca discursul cu cel al cântăreților de muzică ușoară și al actorilor de cinema care-și dau cu părerea nu despre meseria pe care n-o au, ci, laolaltă, despre orgasmul partenerilor de viață, războiul din Irak și cea mai bună aliefie de bronzat.

«Ne îndreptăm poate spre o republică a croonerilor, a speakerilor, a sprinterilor, a animatorilor de televiziune, spunea Jean Baudrillard. De ce nu? La Roma n-a fost încoronat un cal?»

Baudrillard era convins că trăim în plină catastrofă: accelerația mediatică și excesul de informație distrug sensul: «disparația distincției dintre ce este adevărat și ce este

fals mi se pare mai evidentă chiar decât dispariția distincției dintre bine și rău». De unde exilul nostru într-o lume de «simulacre» căreia ne adaptăm «simulând». Trăim, spunea, într-o «limfă mediatică» înăuntrul căreia individul nu caută valori, mulțumindu-se să fie «bransat», aidoma unui aparat de radio sau de televiziune, pus în priză, legat de un sistem prin care informația circulă liber. Așa cum Orson Wells a produs panică în întreaga Americă anunțând, într-o emisiune radiofonică de ficțiune, ca suntem atacați de marțieni, tot omul acceptând orbește informația «pentru că s-a spus pe post», suntem purtați de cantitatea și viteza informației pe care nu mai avem posibilitatea s-o verificăm, legănați de presă, de televiziune care prosperă ca iarba de când am renunțat la orice discernământ. În cărțile sale de sociologie, ca și în cele mai ușoare, unde filozoful se însoțea de un reporter pentru a căuta în realitatea imediată semnele degenerescenței unei soci-

etăți, în tratatele grave (*Le Système des objets, La Société de consommation, L'Echange symbolique et la Mort, Simulacres et simulations*) ca și în cărțile de circumstanță (*L'Amérique, La Gauche divine*), Jean Baudrillard căuta fermentul viitoarei noastre revoluții mentale. «Încerc să ating, îmi spunea, cel puțin prin gândire, punctul de saturație, punctul catastrofic în care cursul lucrurilor se răstoarnă, și se va petrece, în fine, ceva. Ceea ce ne ucide astăzi este că nu se întâmplă nimic...»

Pentru că, din punctul lui de vedere, pe care înțeleg că nu-l împărtășesc cei care n-au decât omeneasca grijă a zilei de mâine, dizolvarea în capitalism a regimurilor totalitare nu înseamnă nimic, un proces firesc de putrefacției al unei lumi care și-a pierdut sensul.

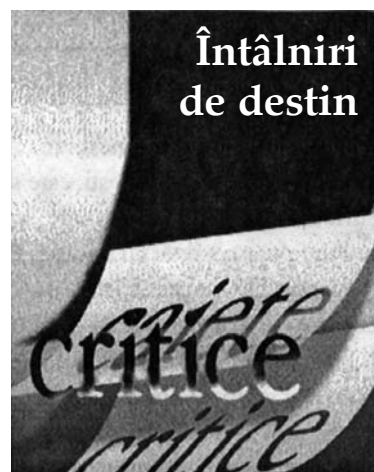
Sensul, îmi spunea Jean Baudrillard, este greu de purtat. Dintotdeauna, oamenii încearcă instinctiv să i se sustragă inventând strategii de apărare; excesul de infor-

mație este probabil forma de lășitate a omului contemporan. Branșat, el află totul, dar nu știe nimic. Pentru că a ști presupune o confruntare cu realul, pe care o refuzăm refugiindu-ne în simulacre. Lui Jean Baudrillard lumea contemporană i se părea fundamental pornografică pentru că relația cu ea e cea de la bordel: contra cost vi se oferă o versiune simulată a unei relații pe care nu mai avem timp s-o construim, nici energia de a o asuma. Pornografia lumii noastre este cunoașterea înlocuită cu informația, prostituția culturii devenită divertisment.

Baudrillard n-o spunea cu revoltă, și nici măcar cu tristețe. Avea pe perete două posteruri enorme: James Dean și Marilyn Monroe. Nu l-am întrebat motivele acestei alegeri. Acum regret. Ciudat totuși: două vieți frânte timpuriu și brutal. Un simbol repetat al violenței dintr-o lume fără nici o noimă.

Alexandru
ZUB

Iulian Antonescu – în amintire

În câteva rânduri, când mă simțeam mai în nevoie, iar speranța depășirii părea că se stinge, mi s-a întâmplat să apară, *ex abrupto*, soluția salvatoare, cel puțin pentru moment. Așa a fost în vara lui 1964, la câteva luni după eliberarea mea din Penitenciarul Jilava, petrecută la 16 aprilie, dată după care am tot umblat la Oficiul Forțelor de Muncă, pentru plasament, însă nimic nu se găsea pentru mine. La instituțiile academice, același răspuns, acompaniat uneori de vagi semne compasionale. Eram sfătuit de unii, care știau mai bine situația, să plec din urbea unde numele meu avea încă rezonanțe negative, ca să mă întorc, eventual, după un stagiu convingător la „munca de jos”. Un potentat local, de care depindea atunci, formal, reîntoarcerea mea în „câmpul muncii”, mi-a spus, de la obraz, că ar trebui să înțeleg, în definitiv: regimul democrat-popular (abia peste un an urma să devină „socialist”) construiește mult și are nevoie de cărămidă; brațele mele ar fi mai utile pe un șantier, acolo unde atâția asudă fără a emite pretenții. Mesaj clar, dincolo de care nu-mi era greu să identific instituția atotputernică de care depindea un asemenea aviz.

Între timp, căutam să profit pe cât posibil de bunăvoința unora, nu mai puțin reală, pentru a-mi completa golurile de lectură, vai, atât de numeroase, motiv pentru care frecventam biblioteca Muzeului de Istorie, la Palatul Culturii, gestionată atunci de doamna Irina Buțureanu-Sitaru. Am putut citi, acolo, folosind orice moment de răgaz, cărți pe care le râvnisem în van pe timpul recluziunii. Neexistând încă mijloace de copiere mecanică, transcriam de zor pasajele la care aș fi dorit să revin, dacă destinul m-ar fi lipsit iarăși de acele surse.

Păstrez încă, în „atelierul pârvanian”, pe care îl încropeam de pe atunci, numeroase pasaje, cu scriitura îngrijită a celui care se pregătise a fi învățător și s-a întâmplat să devină altceva, dar nu tocmai, căci istoricul, la urma-urmei, tot un dascăl trebuie să fie, la nivelul națiunii sale, după cum obișnuia să spună N. Iorga.

Poate că de acolo, de la Muzeul condus încă de profesorul M. Petrescu-Dîmbovița, lângă care, cu zece ani în urmă, ucenicisem întru arheologie, la Trușești, voi fi aflat că un fost coleg de facultate, Viorel Căpitanu, lucra la Muzeul din Bacău și conducea tocmai un șantier de săpături, în zonă, la Răcătău. M-am gândit că aș putea să-i fac o vizită, în așteptarea unui moment mai bun pentru mine. El însuși trecuse, în 1958 (cu ocazia arestării mele), printr-un moment greu, implicat în lotul care se va numi „Ștefan cel Mare”, însă pus în libertate după un timp, neputându-i-se proba o certă vinovăție, ca și în alte cazuri: D. Atudoroaie, Valeriu Achidim Lazăr etc. Reîntâlnirea cu Viorel, acum căsătorit și foarte activ în breaslă, a fost una benefică pentru mine. Zilier pe statele de plată, uceniceam de fapt ca în vara lui 1954, neștiind ce îmi rezervă viitorul. Mă bucuram de prietenia soților Căpitanu, iar prin ei de colegialitatea celor din jur.

De la Răcătău, am plecat pentru un timp, în aceleași condiții, la Muzeul din Roman, condus de un alt coleg (de facultate, dar și de școală pedagogică), Vasile Ursache. Mi-a dat să lucrez ceva pentru bibliotecă, tot ca zilier, însă aveam libertatea să fac ce doresc, adică să fișez reviste și cărți apărute în timpul detenției mele, ceea ce nu era puțin lucru, cu toată relativa sărăcie istoriografică

a perioadei. Vasile era și el căsătorit, conducea Muzeul, pe care îl și întemeiase, având atâta libertate câtă și-o impunea singur. A fost, pentru mine, încă o secvență benefică, deoarece în câteva luni de „arheologie” *sui generis* în zonă, m-am putut reface oarecum, psihofizic, după cum arată și fotografiile (multe, multe...) executate în laboratorul muzeului de un director care știa că trebuie să facă singur și asta. De la el păstrez destule mărturii iconografice, din care se pot bănuși cumva ipostazele mai vechi, nicidecum fixate, comparându-le cu altele mai noi, din timpul unei „normalități” cucerite pas cu pas, timp de câțiva ani, în care a trebuit să-mi definesc singur calea în profesie și modalitățile de exprimare mai potrivite cu firea mea și cu împrejurările. Prin Vasile am putut cunoaște un vechi profesor localnic, I. Testiban, de la care am împrumutat *Generalități cu privire la studiile istorice*, de N. Iorga (ed. 1944), volum pe care îl păstrez și acum, fiindcă proprietarul s-a stins pe neașteptate, fără ca eu să-i pot restitui cartea. Mai am în minte o seară amicală la colegul meu, acasă, cu un grup de arheologi activând prin partea locului (nu le voi spune numele), seară memorabilă, în ce

mă privește, fiindcă îmi evocă din nou marea prietenie a gazdei, dincolo de tensiunile ce se puteau isca și printre arheologi.

În toamnă, odată cu bruma, se încheia și periplul meu arheologic, prelungit într-o excursie cu familia Căpitanu, memorabilă și aceasta, prin zona Neamțului, și în Dobrogea, cu opriri semnificative oriunde era nevoie. Am cunoscut oameni, situri arheologice, monumente, asupra cărora nu mă pot opri aici.

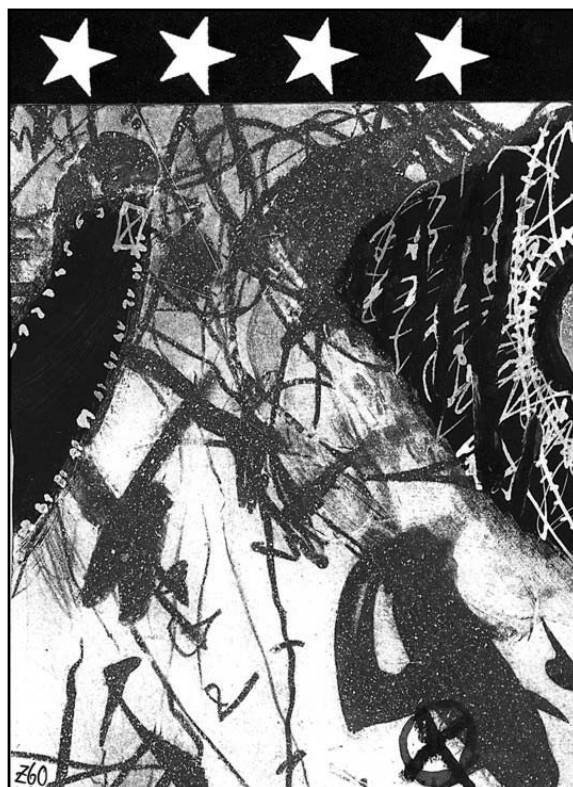
Întors la Bacău, se punea problema: ce voi face mai departe? Nu a fost nevoie să pun eu întrebarea, fiindcă Iulian Antonescu, directorul Muzeului, s-a și oferit să o rezolve pe moment, propunându-mi să mă angajeze ca muzeograf. Cum a obținut avizul sacrosanct al „organelor”, nu știu, dar Iulian era vestit prin partea locului pentru abilitatea cu care, făcând tumbe, uneori la propriu, obținea imposibilul. Așa a fost și în cazul meu. M-am trezit că mă ia de braț, într-o bună zi, ca să-mi comunice vestea și să-mi spună, plimbându-ne prin curtea Muzeului, că visează o confrerie academică, de spirite înalte și deplin colegiale, care să înfrunte inerția locului și să absolve, în timp, generația noastră. Vorbea astfel, poate ca să preîntâmpine o reacție negativă, explicabilă la un om de aproape aceeași vârstă, dar cu altă experiență de viață. I-am rămas îndatorat pentru gândul acela și pentru curajul (căci de curaj era nevoie) de a semna numirea mea ca muzeograf principal, fără să mai țină cont de vechime și de statutul meu de fost deținut politic.

Întâlnirea cu Iulian Antonescu la Bacău, pe fondul prieteniei mele cu Viorel Căpitanu, a fost, neîndoielnic, una providențială. Am dobândit, prin el, dovada unei poziții sociale de care aveam nevoie. Peste câteva săptămâni, s-a ivit posibilitatea unui transfer la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, transfer mijlocit, cu discreție, de profesorul D. Berlescu, atunci și prorector al Universității, iar Iulian mi-a dat pe loc avizul, păstrându-mi ușa deschisă pentru eventualitatea că n-aș fi găsit, la Iași, climatul necesar.

Nu a mai fost nevoie, fiindcă Biblioteca amintită era tocmai locul unde puteam

căuta soluții la multe din frământările mele. Începea un traseu lung și anevoios, care îmi lăsa timp și pentru gesturi solidare cu ideea de confrerie academică, la care Iulian ținea atât de mult. În numele ei, am revenit la Bacău ori de câte ori a fost posibil, pentru sesiuni științifice, vernisaje, conferințe, uneori și de dragul admirabilului orator care era Iulian Antonescu. Avea un discurs cu totul personal, unul a cărui putere de seducție nu și-a istovit încă ecourile. Mai există martori activi ai acelor clipe de har, când vorbitorul se lăsa prins de idei, imagini, figuri, incatenate în „povești” inimitabile. Totul în istorie se cuvine povestit, pe linia marilor devoți ai lui Clio, iar Iulian Antonescu știa aceasta, mai bine ca oricare altul din breaslă. L-am ascultat de mai multe ori. Știa de fiecare dată să fie nou, adică să devină interesant prin schimbarea perspectivei, prin imagistică, prin capacitatea lui extraordinară de a evoca figuri de altădată, contexte ideatice, peisaje, tot ce poate contribui la o „resurrecție” a trecutului, așa cum o preconizase la timpul său Michelet și cum a practicat-o, la noi, Iorga. „Istoriologia” acestuia din urmă părea să fie și modelul discursiv agreat de Iulian Antonescu, cu toate că nu știu să-l fi numit undeva ca atare. Nu-i plăcea să insiste asupra unei chestiuni pe care sistemul dictatorial o bloca în fașe. Însă a făcut mari eforturi pentru a transfigura istoria ca discurs, atribuindu-i o finalitate cvasiintangibilă, un rost pe care puțini contemporani au știut să-l intuiască, să-l caute, să-l pună la lucru cu aceeași fervoare. Pentru el, istoria era un tărâm al evocării competente, în care juca un rol și inspirația, acea *poiesis* recomandată de Iorga drept o condiție a discursului istoric. Ca și la marele său înaintaș, istoria reală și istoriografia se cer antamate complementare, ca un complex unic, misterios și inepuizabil. Din mereu inspiratele expuneri făcute de Iulian Antonescu te alegeai cu această impresie și cu îndemnul de a transgresa mereu clipa. E puțin lucru?

Peste câțiva ani, prin 1971, a plecat și el de la Muzeul băcăuan, chemat la rosturi mai înalte, în aceeași sferă de activitate. I-am păstrat însă aceeași simpatie și o egală gra-

titudine, în amintirea momentului de grație, consumat în vara anului 1964.

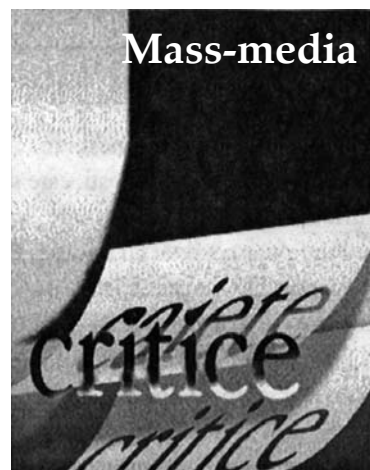
Întâlnirile noastre „după” au fost mai mult accidentale, însă mereu prietenești, plasate într-o zonă ce implica depășirea de sine, ca linie de conduită, evocându-mi momentul băcăuan.

Ultima noastră întâlnire, dacă i se poate spune așa, a fost în toamna lui 1989, pe stradă, la Iași. Iulian se îndrepta spre Palatul Culturii, cu treburi oficiale, așa că abia ne-am putut strânge mâna. Părea neliniștit și era gata să extindă clipa, în favoarea unei discuții, dar nu era posibil.

La începutul noului regim, prin ianuarie 1990, am avut ocazia să consemnez public grațitudinea mea față de Iulian Antonescu, evocând anume, într-un interviu din *România liberă*, momentul din 1964, ceea ce l-a făcut pe Andrei Pleșu, noul ministru al culturii, să-l păstreze în schemă. Din păcate, Iulian era bolnav, iar competența lui în domeniu a fost pusă pe un plan secund. Stins din viață prematur, el a lăsat însă amintirea unei mari personalități, la care ne vom întoarce mereu ca la o sursă de tărie morală și reconfort.

Cristian Florin
POPESCU

Ficțiunea în jurnalism, jurnalismul ficțiunii sau despre posibilele "lumi reale"

"A trăi sau a înceta să trăiești sunt soluții imaginare. Existența este în altă parte".

(André Breton)

"Am visat fără să dorm, poate chiar, fără să mă trezesc".

(Machado)

"Problema care ni se pune acum este să-l facem pe americanul mediu să creadă că respectă morala, când are dorințe".

(Ernest Dichter)

Globalizare, Internet, societate informațională, societate postmodernă (sau postfordistă sau postindustrială sau poststructuralistă), societate de consum – iată doar câțiva termeni/realități care par că ne înglobează, modelându-ne/condiționându-ne existența, modul de a gândi, stilul de viață, dar și visele, reveriile, experiența culturală, estetică...

Trăim sub imperiul imaginii – proclama Jean Baudrillard, încă în anul 1970. În era simulacrului, hiperrealitatea sau neorealitatea, economia simbolică, societatea consumului de masă ne guvernează ritmurile, ne conțin, ne fac prizonieri.

"Generalizarea substituirii referențialului prin cod definește consumul mediatic. (...) Aceasta nu înseamnă denaturarea sau falsificarea «unui conținut» autentic. Dincolo de reinterpretarea tendențioasă a conținutului, se realizează deturnarea sensului, depolitizarea politicii, deculturalizarea culturii, desexualizarea corpului în consumul mediatizat. În formă s-a schimbat totul. În locul realului, este așezat neo-realul produs prin combinarea elementelor codului. Apare în întreaga viață cotidiană un imens proces de simulare. (...) În comunicarea

de masă, această procedură ia puterea realității. Realitatea este abolită, volatilizată în favoarea acestei neo-realități a modelului materializat de suport. Încă o dată, să nu avem încredere în termeni precum fals, pseudo, artificial [subl. n.] [Baudrillard, 1970].

La rândul lui, discursul filozofic/științific se estetizează.

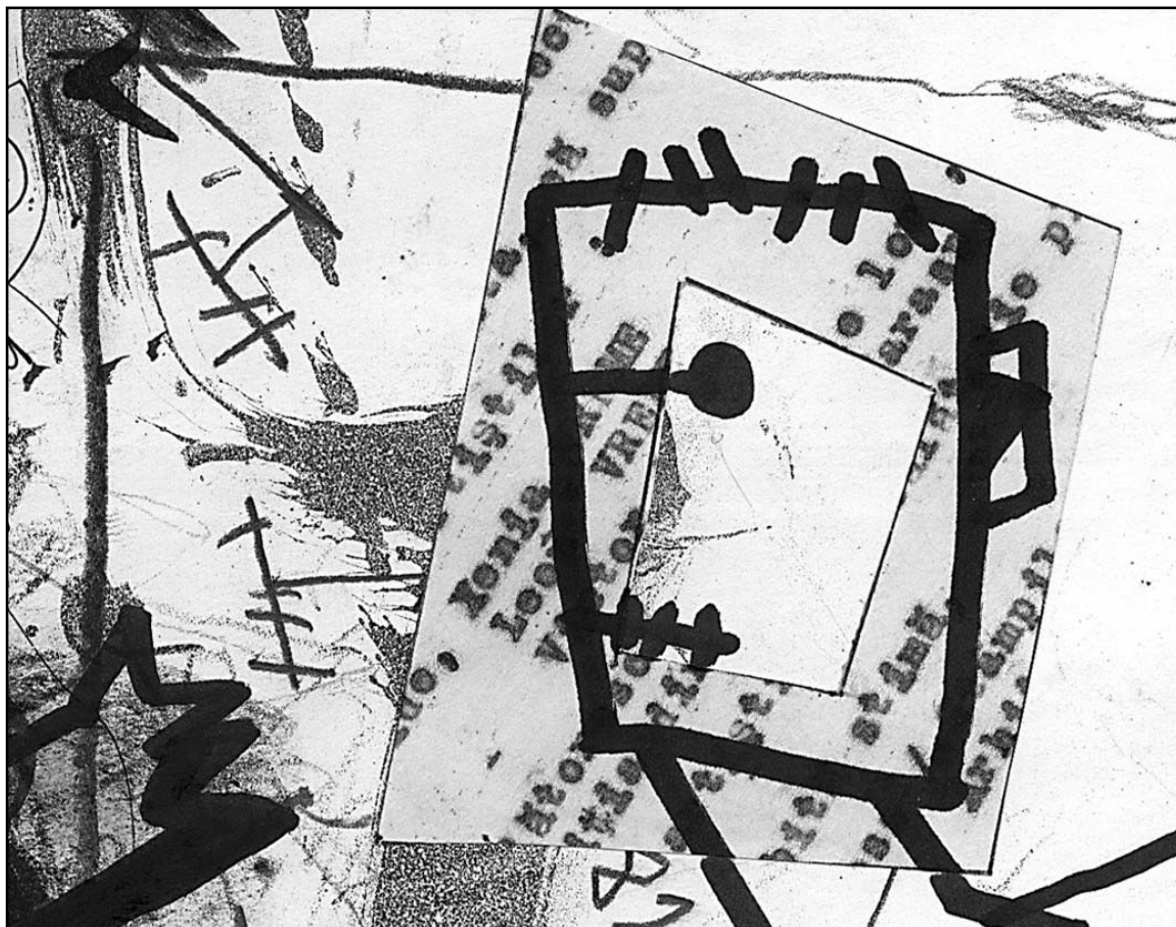
Textul poetic a devenit prozaic.

Romanul, în nenumărate formule ale sale, este de mai multă vreme, non-narativ. Un loc în care nu se întâmplă nimic. Un loc în care eroul, din agent, din factor activ adică, a devenit obiect sau ființă captivă care funcționează ca un **gadget**, manevrat de jocurile constrângerilor mecanismelor de putere sau ale consumului, sondându-și cu fervoare în unele situații interiorul (sufletul?) - Proust, Virginia Woolf - sau examinându-și amănunțit neputința - Samuel Beckett sau fiind copleșit de **lucruri** (noul roman). "Depindem din ce în ce mai mult de sisteme" [Ellul, 1980].

Concomitent, tragedia a devenit "cotidiană"; eroii ei sunt oameni obișnuiți, banali, non-sublimi. **Fatum**-ul a luat chipul mecanismului (al pieței, al politicului, al administrativului, al corporației etc.).

Genurile, formatele devin hibride (un sinonim neutru al termenului **impur**). Media devin **hypermedia**, iar textul, **hypertext**.

Interculturalitatea, libertatea de mișcare, contopită cu libertatea de exprimare care schimbă în mod dramatic ritmurile vieții comunitare și care fac ca așa-numitele culturi dominante să se vadă concurate și puse în situația de a coexista cu subculturi, religii, tradiții dintre cele mai diverse, toate având același drept de cetate, reprezintă o serie de procese marcante care duc la hibrid

dizarea genurilor/formelor/"discursurilor" culturii de masă actuale.

În atari circumstanțe, identitatea sinelui este pusă la grea încercare – spun într-un fel sau altul, în argumentări pluridisciplinare, lucide și profunde și Jacques Derrida și Michel Foucault, și alții, și alții...

Un prim efect: nici identitatea națiunilor (a statului-națiune) nu se simte prea bine – afirmă și argumentează pe larg, politologii.

Ritmuri frenetice, șomaj, subdezvoltare, epidemii, terorism, criminalitate internațională, încălzirea planetei, suprapopulare, epuizarea rezervelor de energie – iată doar câteva din spaimele apocaliptice ale pământenilor contemporani care, aparent, i-ar îndepărta de la comportamentul identitar.

Discriminarea pozitivă, set de reglementări ce se aplică în unele societăți înainte-mergătoare (de ex., SUA), în anumite planuri sociale (minorități sexuale, subculturi etc. – Olanda ș.a., minorități etnice – Marea Britanie) pare a fi un construct sociologic-

politic-administrativ sinonim cu multimilenara toleranță creștină, cu iubirea aproapei...

Și, alături de toate acestea, **imaginii**, care este atotprezentă, **informației** de orice fel, care este la îndemâna multor pământeni; li se adaugă timpul liber, jocul, spectacolul, ca forme de consum comercial. Iar "**evadarea**", în multiplele ei variante, s-a îmbogățit cu o nouă ipostază/modalitate asistată de calculator: **realitatea virtuală imersivă**.

Sunt toate aceste experiențe culturale, sociale (procesele de socializare, respectiv, "stările" de sociabilitate, de convivialitate, cum spun francezii), mentale, ideologice, estetice chiar, atât de noi, născute, așa zicând, din nimic?

Sau, dimpotrivă, asistăm la reluarea în alte forme/formate, lexicuri, suporturi tehnice a unor fenomene, gânduri, analize, abordări care, într-un fel sau altul, au mai fost exprimate, experimentate, gândite, analizate, anticipate?

O posibilă genealogie: influență-avangardă-legitimare- postmodernism

“Ultimii 25 de ani ai secolului al XX-lea vor rămâne unici în istorie, ca ani «postmoderni», simptomatici pentru o totală lipsă de originalitate. Inventivitatea noastră este concentrată într-o singură direcție: a reproducerii. Tot ce este aparent nou se hrănește din originalitatea trecutului, dintr-o bancă de date, și nu doar din informații, ci dintr-o realitate deja trăită.

Tot ce este postmodern depinde de reproducție. Jocul constă în fabricarea unui tip de cunoaștere care, deși **pare** că se extinde și că devine accesibilă unui public larg prin intermediul rețelelor de Internet, ajunge, de fapt, să fie controlată industrial.

Astfel, când Lyotard înlocuiește **cunoscătorul format în mod tradițional** cu **cunoscătorul consumator**, el nu mai dă valoare nici **noului cunoscător**, nici **noutăților de cunoaștere** ci, implicit, recunoaște omnipotența economiei de piață” [Appignanesi et al., 2003].

Toți creatorii – în arte, muzică, film, literatură – toți inovatorii, cercetătorii, toți “părinții” descoperirilor în științe, în tehnică etc. se vor fi cutremurat la citirea acestor afirmații cu statut de sentință.

Să fi devenit oare **cunoașterea, educația, pasiunea, etica** doar niște aparențe goale/golite de orice conținut? Vechile, marile mituri inițiatice să fi fost epuizate odată cu decesele notorii, zgomotoase precum acela al autorului, al lui Dumnezeu, de pildă?

Sau, dimpotrivă, experimentăm (neliniștiți?) bănuiala că noțiuni (odinioară, clișee didactice), precum **originalitate, personalitate creatoare, înnoitoare, “revoluționară”** au fost construite abstracte, etichete, definiții, la limită eronate, secole de-a rândul?

Toate curente avangardiste ce s-au manifestat în primii ani ai secolului al XX-lea, începând cu futurismul, și continuând cu toate celelalte (dadaism, suprarealism, cubism, suprematism etc.) par a fi, de fapt, începutul acestor mutații/transformări, îndeobște numite – în lipsa unui termen mai bun – postmodernism.

“Argumentarea” “ideologiei” avangardelor păstra aparențele retoricilor revoluțiilor socialepolitice anterioare. Discursul acestor avangarde îmbracă, invariabil, forma **manifestului**. Prin definiție, textul unui manifest este polemic, conține o chemare la luptă, respingând tot ce se crease înainte. O retorică, “o argumentare” împotriva tradiției, împotriva academismului, împotriva creației, împotriva estetismului. Acestea sunt câmpurile semantice care organizează aceste texte.

Altfel spus, instituțiile de legitimare (academia/învățământul, în sens larg, muzeul) ar trebui să dispară. (Firește, ele nu au dispărut, în schimb, au legitimat, treptat, aceste rebeliuni, în mod ironic, “clasicizându-le”).

Pentru acești “revoluționari”, convențiile tradiționale ale frumosului sunt lipsite de orice valoare. Când Marcel Duchamp „a descoperit” **colajul** (o formă (mai) timpurie a hibridizării de acum, dar și a standardizării – vd. infra), el voia – șocând, firește – să afirme că frumosul este **o ars combinatoria** în care obiectele gata făcute (**ready-made**) sunt tot atât de importante, precum șevaletul, culorile ș.c.l. Un fel de a sugera că frumosul există sau nu există, în măsura în care el este perceput ca atare. Mai mult: nimeni/nimic nu poate percepe în locul altcuiva. Și deci, “profesorul”, “cunoscătorul”, “criticul”, “academia” sunt perfect inutile.

Și încă: respingerea reprezentării (arta nonfigurativă – cubismul de exemplu, dar și muzica “non-narativă/non-evocativă” – muzica atonală) nu anticipează, oare, fără să fie singura, calea digitalizării, a “**realității construite de calculator**”?

Altfel spus: criza reprezentării nu este o formă de evadare (cvasieroică) din “realul contingent” în alte lumi (ale visului, ale hipnozei, ale “paradisurilor artificiale”, adică, construite, la limită, chiar gata făcute)? În alte lumi, adică, în lumi paralele?

Spațiul fiind abolit, ce se întâmplă cu timpul? Ce este temporalitatea din timpul visului? În ce privințe seamănă aceasta cu temporalitatea din timpul lecturii unei ficțiuni, dar și a unui reportaj-mărturie din

spații îndepărtate, exotice, cu temporalitatea din timpul "scufundării", a de-localizării privitorului într-un film ficțional, dar și într-un documentar, fie el și docudramă? În ce măsură seamănă aceasta cu temporalitatea pe care o instituie un joc – fie că jucăm jocul, fie că-i privim pe alții cum joacă jocul? În fine: ce este temporalitatea din timpul experimentării/pătrunderii în realitatea virtuală imersivă?

Ironia supremă constă în aceea că înaintea avangardiștilor – doctrinari, dar și "practicieni" – visul fusese investigat mai mult sau mai puțin intuitiv, de mai toți romanticii demni de a aparține acestui curent.

Iar comportamentul stimulat/provocat de dereglarea simțurilor (alcool, droguri) fusese, la rândul lui, experimentat.

Cât despre vis, memorie și dilatarea timpului, după Bergson-Proust, aparent, nu ar mai fi multe de inventat.

Încât, la rândul lui, un teoretician precum Eric Hobsbawm nu spune ceva nou atunci când constată.

"Distrugerea trecutului este una din caracteristicile specifice și unul dintre fenomenele sinistre ale sfârșitului secolului al XX-lea. Majoritatea tinerilor de la sfârșitul aceluiași veac au crescut într-un fel de prezent permanent lipsit de orice relație organică cu trecutul comun al vremurilor în care trăiesc" [Appignanesi et al., 2003].

Ce este nou însă, este sesizarea "efectelor perverse" ale tehnoculturii postmoderne de care, desigur, nu avangardiștii se fac răspunzători. Sau sunt, în măsura în care au anticipat prezentul.

Iată o respingere tendențioasă, deci neonestă/neriguroasă a postmodernismului/a societății globale cu numeroasele sale binefaceri reale – vor spune unii. Căci, pe de o parte, invariabil, criticii acestuia sunt nostalgici sau – de ce nu? – simpatizanți/militanți de stânga. Iar pe de altă parte, rămân cantonați în abordarea istorică teleologică. Ba chiar, această din urmă situație intră în contradicție logică față de constelația conotativă pe care Foucault o anină în jurul conceptului **genealogie** – termen la care am recurs în subtitlul de mai sus.

Un invariant:

conceptul/realitatea "influență"

Literatura comparată este probabil domeniul teoretic-aplicativ care, conceptualizând și studiind factologia circulației motivelor, a temelor, a stilurilor, dar și a textelor propriu-zise în interiorul unei culturi dar – mai ales – în schimburile dintre mai multe culturi, atât diacronic cât și sincron, impune cel dintâi, acest concept-cheie: **influența**.

Iată primele definiții operaționale, pe care le cităm din Alejandro Ciorănescu.

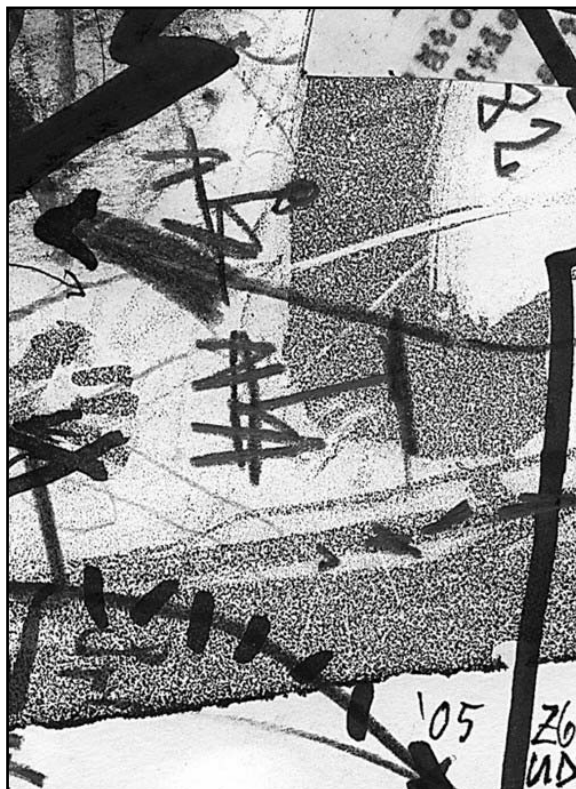
"Model – operă ce dă naștere unei imitații. Sursă – operă care se află la originea unei influențe. Temă – rezumat neindividualizat al unei noțiuni. Motiv – definiție a unui raport epizodic sau formal. Tip – personaj care aparține unei categorii morale. Erou – personaj care aparține istoriei sau mitului".

În anul 1931, Paul Van Tieghem consideră că trebuie să se înceapă cu cercetarea izvoarelor (orale și scrise, dar și a izvoarelor izolate) [Van Tieghem, 1966].

"Izvoarele unei opere, ale unui fragment nu sunt întotdeauna textele altui scriitor. Ele pot fi găsite în impresii vizuale sau auditive, peisaje, muzică, opere de artă care, printr-o transpunere naturală și frecventă, inspiră poemul sau romanul, sugerează sentimente și idei, dau unei pagini coloritul sau rezonanța specifică. (...) Prin izvoarele lui Goethe ar putea fi oare uitată călătoria în Italia? [Etcaetera. Acest tip de situație poate fi inventariată la nesfârșit].

(...) Trebuie să mai ținem seama și de alte izvoare mai precise, și totuși nescrise: izvoarele orale, mai cu seamă când este vorba de subiecte sau de idei. O poveste auzită, o conversație oarecare stau la baza unei pagini, unui volum, uneori a întregii opere a unui scriitor.

(...) Rămân izvoarele scrise, cele mai ușor de abordat. (...) Să ne ferim însă a crede că ele constituie întotdeauna texte precise care stau la originea unei cărți sau a unei piese de teatru, a unei pagini sau a unei fraze analoge din opera receptorului [scriitorul influențat]. Un anumit roman are ca sursă parțială un roman străin, cu toate că subiectul, situațiile și toate detaliile sunt diferite. Dar ceea ce le înrudește este inspirația

generală și studiind cariera receptorului, constăți că lectura modelului presupus a fost într-adevăr cauza hotărâtoare a orientării lucrării.

(...) **Izvoare izolate: subiecte, detalii, idei.** Studiul izvoarelor izolate are ca scop stabilirea originii unei lucrări într-o operă aparținând altei literaturi. (...) Nicio altă parte a literaturii comparate n-a generat mai multe lucrări”.

Pentru ca aceste conținuturi să circule, de la emițător (numit de comparatiștii francezi **centru iradiant**) la “receptor”, este nevoie de intermediari. Paul Van Tieghem îi inventariază după cum urmează: călătorii, a căror tipologie este extrem de variată, “mediile sociale”, “cenaclurile”, “saloanele literare”, “textele de critică: ziare și reviste”, “traducerile și traducătorii”.

Un loc aparte pentru autorul pe care îl urmărim, îl ocupă **influențele radiante**. “acelea care, plecând de la un punct comun, operă, ansamblu de opere sau de lucrări, aruncă raze în mai multe direcții și se fac simțite în mai multe țări străine” Acestea sunt în principal, “mode literare și curente internaționale” [Van Tieghem, 1966].

Autorul de referință și opera de referință în această ordine de idei este însă, fără îndoială, Paul Hazard, cu lucrarea *Criza conștiinței europene* (1680-1715).

Comentatorul cel mai avizat, un emul important și suficient de cunoscut în cercurile specialiștilor al savantului francez, Basil Munteanu, descrie astfel această lucrare epocală.

“Patru părți, 23 de capitole; 10 sau 15 personaje de calibru în prim-plan, iar în plan secund, alți 100 de mânuitori de condei și colportori de idei; între ei, o mulțime de relații omenеști sau savante, întâlniri, șocuri, lupte pe deasupra claselor, profesiunilor, frontierelor; sute de cărți latine, olandeze, engleze, germane, italiene, spaniole, franceze; mii de referințe și de trimiteri; o lume de idei, de caractere, de explicații și de interferențe; aceasta este lucrarea domnului Hazard” [Munteanu Basil, 1935].

În viziunea lui Basil Munteanu, ideea cheie care se desprinde din abordarea lui Paul Hazard se referă la influența pe care a exercitat-o gândirea lui John Locke, ceea ce îi permite lui Basil Munteanu să avanseze o concluzie îndrăzneată.

“Eu cred – subliniază Basil Munteanu – că tocmai în centrul noilor sisteme psihologice, adică în **senzație** trebuie să căutăm elementele unei precoce psihologii romantice. Dacă așa este, *Essai* [Eseu asupra înțelegerii omenеști – 1690 - n.n.] – al lui Locke postulează deja o estetică a senzației. (...) Să mergem și mai departe: sentimentul însuși, ce este, dacă nu o senzație interioară? Sentimentul și senzația apar la mai mulți «psihologi» din secolul al XVIII-lea drept chipul dublu al realității perceptibile. (...) [Romantismul] a fost studiat și definit în multe feluri. Dar natura lui senzorială și senzuală nu a reținut atenția îndeajuns. Romantismul se poate rezuma într-un singur cuvânt: a simți. (...) Nu s-a remarcat îndeajuns până azi, enorma diferență dintre «comparația» clasică și «metafora» romantică. Ce a intervenit? Pur și simplu, nașterea filozofică și literară a senzației și a sentimentului”.

Devine, credem evident, că fenomenele postmoderniste actuale se cristalizează în elementele structurii de rezistență, în secolul al XVIII-lea, adevărată placă turnantă în evoluția lumii creștine, în toate privințele

(economic, cultural, estetic, științific, politic).

“Atunci, în secolul al XVIII-lea – afirmă Basil Munteanu – apare în plină zi – în condiții ce rămân în parte să fie determinate – concepția unei lumi relative, mobile și contingente. Atunci au fost estompate deliberat limitele categoriilor fizice și morale, au fost percepute irizările lor reciproce, conceptul **influență** a fost umplut cu un conținut cu totul nou, în concluzie, toate lucrurile au fost gândite în relație unele cu altele, ca și cum destinul universului avea să se decidă în toate zările lui. Istoria literară modernă trebuie să fie una din împlinirile acestei noi poziționări a spiritului față de obiect”.

La rândul ei, literatura comparată așa cum o concepea Fernand Baldensperger trebuia să extindă cercetările/ierarhizările istoriei literaturii dincolo de granițele lingvistice și naționale, între literaturi, spre un nou umanism, deși adversarii acestei viziuni – în special Benedetto Croce – nu au lipsit.

Apare astfel, o primă criză reperabilă/repetabilă oricând: confuzia istoricilor între **imitație** și **influență**. Or, istorismul, de la Taine, Brunetière și Gaston Paris, până la acela aplicat ideilor, profesat de A. O. Lovejoy, deși indispensabil, contribuie invariabil la crearea acestei confuzii. Pista salvatoare este aceea care conduce de la **influență** la **originalitate**. Și atunci apare eterna dilemă tensionată (am putea-o numi ontică) între **istoria care stabilește serii ale evenimentelor “creatoare” sau măcar productive și originalitatea, în esență, individuală, adică, într-o măsură, irepetabilă**, al cărei obiect de aplicare este opera.

Altfel spus, istoria ca teleologie ar fi înlocuită de **afinități electice** (Goethe) de **generații culturale** (George Călinescu) sau de **genealogii** (Michel Foucault).

În acest context, trebuie adus în discuție raționamentul unui comparatist contemporan american bine cunoscut.

“Ithab Hassan (*The Problem of Influence in Literary History* – 1955) – constată Dan Grigorescu – are «o înțelegere mai exactă a dificultăților pe care trebuie să le rezolve comparatismul în orice domeniu al artelor» [căci – afirmă autorul american] «conceptul de **influență**

ență e chemat să acopere orice tip de relație, cuprinzând o gamă întreagă, de la incidență la cauzalitate și, între ele, un număr destul de mare de corelații intermediare». Se impune, astfel, în primul rând, să se observe că «două entități culturale» care vin în contact nu pot aspira să rămână în «starea pură» de dinaintea întâlnirii lor. Că una nu o absoarbe pe cealaltă **în întregime** și, cu atât mai puțin, în **forma exactă** în care i s-a înfățișat în momentul contactului. Că **influența** nu echivalează cu includerea «între paranteze» a unei idei, a unei structuri formale, a unui element iconografic preluate de la un model oarecare. Dacă procesul s-a petrecut astfel încât analiza poate separa cu ușurință «corpuri străini», atunci nu e vorba neapărat de o **influență**, ci de **un citat**” [Grigorescu, 1982].

Așadar, schimburile culturale s-au petrecut dintotdeauna. În lipsa lor, Eminescu, Brâncuși, Eugène Ionesco, Emil Cioran – ca să enumerăm doar exemplele cele mai evidente pentru noi – nu ar fi atins – ne face plăcere să amintim acest aspect – statutul universalității.

În lipsa frecventării operelor kantiene, a filozofiei indiene, dar și a poeziei populare românești, Eminescu nu ar fi scris un vers precum „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”.

Maria
MOLDOVEANU

Particularitățile produselor mass-media (I)

Funcții și tipuri de produse mass-media

Sistemul mass-media le oferă consumatorilor o gamă variată de produse, menite să le satisfacă trebuințele, dorințele, așteptările. Trebuințele umane sunt tot mai complexe și numeroase. Clay Alderfer le sintetizează în trei mari categorii:

- **trebuințe de existență** (e.g., de hrană, de sănătate, de odihnă);
- **trebuințe de relaționare** (e.g., de apartenență la o structură socială, de comunicare, de autonomie);
- **trebuințe de creștere** (e.g., de cunoaștere, de creație, de imagine).

Definirea și clasificarea nevoilor umane se nuanțează în funcție de domeniul științific (economie, sociologie, psihologie ș.a.), de apartenența autorilor la o anumită cultură, de concepția lor metodologică, dar majoritatea consideră că diversificarea accentuată a trebuințelor psihosociologice este stimulată și de produsele "noi", îndeosebi de produsele mass-media.

Pentru a satisface trebuințele consumatorilor în **condiții de rentabilitate** pentru organizațiile mass-media, produsele lor îndeplinesc o serie de funcții atât la nivelul indivizilor/grupurilor sociale, cât și la nivelul societății în ansamblul ei.

După Ion Drăgan, funcțiile reprezintă "dimensiuni cu valoare analitică în studierea consecințelor mesajelor difuzate prin sistemul comunicării de masă".

Sociologul american Leo Thayer identifică șapte asemenea consecințe/funcții ale mass-media:

- de informare;
- de socializare;
- de educație;
- de identitate;
- de divertisment;
- de compensare (prin stimularea de experiențe afective);
- de mitologizare (i.e. crearea de modele simbolice specifice unei culturi).

Analiza funcționalistă realizată de diverși autori înregistrează anumite diferențe. Plecând de la rezultatele cercetărilor de teren, P.F. Lazarsfeld și R.K. Merton rețin trei funcții principale ale presei:

- funcția de impunere a normelor sociale;
- funcția prin care mass-media conferă statut social (prestigiu) problemelor publice, persoanelor, organizațiilor;
- funcția (după unii – disfuncția) de narcotizare, ce poate fi identificată atunci când abundența informațiilor determină, în rândul consumatorilor, angoase, tendințe de izolare și atitudini pasive față de problemele mediului în care trăiesc.

Ion Drăgan subliniază faptul că funcțiile prezentate de Charles R. Wright în *Analiza funcționalistă și comunicarea de masă* au efecte directe asupra culturii indivizilor și societății.

În ce ne privește, reținem efectele pozitive ale mass-media asupra culturii ca subsistem al sistemului social general:

1. *Funcția de supraveghere* (de informare)
 - stimulează dezvoltarea culturii
 - favorizează contactele culturale
2. *Funcția de punere în relație a comportamentelor și de corelare a structurilor sociale*
 - menține consensul cultural
 - contribuie la stabilitatea socială
3. *Funcția de transmitere culturală (de educație)*
 - favorizează păstrarea tradițiilor
 - stimulează comunicarea între generațiile de creatori
4. *Funcția de divertisment (de distracție)*
 - favorizează dezvoltarea culturii "pop"
 - stimulează diversificarea activităților de loisir

Cu toată diversitatea tipologiilor prezentate în lucrările de referință, există un anume consens al cercetătorilor asupra funcțiilor de bază ale mass-media. În acest sens, putem menționa:

1. **funcția de informare**, realizată prin difuzarea de:

- informații generale despre diverse fenomene sociale (inflație, migrație, activitate legislativă etc.), care, în opinia lui M. Coman, în timp se constituie în capital informațional al indivizilor și al comunităților umane;
- informații instrumentale (utilitare) ce stau la baza deciziilor cotidiene ale oamenilor (e.g., cotații bursiere, starea vremii, situația circulației) – difuzate mai ales prin presa de proximitate (ziare, reviste, posturi locale de radio-tv);
- informații de prevenire, care avertizează populația în legătură cu anumite evenimente probabile sau iminente (e.g., crize, accidente, fenomene naturale);

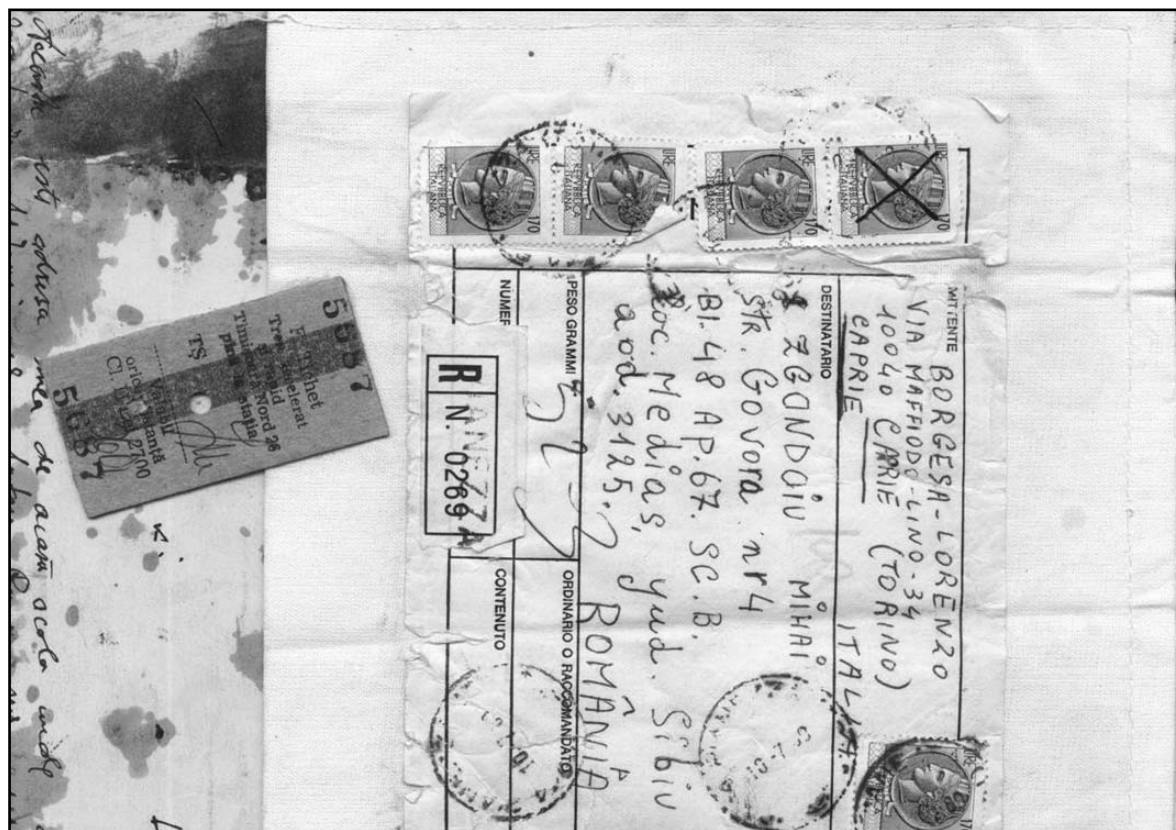
2. **funcția de interpretare**, care vizează, pe lângă transmiterea informațiilor, și explicarea,

comentarea, interpretarea lor, cu intenția mai mult sau mai puțin explicită de a convinge publicul să acționeze într-un anume fel; de aceea mai este denumită funcția de persuasiune sau de motivație;

3. **funcția educativă și de culturalizare**, prin care se realizează modelarea “personalității de bază” și a “personalităților de statut” specifice unei societăți umane, cu ajutorul cunoștințelor științifice, artistice, doctrinare etc. și al pattern-urilor culturale difuzate prin mass-media.

În zilele noastre, “cultura se caracterizează prin complementaritatea dintre tehnologie și conținuturi atât la nivelul producțiilor, cât și la cel al consumului”, ceea ce exercită o presiune fără precedent asupra sectorului educativ – cel care furnizează capitalul uman din toate domeniile de activitate;

4. **funcția de socializare** stimulează comunicarea, interacțiunea socială, integrarea indivizilor în societate, dar și participarea lor la decizie și la viața culturală a comunității. Unii autori identifică această funcție cu cea de culturalizare, datorită unor produse mass-media (e.g., emisiuni și publicații destinate copiilor,

emisiuni de pregătire școlară, limbi străine, filme documentare, dezbateri educative) "care își asumă menirea de a transmite cunoștințe culturale și de a forma oameni cultivați".

Francis Balle denumește această funcție – **funcție de inserție socială**, Denis Mc. Quail – **funcție de corelare**, iar M. Mathien o menționează ca **funcție de coeziune socială**;

5. **funcția de legătură** constă în aceea că, expunându-se la aceleași produse media, oamenii care nu se cunosc sunt "legați prin nenumărate fire nevăzute", acced la aceleași informații, receptează aceleași cunoștințe și încep să gândească și să se comporte la fel, să opteze pentru valori similare. Funcția de legătură, numită de Ch. Wright "funcția de punere în relație a comportamentelor", se explică prin faptul că organizațiile mass-media achiziționează știri și alte programe de la aceleași agenții și că tehnologiile actuale le permit difuzarea mesajelor în toate zonele lumii;

6. **funcția economică** a mass-media este realizată cu ajutorul mesajelor publicitare pe care le difuzează și care influențează consumul populației și, implicit, producția de bunuri și servicii;

7. **funcția de divertisment** răspunde nevoilor de relaxare, recreere, odihnă, amuzament ale consumatorilor. Prin diversitate, accesibilitate și costuri reduse, mesajele de divertisment (îndeosebi ale tv) constituie pentru publicul larg alternativa cea mai agreată de petrecere a timpului liber, de evadare din realitatea cotidiană, pentru a se refugia într-o lume imaginară. Pentru patronii de presă, divertismentul reprezintă soluția predilectă de atragere a publicului, implicit a publicității, și, de aceea, îi consacră un spațiu privilegiat în ansamblul ofertei lor.

Această soluție este criticată de cercetătorii care studiază disfuncțiile consumului excesiv de divertisment, dar și de către unii jurnaliști. Aceștia condamnă practica tot mai răspândită în presa actuală de a cenzura anumite subiecte, de a privilegia altele sau de a le "ambala" în duzina facilă a divertismentului doar pentru a face plăcere "marelui public". David Randall ilustrează această tendință, evocând eseul umoristului Michael Frayn, în care un computer produce ziare în funcție de rezultatele sondajelor de opinie. Întrebările sondajului erau de un cinism inimaginabil.

Subiecții erau întrebați dacă “Doresc câte un articol despre o catastrofă aeriană pe lună sau mai ales preferă sau nu ca, printre resturile accidentului, să fie găsite jucării de copii? Dacă se scrie despre o crimă, ar vrea ca victima să fie o fetiță, o bătrână sau o femeie gravidă nemăritată? Iar cadavrul ar trebui să fie dezbrăcat sau în lenjerie intimă?”.

A proiecta produsele mass-media în funcție de rezultatele unor asemenea sondaje ale căror erori țin de însăși formularea întrebărilor înseamnă a produce conținuturi cu “un nivel cultural scăzut”, a oferi “subiecte de prost gust”, pe care Melvin L. DeFleur și Sandra Ball-Rokeach le exemplifică cu “filmele televizate ce conțin crime și care pun accentul pe violență, prin scene pornografice prezentate la televiziunea prin cablu, prin casete video sau pe canalele naționale; seriilele din timpul zilei; revistele în care oamenii fac confesiuni; filme despre delincvență, muzica sugestivă etc.”

De aceea, la alegerea subiectelor pentru o publicație sau o emisiune tv, fie ea de divertisment, trebuie să se țină seama de anumite repere calitative, flexibile și profesioniste care să satisfacă exigențele consumatorilor, fără a privilegia preferințele marginale, cele care accentuează disfuncțiile mass-media și contribuie la mediocrizarea gusturilor.

Caracteristicile produselor mass-media

Înainte de a prezenta aceste caracteristici, sunt necesare unele precizări. După cum arăta Ph. Kotler, “fiecare produs se află în legătură cu alte produse”. Împreună satisfac aceleași nevoi sau nevoi complementare. De pildă, emisiunile de divertisment răspund nevoilor de recreere ale consumatorilor, ca și alte activități de loisir: lectura cărților, lectura revistelor, expunerea la emisiuni de radio, ascultarea casetelor și a CD-urilor, vizitarea muzeelor, frecventarea cinematografelelor, a sălilor de concerte, a spectacolelor de teatru, a întrecerilor sportive etc.

Toate aceste produse – emisiuni, cărți, reviste, concerte, muzee, casete, spectacole, filme ș.a. - destinate recreerii și distracției consumatorilor reprezintă ceea ce putem numi,

cu un termen generic, “sistem de produse” (e.g., de divertisment).

Unele produse îndeplinesc funcții similare, sunt adresate aceluiași categorii de consumatori, **sunt difuzate pe aceleași canale de comunicare**, la prețuri aproximativ egale. Împreună, alcătuiesc ceea ce, în marketing, se numește “linie de produse”. Putem da ca exemplu emisiunile muzicale tv destinate celor care iubesc acest gen de artă. Pentru a se menține între preferințele publicului, aceste emisiuni trebuie să depășească ofertele concurente (e.g., emisiuni muzicale transmise la radio, concerte, evenimente ce includ și spectacole muzicale), prin calitate, diversitate și accesibilitate.

Dacă postul de televiziune deține și un studio de înregistrări (casete, CD-ROM-uri) și publică un supliment al programului tv despre evenimentele și noutățile muzicale, el va pune la dispoziția consumatorilor interesați un mix de produse ce cuprinde ansamblul liniilor de produse și numărul total de emisiuni muzicale, casete, CD-uri, reportaje și comentarii despre viața artistică (i.e. muzicală) a unei localități, a unei zone sau a unei regiuni.

Ph. Kotler propune un model de analiză a produselor, luând ca exemplu serviciile de asigurare pe viață, dar poate fi utilizat și în industriile mass-media. Acest model include șapte indicatori, pe care noi îi vom ilustra cu elemente din domeniile divertismentului:

- **familia de nevoi:** nevoia de divertisment;
- **familia de produse:** activitățile de loisir care presupun utilizarea de mijloace și servicii destinate recreerii, odihnei, distracției consumatorilor;
- **clasa de produse:** emisiuni muzicale difuzate prin mass-media;
- **linia de produse:** emisiuni muzicale tv;
- **tipuri de produse:** interpretări în direct ale unor formații și soliști, transmisii în direct ale unor spectacole, prezentarea unor concerte din arhiva tv;
- **marca:** Mezzo - canal tv specializat pe produse muzicale;
- **articolul** – reprezentând o unitate distinctă a unei linii de produse sau a unei mărci, denumită și “unitate stocabilă

sau variantă” de produs, în cazul de față, emisiunile difuzate de Mezzo sub generice ca: “Secvențe clasice & jazz”, “Arhive clasice”, “Mezzo Junior” și altele.

Specialiștii din domeniu (compozitori, interpreți, critici muzicali ș.a.) percep emisiunile muzicale ca pe elemente utile culturii lor profesionale, desăvârșirii artei interpretative. Unii telespectatori (e.g., dascăli sau alți intelectuali) le consideră mijloace de educație artistică și de formare culturală, iar alții - un produs de divertisment.

Pentru toți însă, muzica este un laitmotiv, un fundal al existenței umane. O întâlnim pretutindeni și facem apel la ea în împrejurările cele mai diferite (9, p. 49-50). Nici filmul și nici televiziunea nu se pot lipsi de sunetul muzical care vorbește “dincolo de cuvânt” și dincolo de imagine și care le potențează mesajele.

Chiar emisiunile mai austere, cum sunt știrile, reportajele, documentarele etc., recurg la anumite ilustrații muzicale, ce le diferențiază de alte emisiuni și le face mai accesibile înțelegerii telespectatorilor.

Prezența emisiunilor muzicale în programele de radio și televiziune întreține interesul pentru cultura transmisă prin mijloace electronice.

De pildă, la începutul anilor ‘70, apetitul tinerilor pentru muzica tradițională/clasică difuzată de radio și televiziune scăzuse semnificativ. Dar succesul mondial al formațiilor de muzică pop, ca Beatless și Rolling Stones, i-a încurajat pe tineri să-și găsească propriul drum, chiar și în domeniul culturii, și să accepte din ce în ce mai puțin idealurile estetice ale părinților lor. Radioul și televiziunea au venit în întâmpinarea opțiunilor lor.

Conform studiilor statistice, “Muzica face parte din viața cotidiană a europenilor”, peste 75% dintre nemți și olandezi și peste 80% dintre danezi și suedezi ascultă muzică în fiecare zi. Unii utilizează radioul, televiziunea, casetofonul, alții ascultă muzică de pe CD-uri și DVD-uri conectate sau nu la un PC. Numărul cel mai mare de indivizi care preferă muzica transmisă la televiziune provine din fosta Germanie de Est, iar după vârstă, sunt tinerii de 15-25 de ani.

În mod explicabil, genurile preferate de europeni sunt, în ordine descrescândă:

- rock și pop;
- muzică ușoară;
- muzică folclorică tradițională;
- muzică clasică.

Atunci când se pune însă problema frecventării unor concerte – activitate situată pe locul al șaselea între preferințele europenilor, după mersul la cinema, mersul la librărie, vizitarea monumentelor, participarea la întreceri sportive, vizitarea muzeelor și a galeriilor de artă – preferințele muzicale se modifică într-o anumită măsură, în sensul că, în anumite țări (e.g., Belgia, Suedia, Finlanda ș.a.), pe locul al doilea, după rock/pop, se situează muzica clasică, și nu cea ușoară, iar în Austria și Luxemburg, acest gen muzical se află pe primul loc în ierarhia concertelor preferate.

După aceste succinte considerații asupra conceptului de produs mass-media, pe care am ales să le ilustrăm cu emisiuni muzicale de televiziune în contextul celorlalte surse care oferă acest gen de artă, apreciem că orice analiză a produselor culturale necesită definirea granițelor dintre diverse ramuri ale industriilor culturale, dintre domeniile fiecărei ramuri, dintre produsele și activitățile analizate.

Demersul are nu numai utilitate pragmatică (i.e. evaluarea cheltuielilor pentru diverse activități și echipamente culturale), ci și teoretică/științifică (i.e. identificarea distincțiilor între cultural și noncultural, între creație culturală și producție culturală, între participarea la activități culturale și consumul pasiv de cultură).

De pildă, un cântec popular difuzat la televiziune reprezintă un element al culturii etnice promovate de acel post sau poate fi considerat un produs cultural specific artei contemporane (i.e. artei pop)? Sau sunt valabile ambele ipostaze?

Pentru a răspunde la asemenea întrebări, trebuie definite, după cum arătam mai sus, structurile sistemului cultural în general, componentele sistemului mass-media, în speță, particularitățile produselor lor în raport cu alte produse culturale existente pe piață.

Andreea VASS

Migrația creierelor românești între risc și oportunitate

- **10 țări atrag peste 75% din creierile migratoare la nivel mondial:** din cei 2,6 milioane de studenți care studiază într-o universitate străină;
- **2% dintre studenții europeni studiază într-o altă țară europeană:** 16.000 studenți români erau plecați în 2004 pentru studiu într-o altă țară europeană, adică vreo 2,4% din totalul studenților români – dar trebuie să ținem cont că baza de raportare este mult mai mică;
- **Avem prea puțini studenți și absolvenți români cu studii superioare:** unu din zece români de peste 25 de ani, jumătate din nivelul european și o treime din cel american;
- **Prea puțini români pleacă să studieze într-o universitate străină:** puțin peste unu dintr-o mie de români, de 3 ori mai puțin decât în Bulgaria;
- **Foarte puțini străini vin să studieze în țara noastră:** 9500 în universități publice și alți 500 în universități private; jumătate sunt din Republica Moldova; unu din o sută de studenți internaționali aleg în schimb Cehia sau Ungaria;
- **Soarta celor 23.000 de studenți români plecați să studieze într-o universitate străină (din care 16.000 în țările europene) nu interesează pe nimeni:** ce grade de calificare au, în ce domenii, câți se întorc sau în ce măsură sunt ei integrați în societatea românească; ei pot face diferența în ceea ce privește progresul științific și tehnologic al României;
- **Estimările Băncii Mondiale arată că abia 12% dintre românii care se întorc din străinătate vin cu o diplomă universitară;**
- **Ignoranța cu obstință și suficiența ne vor costa scump** - estimările au la bază statisticile OECD și EUROSTAT, căci nici Ministerul Educației și Cercetării, nici Institutul Național de Statistică, nimeni nu știe în țara noastră cu exactitate câți studenți români sunt plecați în străinătate;
- Tema merită să facă obiectul unui **punct separat în cadrul strategiei post-aderare a României**, invocând o dublă necesitate de maximizare a sprijinului pentru:
 - accesul românilor la institutele străine de învățământ superior;
 - valorificarea în țară a pregătirii obținute în universitățile străine.

Nu constituie, cred, pentru nimeni o surpriză că avem prea puțini absolvenți de studii superioare. Nici că am ajuns să cheltuim aproape aceeași sumă pentru un student raportat la PIB/locuitor ca și țările din UE-25. Și nici că sistemele de evaluare internaționale ne aruncă la periferia performanței universitare europene. Temerilor noastre curente i s-a mai adăugat de curând una: riscul creșterii numărului

lui studenților români performanți care migrează spre sistemele occidentale de educație, fără a se mai întoarce acasă. Analiza atentă a fenomenului revelă însă o realitate chiar mai crudă: comparativ cu tinerii din alte state noi membre, raportat la mia de locuitori, românii nu se îngheșuie să studieze în străinătate. În plus, potrivit estimărilor Băncii Mondiale, abia 12% dintre românii care se întorc din străinătate vin cu o

diplomă universitară. Suntem cu mult în urma Bulgariei și a altor țări din estul Europei („Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union”, A. Mansoor, B. Quillin, 2007).

Argumentele pentru un astfel de exod nu sunt greu de conturat. *Pe de o parte*, existența unui mediu care le oferă tinerilor dotați garanția calității procesului educațional și a recunoașterii internaționale a calificărilor obținute. *Pe de altă parte*, perspectiva stimulentele materiale superioare și a promovării celor mai competenți în institutelor de învățământ, cercetare sau în puternicele companii multinaționale. Desigur, țara receptoare beneficiază de efectul capitalizării acestor talente străine. În cazul în care ele nu se întorc în țara de origine, scurgerea de creiere se traduce pentru aceasta din urmă în irosirea potențialului de valoare adăugată pe care ar fi putut-o antrena în scopul dezvoltării societății. Aportul ar fi semnificativ superior celui pe care îl antrenează restul populației fără studii superioare.

10 țări atrag peste 75% din creierele migratoare

Aceste lecții sunt elementare, vor spune unii. Chiar și țările dezvoltate și le-au însușit însă relativ târziu și în grade diferite. Peste o cincime din cei 2,6 milioane studenți internaționali sunt găzduiți de **Statele Unite** (22%, cu o tendință de reducere față de anii anteriori), performanță nedepășită prin cumularea următoarelor două țări clasate, Marea Britanie și Germania (11%, respectiv 10%). Dacă adăugăm capacitatea de absorbție a Franței (9%), Australiei, Canadei, Japoniei (4-6%), Federației Ruse, Belgiei și Spaniei (1-3%), ajungem la concluzia că centrele performante ale cunoașterii din 10 țări atrag peste 75% din creierele migratoare. Iar 17 universități americane domină primele 20 de locuri ale topului Shanghai.

Investițiile orientate spre mediul universitar explică în mare parte diferențele de standarde calitative. La rândul lor, performanțele obținute justifică și creșterea, an de

an, a fondurilor alocate educației în majoritatea țărilor. Strategiile diferă totuși când vine vorba de rolul fondurilor publice și private în susținerea învățământului superior. În Coreea, SUA sau Japonia, de pildă, fondurile private depășesc efortul bugetar. În Austria, Germania, Danemarca sau Norvegia rolul lor este minor; ba mai mult, în modelul propus de aceste țări, cheltuielile private vizează cu precădere susținerea educației timpurii (pre-școlare), și semnificativ mai puțin a celei superioare.

Gradul de internaționalizare a sistemelor universitare reconfigurează însă clasa-mentul anterior. Astfel, Australia, Elveția, Austria, Noua Zeelandă, Belgia, Marea Britanie, Germania și Franța sunt țări cu o pondere de peste 10% a studenților străini în numărul total al celor încadrați în învățământul superior, conform ultimelor statistici ale OECD. În ultimii ani, în acest top și-au făcut apariția Cehia, cu 4% (peste nivelul SUA – 3,5%), respectiv Ungaria, cu 3%.

2% dintre studenții europeni studiază într-o altă țară europeană

Construcția Europei Unite a trecut, odată cu Procesul Bologna, spre un Spațiu European al Învățământului Superior în care dimensiunile intelectuale, culturale și sociale primează alături de cele ale politicii și economiei. Studenții și cadrele universitare joacă un rol principal. Programele comunitare gravitează în jurul lor prin asigurarea unui cadru amplu de cooperare interdisciplinară și spațială. Efectele nu au întârziat să se arate. Conform estimărilor EUROSTAT, în UE-27, numărul tinerilor care studiază într-o altă țară europeană crește anual cu circa 5%. Până în prezent, această dinamică nu a reușit totuși să depășească viteza creșterii numărului studenților, ceea ce înseamnă că ponderea străinilor s-a menținut relativ constantă - circa 2% din totalul studenților. Ciprioții și luxemburghezii au fost, desigur, cei mai mobili studenți, datorită ofertei reduse de pe piața locală. Peste 10% dintre studenții

maltezi au urmat cursuri universitare într-o țară europeană. Urmează grecii, irlandezii, slovaci și bulgarii, semnificativ mai mobili decât restul națiilor europene (6-8%). La cealaltă extremă, polonezii și englezii au cea mai redusă înclinație pentru a studia în străinătate.

Nici românii nu se prea îngrămădesc spre instituțiile de învățământ superior europene. Dacă acum 10 ani numărul lor era semnificativ superior bulgarilor, în prezent, românii care studiază într-o universitate europeană abia dacă ating 80% din fluxul vecinilor. Așadar, cu toate că avem o populație de peste două ori mai numeroasă, numărul tinerilor bulgari aflați într-o universitate europeană este mai mare cu circa 4500. Suntem defavorizați și în comparația cu privire la studenții străini înmatriculați, numărul lor fiind cu aproximativ 1500 mai mare în Bulgaria decât în România.

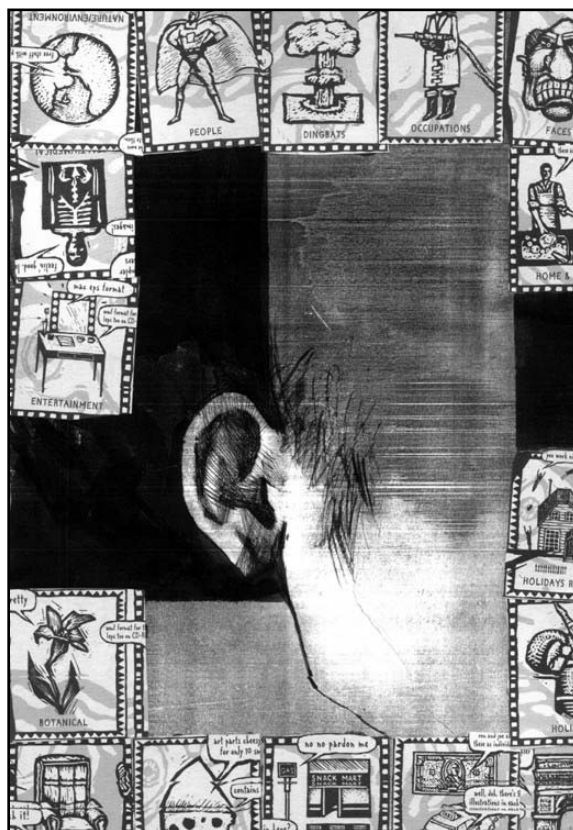
Între 1998 și 2004, factorul de multiplicare a mobilității europene a studenților bulgari - de 4 - a fost similar slovacilor, dar într-adevăr superior celorlalte state noi membre: 3 în cazul românilor, 2,5 al cehilor și polonezilor sau 1,5 al ungarilor.

Cât ne costă să studiem în străinătate?

Din cei aproape **23.000 de studenți români plecați în străinătate** în anul 2004, circa 20% își urmau cursurile în **Franța**, 18% în **Germania**, 14% în **SUA**, 13% în **Ungaria**, 7% în **Canada**, 5% în **Italia**, 3% în **Marea Britanie**, câte 2% în **Spania**, **Elveția**, **Austria**, **Belgia** etc. Mare parte a mobilității lor este susținută prin programe de burse, subvenții și, foarte puțin prin împrumuturi. Cheltuielile private își găsesc și ele rapid locul în tabloul surselor viabile de finanțare.

În funcție de nivelul mediu al taxelor universitare anuale în instituțiile publice, exprimat în dolari la paritatea puterii de cumpărare (sursa: OECD), putem identifica cel puțin 6 clase de țări cu costurile aferente:

- a. **state fără taxe universitare:** Cehia, Danemarca, Finlanda, Islanda, Norvegia, Slovacia, Suedia;

- b. **150 – 1000 USD:** Franța, Ungaria, Turcia cu sub 500 USD; Belgia, Austria, Italia, Portugalia, Spania, Elveția;
- c. **1000 – 2000 USD:** Marea Britanie, Olanda – cu mențiunea că în aceste țări există numai instituții de învățământ privat, iar studenții sunt încadrați prin programe guvernamentale;
- d. **2000 – 3000 USD:** Noua Zeelandă, Israel;
- e. **3000 – 4000 USD:** Canada, Chile, Australia, Japonia, Coreea;
- f. **peste 4500 USD:** SUA.

Regimul diferențiat al multora dintre acestea, în defavoarea studenților străini, a dispărut în țările europene, o dată cu aderarea României la UE.

Unu din o sută de studenți internaționali aleg Cehia sau Ungaria

Performanțele Cehiei și Ungariei sunt remarcabile când vine vorba despre cali-

tatea învățământului superior. Universitățile cehe atrag anual 15.000 de studenți străini, iar cele ungurești circa 13.000. Aceasta înseamnă că unul din o sută de studenți internaționali aleg o universitate în aceste două țări. Dacă ne raportăm doar la mobilitatea studenților europeni, cifra sare la 4 studenți dintr-o sută. **Cehia importă astfel de două ori mai multă inteligență decât exportă anual**, iar **Ungaria** cu 60% mai mult. **Bulgaria**, apoi **Polonia**, constituie următoarele atracții în regiunea central și est-europeană.

Aceste țări găzduiesc instituții de învățământ superior care se regăsesc în topul Shanghai al celor mai performante 500 de universități ale lumii și reușesc să satisfacă cererea de educație de calitate pentru tineri din țări precum Slovacia, România, Ucraina, Serbia și Muntenegru, Israel etc. România rămâne complet exclusă din acest top. Apoi, prezența universităților deschise către lume, precum cea a Universității Americane din Bulgaria, a Universității Central-Europene

în Ungaria, a universităților Jagello în Polonia sau Carol în Cehia constituie plăci turnante de promovare a studenților, pe care noi nu le avem.

Puțin peste 1% dintre români studiază în străinătate

Mulți își exprimă dezacordul cu privire la metodologia aplicată în cazul topului Shanghai. Cu greu poate fi însă surmontată o numărătoare banală care îți arată:

- cât de **puțini absolvenți români de studii superioare** avem – unu din zece români de peste 25 de ani, la jumătate din nivelul european și o treime din cel american;
- cât de **puțini români pleacă într-o universitate străină** – puțin peste unu dintr-o mie de români, de 3 ori mai puțin decât în Bulgaria;
- sau cât de **puțini străini vin să studieze în țara noastră** – 1600 din

țările UE-25, cam 4500 din Republica Moldova, iar restul până la 9500 din țări precum: Israel, Tunisia, Grecia, Ucraina, India, Serbia și Muntenegru, Albania sau Bulgaria.

Pe cine însă interesează soarta lor?

Integrarea studenților români în aria europeană a învățământului superior ne deschide, fără doar și poate, perspectiva unei rețele încheiate, bazată pe mobilitate, flexibilitate, calitate a procesului educațional și costuri semnificativ reduse începând cu acest an.

Lipsa de interes față de studenții care doresc să studieze în străinătate sau față de soarta absolvenților cu diplome universitare prestigioase este crasă. Atât cea a autorităților, cât în egală măsură a fiecăruia dintre noi, a opiniei publice care preferă să soarbă cu atâta interes știrile de la „ora cinci” sau ultima bârfă despre politicieni.

Campaniile de informare cu privire la ofertele de educație sunt prea puține. PLOTEUS este un portal realizat cu sprijinul Comisiei Europene. El ajută studenții, pe cei ce caută un loc de muncă, părinții, consilierii de carieră și profesorii să găsească anumite date, dar chiar și aici informațiile sunt precare. ONBSS este alternativa oferită de către MEC. Suntem deficitar în însă la capitalul descrieri, explicații și analize ale diferitelor sisteme de educație europene. Nu avem nici o bază de date bine încheiată cu privire la posibilitățile de formare profesională continuă disponibile în Uniunea Europeană.

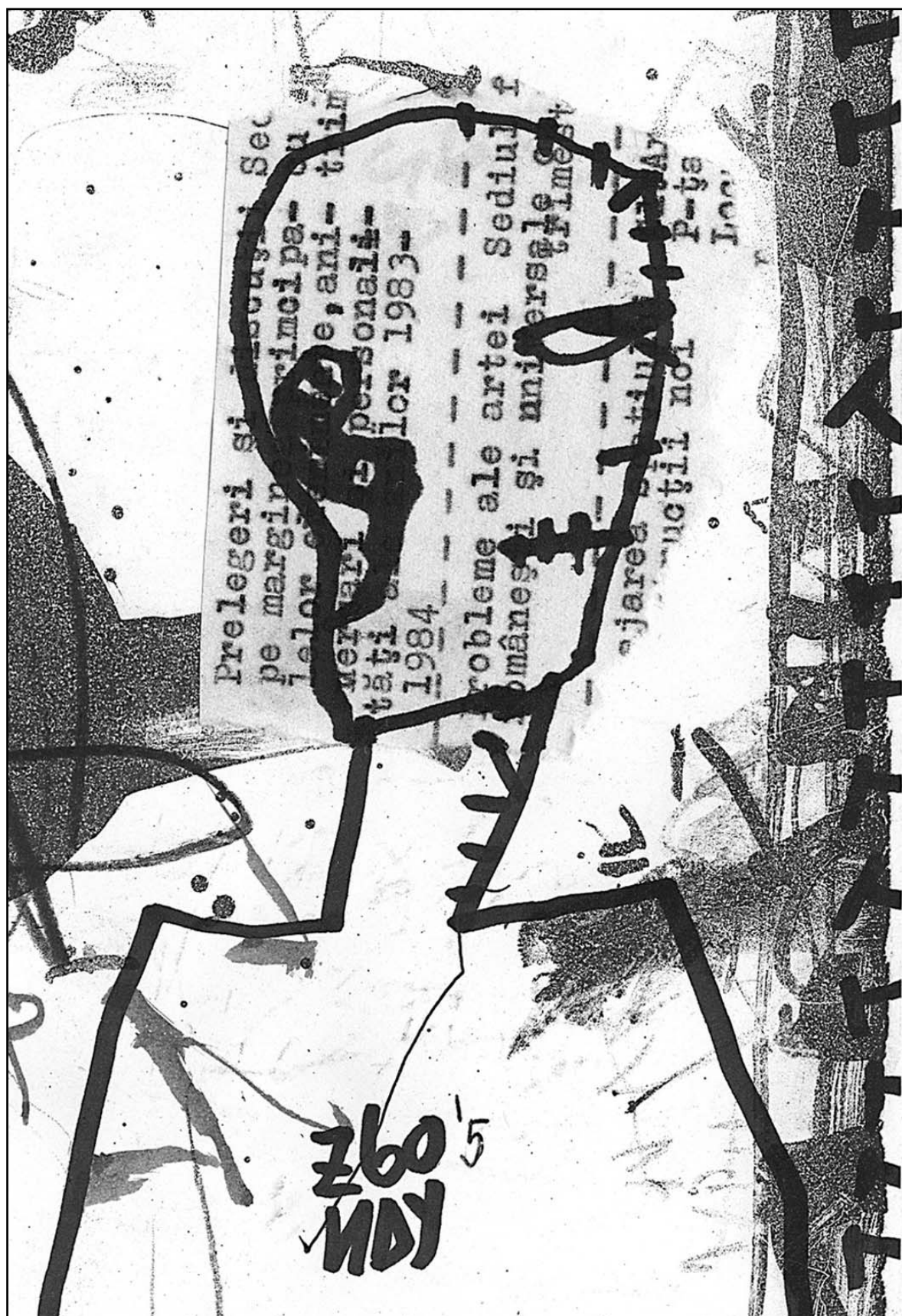
În pofida derulării deja de ani de zile a programelor europene de schimb, burse și sprijin instituțional - Erasmus, Socrates, Tempus, GRUNDTVIG, Transversal, Jean Monet etc. - încă nu există broșuri clare cu privire la condițiile de călătorie în țările Europei, la costurile pentru subzistență, taxele de studii, cazare, cadrul legal și alte informații utile aplicanților. Transparența programelor nu este susținută și consacrată în spațiul public românesc, iar criteriile de selecție impersonale și eficiente nu și-au

găsit încă locul prea bine meritat în peisajul educațional românesc. Or, dreptul românilor la libertatea de mișcare poate fi garantat doar prin oferirea informațiilor necesare.

Nu interesează pe nimeni ce se întâmplă cu studenții odată plecați la studiu în străinătate. De pildă, de ce nu suntem în stare să avem o casă a studenților români, în *Cité universitaire* și în toate celelalte centrele universitare de interes? Noroc cu Iorga care a cumpărat casele în care se află acum *Academia di Romania di Roma* și *Institutul de Studii Umaniste* din Veneția. În rest, te cuprinde amarul la gândul că studentul român bursier devine, de obicei, o particulă din teoria haosului, fără un cadru de sprijin instituționalizat.

Nu interesează pe nimeni ce se întâmplă cu absolvenții români cu diplome universitare și post-universitare de prestigiu. Câți dintre cei 23 000 de studenți români în străinătate se întorc în țară? Cui îi pasă de evidența cantitativă și calitativă a specializărilor acestora și a gradului de valorizare a acestor talente? Apelează cineva la acești tineri? Nu pot să nu mă gândesc la cele 40 la sută din posturi neocupate în învățământul superior, pe care le pansăm cu tinerii doctoranzi la zi - dar pe care nu îi plătim, ci preferăm rotația lor - sau prin cumulul agresiv de ore.

În definitiv, eliminarea slăbiciunilor sistemului educațional românesc când vine vorba de atragerea absolvenților români din străinătate ar trebui să înceapă cu monitorizarea lor. Trebuie să știți că estimările mele au la bază date statistice oferite de OECD pentru mobilitatea studenților internaționali și de EUROSTAT pentru spațiul european. Și asta pentru că nici MEC și nici Institutul Național de Statistică nu ne pot oferi informații precise. Ce să mai vorbim despre distribuția lor tematică sau pe nivele de pregătire. Dar ne plângem fără încetare de exodul creierelor. Ne plângem neconținut de lipsa acută a profesioniștilor în varii domenii. În realitate însă, îi ignorăm cu obstință și suficiență tocmai pe cei care ar putea face diferența.

Dana DUMA

Cinematograful în era digitală. Două festivaluri

Pentru mulți dintre locuitorii planetei noastre la început de mileniu întâlnirea cu cinematograful nu mai are loc în sala de cinema, iar discul argintiu numit DVD este suportul grație căruia filmele ajung pe ecranul televizorului sau calculatorului, la dispoziția fiecăruia. Iar camera de filmat este un accesoriu la îndemâna oricui dorește să-și înregistreze impresiile de călătorie sau evenimentele de familie. Unde mai pui că există deja festivaluri pentru filmele realizate cu telefonul mobil! „Digitalizarea” tehnicilor cinematografice și înlocuirea peliculei perforate de 35 mm cu un disc par multora „începutul sfârșitului” pentru a șaptea artă.

Și totuși... De ce să nu recunoaștem că înregistrarea imaginii cu o cameră HD (de înaltă definiție, adică) aduce un plus de calitate filmărilor pentru publicitate, televiziune și pentru filmele independente?

Proliferarea celor din urmă este rezultatul unei democratizări a șansei de a debuta, căci scăderea spectaculoasă a bugetului înlesnește celor tineri primii pași în regia de film. Din fericire, absența presiunii producă-

torilor face posibilă îndrăzneala estetică. Noi centre de interes au apărut, ca urmare, pe harta cinematografică a lumii, în America Latină, în Europa și în Asia. A face cunoscute publicului de la noi realizări convingătoare din aceste zone este o misiune pe care și-o asumă onorabil câteva festivaluri din România.

Recentele ediții a două dintre aceste manifestări sunt subiectul rândurilor ce urmează.

FEST'ASIA 2007

Unul dintre cele mai interesante festivaluri ale verii 2007, FEST'ASIA, inițiat în urmă cu patru ani de criticul Laurențiu Brătan, a adus în sala Cinematecii bucureștene filme asiatice recente, cele mai multe semnate de cinești independenți din China, Japonia și Singapore.

Marea surpriză au produs-o peliculele chinezești, aparținând așa-numitului cinema *underground*, ce pare un mic miracol în contextul unei cinematografii oficiale subvenționate dar controlate de stat. Tinerii regizori care au devenit rapid vedete ale marilor festivaluri euro-

pene (Berlin, Cannes, Veneția, Locarno) s-au folosit eficient de avantajele camerelor digitale și a echipelor mici, dovedind că sunt de neoprit atunci când au ceva de spus prin imaginea cinematografică. Ei surprind, în filmele lor nonconformiste, contradicțiile societății chineze în care funcționează două sisteme, contrastul uimitor dintre dezvoltarea economică de tip capitalist și mentalitățile feudale, prezente în special în zonele rurale. Unul dintre cineștii care reușește o nuanțată și profundă abordare a acestei teme este Jia Zhang-ke, care a câștigat cu *Natură moartă* premiul Leul de aur la Veneția în 2006. El este deja un obișnuit al competițiilor cinematografice internaționale și a făcut o puternică impresie încă din 1997, cu *Xiao-wu, hoț și artist* sau în 2001 cu *Lumea*. În *Natură moartă* el reușește să vorbească emoționant despre impactul devastator asupra unor destine produs de rapidele modificări economice. Plasat în halucinantul decor natural al barajului Celor Trei Defilee de pe fluviul Yangtze, filmul recurge la o rafinată dramaturgie bazată pe simetrii și asi-

metrii. Înruddit prin tematică și prin sinceritatea descrierii mediilor sociale, *Mașină de lux* de Wang Chao (premiat cu Premiul special al juriului la Cannes în 2006) a fost o altă revelație a selecției FEST'ASIA. Noul cinema independent chinezesc a mai fost bine reprezentat în selecție și de *Lătrături de după amiază* de Zhang Yaodong.

Dintre filmele japoneze aduse acum la București a atras în primul rând *Takeshi vs Takeshi*, semnat de singularul cineast Takeshi Kitano, o mai veche cunoștință a cinofililor noștri, care și-a confirmat reputația iconoclastă și extravagantă. Tendințele și mai înnoitoare ale cinematografului nipon au fost reprezentate de *Hărțuirea*, de Kobayashi Masahiro, cu subtile referiri sarcastice la mentalitatea anacronică a majorității societății japoneze, referiri ce apar și în minimalistul *Visul unei zile de câine* de Ichi Masahide.

108

Așa cum era de prevăzut, partea selecției care a exercitat cea mai mare seducție asupra publicului nostru a fost Anim'Asia, alcătuită din peliculele de animație recente, precum *Păpușile parazite* de Nakazawa Kazuto, *Prințesa Mononoke* de Hayo Miyazaki și *Semințe de măr* de Aramaki Shinji. Succesul de public al cinematografului asiatic ar trebui să dea de gândit distribuitorilor de filme din România care mizează exagerat pe filmele din curentul dominant hollywoodian.

DOCUMENT.ART

Efectele erei digitale s-au văzut și cu ocazia festivalului cinematografic internațional Document.Art dedicat filmului documentar turistic și ecologic, o prestigioasă competiție a cărui a XI-a ediție a avut loc la Câmpulung Muscel. Inițiată în 1994 de profesorul Nicolae Luca,

președintele Asociației Presei Turistice din România, festivalul a avut în 2007 cea mai consistentă selecție din istoria sa, reunind filme care au impresionat prin calitatea informației și inteligența punere în pagină a acestora, dar și prin rafinamentul expresiei cinematografice, uneori sprijinit de surprinzătoarele posibilități ale tehnicilor digitale. Calitatea imaginii, înregistrată în locuri exotice sau cu mare încărcătură culturală, a fost susținută de un montaj spectaculos, cu rafinate recorduri analogice.

Acestea au fost calitățile definitorii ale filmului spaniol *Salamanca* de Hervé Tirmarche, un film care a reușit să armonizeze ritmurile moderne și eterne ale orașului Salamanca, superbul oraș plin de vestigii care atestă atât de fertila metisare culturală datorată invaziilor arabe. Câștigătoare a Marelui Premiu al Festivalului, pelicula este o producție exemplară pentru standardele de azi ale documentarului turistic, care depășește condiția reclamei și pe aceea a expunerii didactice, informează în primul rând vizual și oferă în același timp un încântător spectacol cinematografic. Calități asemănătoare am regăsit în câștigătorul Premiului pentru film turistic, *Dubrovnikul unic* de Zelimir Belic (Croatia) –, o incursiune în istoria spectaculosului oraș croat plin de atracții culturale. Acesta a împărțit premiul cu producția chiliacă *Rapa Nui, legenda de*

Juan Ossa, povestea misterioasei insule polineziene, inclusă, astăzi, printre cele șapte noi minuni ale lumii. Premiat la categoria "Film ecologic", austriacul *Burgenland-Anotimpuri* de Kurt Mündl descrie un parc național care reunește peste 280 de specii foarte rare de păsări. Printre filmele care s-au impus în primul rând grație rafinamentului lor vizual se numără documentarele turistice realizate în Coreea de Sud. Unul dintre ele a cucerit Premiul „pentru turism gastronomic (*Bucătăria coreeană*), iar altul, *Strălucitor*, Premiul Municipiului Câmpulung-Muscel.

Conceput în cheie de suspans, ca o călătorie în căutarea Sfântului Graal, filmul scoțian *Enigma Rosslyn*, de Tim Maguire, a câștigat Premiul pentru „subiect original”, dar și Premiul pentru regie. Premiul pentru imagine a revenit filmului austriac *Sailing Island Graz* de Curt Faudon, iar premiul pentru coloana sonoră a recompensat cu încă o distincție filmul spaniol *Salamanca*, laureatul Marelui Premiu. Juriul a acordat și trei Premii Speciale: pentru film turistic, peliculei din Bosnia-Herțegovina *Bucuria de a trăi* de Pier Zalica, pentru film ecologic producției din Serbia *Munte, pădure, apă* de Ranka Velimirovic, și pentru coloană sonoră altui film premiat, *Dubrovnikul unic* de Zelimir Belic (Croatia). Un poetic film din Rusia, ce descrie ținuturile nordice, *În ținutul Olonho* de Vladimir Șcerbinin, a câștigat Premiul

Uniunii Cineaștilor, în timp ce Premiul publicului a revenit filmului *Palatul Vergara* de Rodrigo Fernández Carbò (Chile), despre o bijuterie arhitectonică construită pe la mijlocul veacului al XIX-lea în orașul Viña del Mar.

În festival a fost inclus, în afara concursului, pasionantul lung metraj *Războinicii nopții* de Christiane Rorato, a cărui realizare n-ar fi fost posibilă fără posibilitățile oferite de camera digitală. De profesie actriță, autoarea a filmat aproape de una singură călătoria ei în provincia italiană Friuli, pe urmele unor practici vrăjitoarești transmise din generație în generație.

Invitații festivalului, dar și publicul local și-au dovedit apetitul teoretic în timpul unui colocviu despre condiția actuală a documentarului turistic, în care s-au semnalat impactul decisiv al noilor tehnici digitale și

metisarea speciilor și sub-speciilor sale. Programul a mai inclus o seară consacrată împlinirii, în această vară, a 110 ani de la primele filme românești, cu un grupaj cuprinzând primele documentare românești (parada de 10 mai 1897, aviatorul Bleriot la București, scene din viața lui Carol I ș.a.), *Țara Moșilor*, de Paul Călinescu, premiat la Veneția în 1939 și documentarul *București*, primul film românesc color pe 16 mm., de Traian Bratu (1941).

O foarte bună ocazie de a confrunța trecutul și prezentul documentarului turistic românesc, o prezență cam palidă la această ediție. Prezentarea în acest festival cu un statut internațional recunoscut a unor strălucite realizări în domeniu va impulsiona, sperăm, și producția noastră pe temă turistică și ecologică.

Călin
CĂLIMAN

Premiere cinematografice

California Dreamin

Victimă a unui teribil accident de mașină în noaptea de 24 august 2006, tânărul regizor Cristian Nemescu abia încheiase filmările pentru primul său film de lung metraj, *California Dreamin*, peliculă aflată acum la ora premierei pe marile ecrane românești, după ce cucerise, la Cannes, în primăvara acestui an, Marele Premiu al secțiunii „Un certain regard”. Multe din scurtmetrajele cineastului, realizate încă în anii Institutului sau imediat după aceea, au cucerit, de altfel, prețioși lauri la rezonante competiții naționale sau internaționale. Amintesc doar câteva dintre aceste premii: la festivalul internațional de film studentesc „CineMAiubit” din 2001, filmul său *Mihai și Cristina* a primit Premiul Publicului, iar la același festival, în 2002, scurtmetrajul *Mecano* a fost distins cu Premiul Criticii; filmul *Poveste de la scara C* a câștigat, în 2003, Premiul pentru „cel mai bun regizor” la „Art Film Festival” din Slovacia și Premiul pentru „cel mai bun film de scurt metraj” la „Interfilm Festival” din Berlin, iar în 2004, Premiul UIP la „European Fierst Film

Festival” din Angers – Franța; *Marilena de la P7* a fost considerat, în 2006, „cel mai bun film” la Festivalul de film de la Milano și „cel mai bun film românesc” la Festivalul internațional „Transilvania”. Înainte de a ajunge, așadar, la filmul de

lungmetraj, Cristian Nemescu pătrunsese în conștiința lumii cinematografice, de la noi și de aiurea, ca un cineast de viitor, fapt care, prin forța lucrurilor, amplifică dimensiunile tragice ale întâmplării din vara anului trecut când tânărul de numai 27 de ani și-a pierdut viața, alături de colaboratorul său apropiat, sound designer-ul Andrei Toncu.

Prin forța lucrurilor, primul (și ultimul) lungmetraj al regizorului Cristian Nemescu a rămas neterminat, așa cum se precizează, de altfel, încă în titlul filmului prezentat pe ecranele verii 2007. Cei care au finalizat

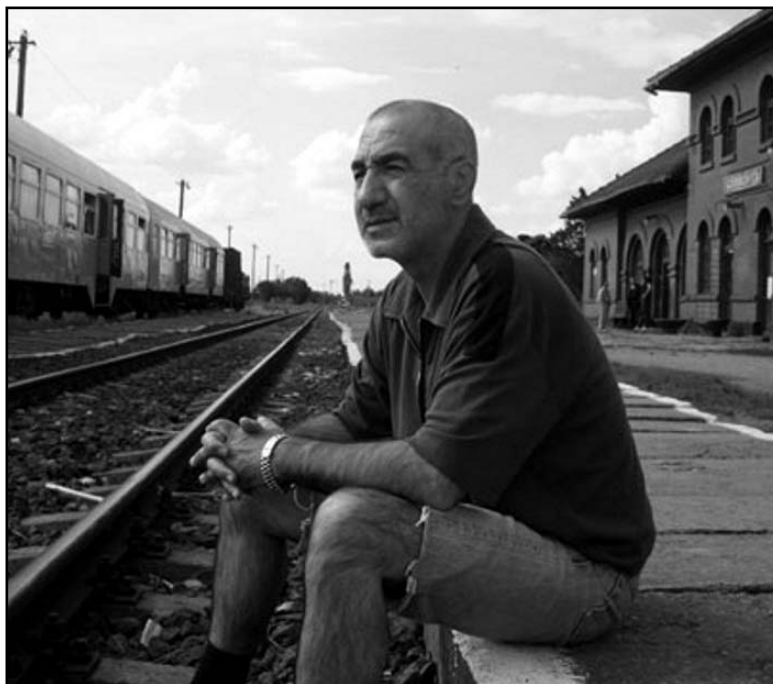
montajul și mixajul peliculei pentru prezentarea ei publică (filmul este o producție „Media Pro Pictures”) au încercat să respecte cât mai fidel creația regizorului dispărut (pentru a nu vicia intențiile originale) și varianta de montaj moștenită, au intervenit cât mai puțin în ordonarea materialului filmat, astfel că filmul durează peste două ore și jumătate, ceea ce nu s-ar fi întâmplat, probabil, dacă filmul ar fi fost încheiat de regizor. Dar acestea sunt numai supoziții, cert este faptul că vedem, astăzi, după moartea tânărului cineast, un film pe care așa l-a gândit el, fără nedorite imixțiuni în concepția artistică: reținem, așadar, faptul că proiecția publică a filmului neterminat denotă respect și considerație față de creația regizorului Cristian Nemescu, așa cum arăta ea în clipa tragiceii întâmplări din vara

anului trecut. Atât la Cannes, unde filmul neterminat a fost situat în fruntea palmaresului într-o competiție prestigioasă, cât și pe ecranele românești, filmul lui Cristian Nemescu *California dreamin* a dovedit că este o creație artistică solidă, matură (în ciuda tinereții fără bătrânețe a autorului), o peliculă cu o reală și consistentă forță estetică și civică, în măsură să impună, de la debut, definitiv, un nume nou, de nădejde, în frontul creator al cinematografiei naționale.

Scris de Cristian Nemescu împreună cu Tudor Voican (un alt nume de perspectivă al cinematografului românesc) și cu Catherine Lindstrum, filmul istorisește o poveste de viață – cu corespondențe în realitate – dinspre sfârșitul veacului trecut, când, un tren NATO, cu americani, care transporta armament strategic

pentru o intervenție militară în Kosovo este blocat pentru câteva zile (vreo cinci), într-un sat de câmpie românesc („acolo unde se îndoaie harta României”, cum o spune un ofițer american), din încăpățănarea unui șef de gară autoritar și energic (din întâmplare și un principal „mafioț” local), aflat în căutarea unor „documente oficiale” care să însoțească transportul. Pe de o parte, mica întâmplare din 1999 pune capăt unei vechi așteptări românești, aceea a venirii americanilor (să ne scape, cum o spune și un personaj, „de nemți, de ruși, de comuniști, de Ceaușescu”), o așteptare veche, de ani de zile, încă din timpul bombardamentelor din 1944, cu care, deloc întâmplător începe filmul (bombardamente, în timpul cărora, din nou deloc întâmplător, o bombă bucureșteană rămâne neexplodată, pentru a exploda, întâmplător, după 55 de ani). În satul de câmpie românesc vin așadar, într-un târziu, americanii, dar până și intransigența oarbă a șefului de gară Doiaru se datorează faptului că ei n-au sosit la timp, atunci când erau așteptați, că au venit prea târziu, după ce istoria și-a pus peceți necruțătoare pe spații și destine românești. Pe de altă parte, mica întâmplare dă glas unei alte statornice obsesii naționale, trainica „prietenie româno-americană”. Primarul comunei (interpretat de Ion Sapdaru, lansat în *A fost sau n-a fost?*) face tot ce-i stă în

putință pentru ca americanii constrânși să staționeze în satul său să se simtă cât mai bine, organizează petreceri câmpenești și programe artistice, vizite în zonă (printre care și aceea la vestitul „Turn Eiffel” din Slobozia), încearcă să-l câștige de partea lui pe comandantul american, căpitanul Jones (Armand Assante, într-un rol generos), pentru a-și regla conturi vechi cu șeful gării. Acest din urmă personaj, aflat în centrul intrigii – și datorită interpretării perfecte a lui Răzvan Vasilescu – primește o lovitură și din partea fiicei sale, Monica (jucată dezinvolt de Maria Dinulescu), care se îndrăgostește de un soldat american (Jamie Elman), periclitând, astfel, combinațiile antiamericane ale tatălui. Fata, în paranteză fie spus, are o mică problemă, nu știe limba engleză, drept pentru care îl alege pe un fost coleg de școală, Andrei (Alex Mărgineanu), să-i servească drept interpret, o inițiativă riscantă mai ales pentru că Andrei încearcă s-o învețe pe Monica limba engleză pe versurile melodiei *California dreamin* a celor de la The Mamas & The Papas. În jurul unui tren blocat într-o gară pricăjită de țară, săteni români și soldați americani se angrenează, așadar, într-un carnaval dement, pe parcursul căruia se cântă, se dansează, se nasc și mor iubiri, se mănâncă și se bea copios, se încheie afaceri, se inițiază greve, au loc încăierări cu sfârșit tragic,

așadar viața merge înainte, iar visul californian dobândește consistență. Cristian Nemescu a stăpânit cu talent și pricepere acest amalgam de personaje și situații generate de situația-limită creată în satul românesc de câmpie, care devine peste noapte, un soi de „pământ al făgăduinței”. Pe ecran trăiește viu și intens o lume pestriță, cu mentalități și obiceiuri diverse, care se interferează sau se ciocnesc în „centrifuga” intrigii, gradată în crescendo spre deznodământ. Principala performanță regizorală este tocmai aceea de a izbuti, prin personajele aduse pe ecran, prin reacțiile și contradicțiile lor, un portret spiritual al satului românesc contemporan, o lume sprințară și ciudată, al cărei haz de necaz neliniștește și intrigă pe oaspeții americani, contaminați în bună măsură de agitația permanentă cre-

ată în jurul lor. Pe regizor l-a însoțit, în demersul său artistic, directorul de imagine Liviu Marghidan (ale cărui exterioare definesc exemplar ambianța satului de câmpie care găzduiește povestea cinematografică), iar montajul variantei finale este datorat lui Cătălin Cristuțiu. Din distribuție, în afara actorilor amintiți, mai fac parte (fiecare cu rol vizibil) Andi Vasluianu, Cătălina Mustăță, Gabriel Spahiu, Radu Gabriel. Plecat dintre noi cu aproape un an înaintea premierei filmului său, regizorul Cristian Nemescu lasă în urmă una dintre cele mai valoroase premiere ale anului cinematografic 2007, amintirea unui cineast deosebit de promițător, amintirea unui talent cuceritor, ucis mișelește în pragul unei cariere cu îndrăznețe și realiste visuri californiene.